

Masarykova univerzita
Pedagogická fakulta

**Dokumenty a materiály ke studiu
národních dějin v letech
1848–1918**

doc. PhDr. František Čapka, CSc.

BRNO 2010

Copyright © František Čapka, 1993
ISBN 978-80-210-5120-1

Obsah

Úvodem	5
1. Kabinetní list císaře Ferdinanda z 8. dubna 1848	7
2. Dopis Františka Palackého do Frankfurtu z 11. dubna 1848	10
3. Manifest Slovanského sjezdu k evropským národům z 12. června 1848	14
4. Zákon o zrušení poddanství a feudálních povinností ze 7. září 1848 ...	17
5. Zápis Palackého projevu v ústavním výboru v Kroměříži z 23. ledna 1849	19
6. Dobový výklad nového živnostenského řádu z 20. prosince 1859	21
7. Říjnový diplom z 20. října 1860	25
8. Schmerlingova únorová ústava z 26. února 1861	27
9. F. Palacký: Idea státu rakouského (výňatek)	31
10. Převoz korunovačních klenotů z Vídně do Prahy 28. a 29. srpna 1867	38
11. Rezoluce z tábora lidu na Řípu 10. května 1868	40
12. Fundamentální články z 10. října 1871	41
13. Program Národní strany svobodomyšlné (mladočeské)	50
14. Program Československé sociálně demokratické strany dělnické z dubna 1878	52
15. Program Československé sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku z prosince 1887	55
16. Tzv. Články punktační	57
17. Manifest České moderny	64
18. T. G. Masaryk: Česká otázka (výňatek)	67
19. T. G. Masaryk: O naší nynější krizi (výňatek)	72
20. T. G. Masaryk: Problém malého národa (výňatek)	80
21. Program časopisu Hlas a „hlasistů“	90
22. Prohlášení Českého komitétu zahraničního ze 14. listopadu 1915	93
23. Manifest českých spisovatelů ze 17. května 1917	96
24. Zpráva ze stanu vrchního velitele ruských vojsk o bitvě u Zborova dne 2. července 1917	98
25. Tříkrálová deklarace z 6. ledna 1918	99
26. Čtrnáct bodů prezidenta W. Wilsona z 8. ledna 1918	101
27. Pittsburská dohoda z 30. května 1918	103
28. Oficiální uznání Československé národní rady Francií	104
29. Oficiální uznání Československé národní rady Velkou Británií	105
30. Proklamace všeho pracujícího lidu v národě československém ze 14. října 1918	106

31. <i>Washingtonská deklarace</i>	107
32. <i>Odpověď prezidenta Wilsona na rakousko-uherskou žádost o příměří a mír</i>	110
33. <i>Odpověď Andrássyho prezidentu Wilsonovi z 27. října 1918</i>	111
34. <i>Zákon ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého</i>	112
35. <i>Provolání Národního výboru z 28. října 1918</i>	113
36. <i>Martinská deklarace z 30. října 1918</i>	114

Úvodem

Tento výbor dokumentů a materiálů je určen především posluchačům historie a občanské výchovy pedagogické fakulty, jimž má poskytnout základní přehled o dobových historických textech, a tím jim umožnit proniknout do ducha i atmosféry té doby.

Rokem 1848 vstoupily zejména české země jako jedna z nejdůležitějších součástí habsburského soustátí na cestu pronikavých společenských přeměn, jejichž výsledkem byla revoluční transformace pozdně feudální společnosti ve společnost kapitalistickou. Výběr pramenů byl limitován možným rozsahem skript a tím, že se současně v převážné míře zaměřil na prameny k českým dějinám. Textům předchází stručná výkladová část, která sleduje za cíl uvedení daného pramenu do historických souvislostí, což má posluchačům usnadnit rozbor a interpretaci pramenů v seminářích.

Při přepisu byly texty ponechány v původním znění, nebylo zasahováno jak do stylu a skladby, tak i do pravopisu originálů. K jediným zásahům byl autor nucen přistoupit, a to ke zkracování rozsáhlejších dokumentů, takže mnohé z nich jsou tedy prezentovány jako „výňatky“. V takových případech nutných restrikcí byly vypuštěny ty části, které příliš neoslabily vážnost i důležitost vybraného textu.

František Čapka

1. Kabinetní list císaře Ferdinanda z 8. dubna 1848

Kabinetní list byl odpovědí Vídně na druhou pražskou petici císaři z 29. března 1848. Nabízel kompromisní řešení, když sice nevycházel vstříc všem požadavkům českých liberálů, avšak přesto znamenal zřetelný posun ve srovnání s první odpovědí (z 23. března téhož roku). Vpodstatě všechny národní a obecně politické požadavky včetně uznání češtiny ve státních úřadech i ve školách byly znovu potvrzeny nebo povoleny. Spornou zůstávala pouze otázka státoprávního postavení českých zemí; spojení zemí Koruny české v jeden státoprávní celek odkazoval list k rozhodnutí budoucího říšského sněmu.

Milý pane z Pillersdorfů!

Abych dal Svým věrným Pražanům opětný důkaz Svého upřímného a otcovského o zem smýšlení a Své péče o blaho království Českého, ukládám Vám, abyste vyslancům cestou přiměřenou k žádosti mně podané oznámil, jakž následuje:

1. Národnost česká budiž položena na základ tak, že se česká řeč ve všech větvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou v úplnou rovnost staví.

2. K prvnímu Českému sněmu, který se co nejdříve vypíše, buďtež povolání všickni stavové země. Shromáždění toto budiž sestaveno ze zástupců národu, zvolených na základě takovém, aby skrze ně všechny důležitosti zemské rovnou měrou byly opatřeny a co možná nejvíce občanů mohli voliti i voleno býti: ono má míti právo, o všech věcech zemských raditi se a rozhodovati.

Pročež povoluji k opakované prosbě nynějších žadatelů, aby Českého sněmu nejprve příštího následující zástupcové byli účastni:

a) Všickni, kdožkoli posud právo měli k sněmu přicházeti, toliko že nastoupí vzhledem měst královských ta změna, že voliti má,

b) královské hlavní město Praha dvanácte zástupců ze stavu městského, každé pak z ostatních královských měst tohoto království alespoň jednoho,

c) každé jiné město venkovské, mající nejméně 4000 duší, rovněž jednoho poslance,

d) má-li které město venkovské 8000 obyvatelů aneb více, může k sněmu Českému vypraviti dva poslance.

e) Vysoké školy Pražské má zastupovati Rector Magnificus a nad to fakultu jejich každou, rovněž jako i ústav technický vždy jeden poslanec zvláště.

f) K zastupování všech ostatních tříd obyvatelstva, kteréž nejsou obsaženy ve člancích předeslaných, mají se z každého okresu vikariatního vypraviti dva poslanci.

K volení zástupců národních má na venku právo každý občan, který platí daň, po městech pak každý měšťan.

Kdo voliti chce, na tom se dále i to vyžaduje, aby také byl dvacátý pátý rok stáří svého překročil. Kdo však volen býti má, musí býti v zemi zrozen a nejméně třicet let stár.

Voliti, ani voleni nemohou býti tito: všechny pod opatrování postavené osoby, pak všickni bankrotníci, pokud nevina výroky soudními neosvědčila, a všickni ti, kteříž pro zločin cti zabavující aneb pro podobný těžký policejní přestupek u vyšetřování byli a za nevinné prohlášení nejsou.

Ustanovení toto o rozmnožení a o způsobě volení národního zastupitelstva mají však jen potud platnost míti, pokud o tom cestou konstituční konečně jinak nebude uzavřeno.

3. Zřízení odpovědných nejvyšších ouřadů pro království České v Praze s rozšířeným okresem činnosti povoluje se.

4. Žádost o spojení zemí: České, Moravské a Slezské pod jednou nejvyšší správou v Praze a se sněmem společným má býti předmětem rokování na sněmu Našich říší nejprve příštím, kdežto svrchu řečené země Česká, Moravská a Slezská budou zastoupeny.

5. O zrušení soudů privilegovaných a vrchnostenských, o uvedení neodvislých soudů okresních i veřejného a ústního jednání, jakož i o zrušení všeho poddanství mají se vydati ustanovení způsobem konstitučním od nových zemských stavů, a o všecko to bude rovněž také můj ministr domácích záležitostí míti péči.

A však již nyní jest vůle má na tom, aby §. 10. patentu o poddaných do 1. září 1781, pak oba §§. 2. a 7. patentu o trestání poddaných od 1. září 1781 na místě za zrušené považovány byly, pokud připouštějí vykonávání rozkazů vrchnostenských bez ohledu ku předloženým odvolávacím stížnostem poddaného.

O úplném odstranění roboty za náhradu jest v Mém patentě od 28. března 1848, již nařízeno.

Svobodné vykonávání všech náboženství křesťanských, jakož i židovského vedle víry katolické, kteráž se co církev státní udržuje, povoluje se.

Občanské postavení židů v Čechách, přiměřené času a poměrům místním, má se na sněmě Českém v zralé uvážení vzíti.

6. Samostatné zřízení obcí se zvláštní správou jmění obecního a svobodným volením úředníků nařídilo se již a bližší ustanovení zákonní o věci té odkazují se rovněž ke sněmu domácímu.

7. Žádosti o svobodu tisku jest již vyhověno patentem od 15. března r. b. a od té doby vydaným prozatímním zákonem o tisku od 31. března r. b. Nový zákon o tisku předloží se budoucímu sněmu šíří Našich ku konečnému rozhodnutí.

8. Prosba o ochranu svobody osobní proti libovolnému zatýkání jest vyplněna nařízením Mého ministra domácích záležitostí od 28. března r. 1848. a příslibem veřejného jednání.

9. Od nynějška mají v Čechách všickni ouřadové veřejní a všechny soudy obsazeny (obsazovány) býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými.

10. Částeční zrušení a umenšení potravní daně jest již rozkázáno, a se strany obnovené prosby poslanců o další ulevení, a možná-li, o úplné odstranění daně potravní v Praze z nejpotřebnějších potrav vůbec, zvláště pak ze chleba, žita, ze žitné mouky a z piva, počíná se již vyjednávání u ouřadů správních.

11. Národní stráž netoliko pro města ale i pro venkov jest povolena patentem od 15. března r. b. O jejím ozbrojení a uspořádání vydá se co nejdříve zvláštní zákon.

12. Týkáje se prosby o nový zákon vzhledem ke sbírání vojska, dána jest již přípoověď Mým kabinetním listem ode dne 24. března b. r.

13. Svobodné neobmezené právo k žádostem jest již povoleno, a právo ke shromažďování se i k zřizování spolků bude základním zákonem státu určitěji uspořádáno.

14. O důkladné vzdělání a dostatečné nadání učitelů českých i německých, taktéž i přiměřené zřízení gymnásií a všech ústavů vzdělávacích dle nového plánu studií bude pečovati ministerium k tomu konci zřízení.

K žádosti Pražských studentův povolilo se již naprosto.

Co se týká žádosti, aby veškeré c. k. vojsko a všickni ouřadové státní na konstituci přísahu složili, tu se naději do důvěry a mírného uvážení, že vzejde přesvědčení všeobecné, že tato věc jedině v základním zákoně státním ustanovena býti může.

Ve Vídni dne 8. měsíce dubna 1848.

Ferdinand m.p.

Dle nejvyššího rozkazu uvádím toto váženým pánům poslancům Pražským ve známost s úplnou důvěrou, že v těchto nejmilostivějších přivoleních naleznou zcela uspokojující rukojemství za žádoucí vyvinování ústavy vlastenecké, a že se strany své ze vší síly o to se zasadí, aby přispívali k upokojení mysli.

Ve Vídni dne 8. měsíce dubna 1848.

Ministr domácích záležitostí:
Svobodný pán z Pillersdorfů m.p.

Černý, J. M.: Boj za právo, Praha 1893, s. 102-104.

2. Dopis Františka Palackého do Frankfurtu z 11. dubna 1848

Národně sjednocovací úsilí německého měšťanstva dostalo novou, konkrétnější podobu od podzimu 1847, kdy se stále silněji ozývaly hlasy po vytvoření jednotného velkoněmeckého státu, do něhož by byly zahrnuty nejen rakouské, ale i české země v rozsahu hranic středověké římské říše. Na jednání výboru padesáti, který měl připravit program frankfurtského sněmu, byl pozván z Čech vedle českobudějovického rodáka, publicisty Franze Schuselky také František Palacký. Palacký odpověděl v otevřeném dopise „Hlas o připojení se Rakouska k zemi německé“ z 11. dubna 1848. Jménem českého národa v něm odmítl začlenění Čech do budoucího sjednoceného Německa. V duchu austroslavistické politické koncepce českého národního hnutí spatřoval nejlepší záruku dalšího rozvoje českého národa v rakouské monarchii, jež by byla přeměněna v konstituční federaci rovnoprávných národů. Psaní do Frankfurtu bylo zveřejněno na pokračování 15. a 18. 4. 1848 v 10. a 12. čísle Národních novin.

Dopis dne 6. dubna l. t., kterýmžto ste mi, vysoce vážení pánové, prokázali čest, že ste mne pozvali do Frankfurta, abych se oučastnil jednání Vašich, hlavně směřujících k tomu, aby co nejrychleji svolán byl německý parlament – nyní právě mne poštou došel. S radostným překvapením shledal jsem v tom plné a platné svědectví důvěry, kterou nejznamenitější mužové říše Německé ve smýšlení mé pokládají nepřestávají: neboť povolávajíce mne ke sněmu „německých vlastencův“, propouštějí mne sami z obviňování, rovněž tak nespravedlivého jakož opět i opět na mne uvalovaného, že bych se kdy ukázal býti nepřitelem německého národu. S upřímným citem vděčnosti v tom uznávaje vznešenou vlídnost i spravedlivost výtečného shromáždění tohoto, vidím se proto tím více býti povinen, odpověditi jemu s otevřenou důvěrou, přímo i bez ukrývání.

Na pozvání Vaše, pánové, nemohu ani sám osobou svou přijíti ani na místě svém odeslati jiného „bezpečného vlastence“. Dovolte, abych Vám nyní co možná krátce přednesl své toho důvody.

Účel Vašeho shromáždění jest na místo dosavadního svazku knížat postaviti svazek německého národu, národ německý uvésti ve skutečnou jednotu, utužiti cit německé národnosti a tímto způsobem rozmnožiti moc a sílu říše Německé. Jakkoli ctím toto snažení i pocit, na kterémžto se zakládá, a právě proto, že je ctím, nemohu nikterak účastniti se v něm. Já nejsem Němec, aspoň se jím býti necítím – a za pouhého potakače, nemajícího ani mínění, ani vůle, nechtěli ste mne zajisté k sobě povolati; pročez musil bych ve Frankfurtě buď city své zapírati a se přetvařovati, anebo když by k tomu přišlo, hlasitě odporovati.

K prvnímu jsem příliš upřímný a prostomluvný, ke druhému pak nejsem dosti drzý a bezohledný; nemohu totiž sobě toho připustiti k srdci, abych protivnými zvuky rušil souhlas a svornost, kterouž pokládám za utěšenou i žádoucí netoliko ve svém vlastním domě, ale i u souseda.

Sem Čech rodu slovanského i se vším tím nemnohým, co mám i co mohu, oddal jsem se zcela i navždy ve službu svému národu. Tento národ malý sice jest, ale odjakživa zvláštní a sám o sobě stávající; panovníci jeho účastnili se od věkův ve svazku knížat německých, národ ale sebe sám nikdy k národu německému nepočítal, aniž také od jiných po všecka staletí kdy k němu počítán. Celé spojené země České nejprve se svatou říší Německou a potom s Německým spolkem bylo odjakživa pouhé regale, o kterém český národ, čeští stavové, sotva kdy chtěli věděti, aniž toho sobě všímali. Věc tuto skutečnou vědí všickni němečtí znalci dějin tak dobře jako já; a chtěl-li by kdo ještě o tom pochybovati, nabízím se, že ji přivedu svým časem k ouplné a zřejmé jistotě. I kdyby se zouplna za pravdou přijalo, že koruna Česká kdy byla s říší Německou ve svazku lenním (čemuž ale publicisté čeští odjakživa odpírali), nemůže žádnému skutečnému znalci dějin přijíti na mysl, aby, co se dotýče záležitostí vnitřních, pochyboval o někdejší suverenitě a svézakonnosti vlády a země České. Celému světu jest povědomé, že císařové němečtí, co se této jich hodnosti týče, odjakživa s národem českým ani dosti málo činiti neměli, že jim v Čechách ani nad Čechy nepřislušela moc ani zákonodárná ani soudní ani exekutivní; že nikdy neměli práva vybíratí ze země vojsko neb jaká regalie, že země Česká spolu se svými korunními zeměmi nepočítala se k žádnému z někdejších desíti krajův německých, že příslušenství k říšskému soudu komornímu nikdy se na ni nevztahovalo atd., že tudíž celé dosavadní spojení země České s říší Německou pokládáno i považováno býti musí nikoli za svazek národu s národem, ale za svazek panovníka s panovníkem. Žádá-li ale kdo, aby nad tento dosavadní svazek mezi knížaty nyní spojil se národ český sám s národem německým, jest aspoň toto vždy požadavek nový, nemající žádného historického základu právního, jemuž já o své osobě hověti oprávněna se necítím, pokud neobdržím k tomu výslovného i platného mandátu.

Druhá příčina, která mi brání porad Vašich býti oučasten, jest, že podle všeho toho, co posud o záměrech i úmyslech Vašich veřejně se prohlásilo, nevyhnutelně směřovati chcete i budete k tomu, abyste navždy zemdlili, ba nemožným učinili Rakousko co říši samostatnou, říši, jejížto zachování, celost i upevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národu mého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé. Popřejte mně i také v tom krátkého a přívětivého sluchu.

Víte, pánové, která mocnost drží veškeren veliký východ našeho dílu světa; víte, že tato mocnost, již nyní vzrostší u velikost ohromnou, sama za sebe a v sobě každého desetiletí větší měrou se sílí a zmáhá, nežli to dítí se může v zemích západních; že jsouc ve středu svém nepřístupna skoro každému outoku, stala se již dávno nebezpečnou svým sousedům; i ačkoli majíc také na půlnoci bránu otevřenou, že vždy přece, přirozeným vedena pudem, zvláště na jih rozšiřovati se hledí a hleděti bude; že každý krok, kterýž by na této cestě dále ještě učinila kupředu, hrozí během čím dále tím rychlejším zploditi a za-

ložiti univerzální monarchii, tj. nepřehledné a nevyslovitelné zlé, neštěstí bez míry a hranic, jehož bych já, Slovan tělem i duší, pro dobré lidské neméně těžce želel, byť i tato monarchie prohlašovala se za slovanskou. S touž křivdou, jako v Němcích za nepřitele Němcův, jmenují a pokládají mne mnozí v Rusích za nepřitele Rusův. Nikoliv, pravím to hlasitě a zjevně, nejsem nepřítel Rusův; naopak, pozoruji s radostným oučastenstvím každý krok, jež tento veliký národ ve svých přirozených mezích kupředu činí po dráze vzdělanosti; však ale že při vši vřelé lásce k národu svému vždy ještě výše cením dobré lidské i vědecké nežli dobré národní, z té příčiny již pouhá možnost univerzální monarchie ruské nemá žádného odhodlanějšího protivníka i odpůrce nežli mne; ne proto, že by monarchie ta byla ruská, ale že by byla univerzální.

Víte, že na jihovýchodní straně Evropy, podél hranic říše Ruské, přebývající národové mnozí, původem, jazykem, dějinami a mravem znamenitě rozdílní – Slované, Rumuni, Maďaři a Němci, o Řecích, Turcích a Škipetařích ani nemluvic – z nichž žádný sám o sobě není dosti mocen, aby přemocnému sousedu svému na východě odporovati mohl s prospěchem po vše budoucí časy; toť mohou jen tehdy, když je svazek ouzký a pevný bude spojovati všechny v jedno. Pravá životní žíla tohoto potřebného svazku národův jest Dunaj; oustřední jeho moc nesmí se od řeky této nikdy daleko uchylovati, má-li skutečně vůbec platna býti a zůstat. Zajisté, kdyby státu rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil.

Proč ale viděli sme tento stát, jež od přírody a historie povolán jest býti záštitou a strážcem Evropy před asiatskými živly všelikého způsobu – proč viděli sme jej v kritickém okamžení bez pomoci a skoro bez rady před návalem bouře nastávající? – Proto, že v nešťastném zaslepení již oddávna sám nepoznával skutečného právního i mravního základu jsoucnosti své a jej zapíral; základní totiž pravidlo, aby všecko pod žezlem jeho sjednocené národnosti i všecka vyznání víry požívaly vespolek ouplné rovnosti práva i vážnosti. Právo národův jesti skutečné právo přírody: žádný národ na zemi nemá právo žádati, aby k jeho prospěchu soused jeho sebe sám obětoval, žádný není povinen pro dobré souseda svého sebe sám zapřítí nebo obětovati. Příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národův. Má-li svazek, který spojuje více rozličných národův v jeden politický celek, býti pevný a trvanlivý, nesmí žádný národ míti příčiny, obávati se, že tímto spojením přijde o některý z nejdražších statkův svých, naopak, každý musí míti jistou naději, že v oustřední moci nalezne ochranu i záštitu před možnými přechvaty sousedův přes čáru rovnosti; potom se také každý přičiní opatřiti oustřední tuto moc silou takovou, aby dotčenou ochranu mohla s prospěchem vykonávati. Jsemť přesvědčen, že ani ještě nyní v říši Rakouské není pozdě, aby základní toto pravidlo spravedlnosti, tato sacra ancora ve hrozícím utonutí lodi prohlásilo se zjevně i upřímně a provedeno bylo spolu ve všem důrazně: však ale každé okamžení jesti drahé, kýž se s tím, probůh, již ani hodinu déle neváhá! Metternich neklesl proto, že byl největší nepřítel svobody, ale také proto, že byl nejlítější, nejouhlavnější nepřítel veškeré národnosti slovanské v Rakousích.

Pozvednu-li tedy zraku svého za hranice české, pudí mne přirozené a historické příčiny k tomu, abych neobracel jeho do Frankfurta, ale do Vídně a tam hledal ono ústředí, ježto se k tomu hodí i povoláno jest, aby ujistilo a uhájilo národu mého pokoj, svobodu a právo. Vaše snažení, pánové, zdá mi se ale nyní směřovati k tomu, abyste toto ústředí, od jehožto moci a síly já ne samé jen země České spásu očekávám, abyste je netoliko, jak sem pravil, záhubně zemdli, ale i dokonce zničili. Anebo domníváte-li se, že stát rakouský i déle ještě bude trvati, když jemu zapovíte, aby ve svých zemích dědičných neměl žádného svého, společné hlavě frankfurtské nepodlehlého vojska? Domníváte-li se, že císař rakouský i potom ještě co suverén bude se moci udržeti, když naň uložíte povinnost, aby všechny důležitější zákony přijímal od Vašeho sboru a tímto způsobem aby instituce rakouského sněmu říšského, jakož i přirozené zemské ústavy spojených království staly se pouhým stínem bez podstaty a moci? A když potom Uhry, jdouce po svém pudu, od státu se odtrhnou anebo, což bezmála jedno jest, když samy v sobě se zvláště sestředí – budou-li tyto Uhry, kteréž o rovnoprávnosti národní ve svých hranicích ničehož nechtějí věděti, budou-li se moci zachovati při svobodě a síle na časy budoucí? Jenom spravedlivý jesti právě svobodným a silným. O dobrovolném ale spojení se Slovanův podunajských a Rumunův, ano i Polákův samých, se státem takovým, jehož pravidlem jest, že třeba nejprve býti Maďarem a potom teprve člověkem, není ani pomyslení; tím méně pak spojení vynuceném. Pro spásu Evropy Vídeň nesmí klesnouti, by stala se městem provinciálním! Jsou-li pak ve Vídni samé lidé takoví, kteří za hlavní město žádají sobě míti Vaš Frankfurt, musíme nad nimi zvolati: Pane, odpusť jim, neb nevědí, co chtějí!

Konečně ještě ze třetí příčiny zpěčovati se musím porad Vašich býti účasten: pokládám totiž všechny dosavadní projekty říši Německé dáti nové zřízení na základě vůle národní u vykonávání za nemožné a na dlouhé časy za nestálé, nechcete-li se odhodlati ku pravému lékařskému prostředku života i smrti – míním totiž svolání německé republiky – byť ona byla jen formou přechodní. Všecky předpisy, o něž se potud pokoušino o rozdělení moci mezi polovládny mi knížaty a plnovládným národem, přivádějí mi na mysl teorie Phalansterův, které taktéž opírají se o základní pravidlo, že ti, jichž se dotýče, budou se chovati jako cifry v počtech a že žádné jiné platnosti vyhledávati nebudou, než-li jakou jim teorie vykáže. Možné, že mínění mé není důvodné, že se mýlím ve svém přesvědčení – upřímně se vyznaže, přeji sám, aby bylo tak - ale toto přesvědčení mám já skutečně i v žádném okamženi nesmím tohoto kompasu dáti z ruky, nechci-li v bouřích doby nynější utonouti bez pomoci. Co se pak dotýče zřízení republiky v říši Německé, věc tato leží zouplna mimo okres kompetence mé, takže o ní nechci ani svého mínění pronésti. Ode hranic říše Rakouské ale musím každou myšlenku o republice již napřed odhodlaně i důrazně zamítati. Pomyslete si říši Rakouskou rozdělenou na množství republik a republiček – jaký to milý základ k univerzální ruské monarchii!

Konečně pak, abych zavřel obšírné, avšak jen běžně prohozené slovo své, musím přesvědčení své krátce v ten smysl vyjeviti, že kdo žádá, aby Rakousy

(a spolu s nimi i Čechy) připojily se národně k říši Německé, požaduje od nich samovraždu, což nemá ničím morálního ani politického smyslu; naopak ale že žádost, aby se připojilo Německo k říši Rakouské, totiž aby k státu rakouskému pod výše dotčenými podmínkami přistoupilo, má mnohem důvodnější smysl. Pakli však ani toto není po národním pocitu a smýšlení německém, nezbyvá nic, než aby obě mocnosti, říše Rakouská i Německá, vedle sebe rovnoprávně se ustrojily, svůj dosavadní svazek aby proměnily ve věčný spolek k obraně i ke vzdoře, a bude-li v tom jejich oboplný zemský prospěch, aby třeba také zřídily mezi sebou jednotu celní. Ke všem prostředkům, kteří samostatnosti, celosti i vyvíjení se moci říše Rakouské, zvláště k východu, nejsou bezpečni, chci každého času rád podati pomocné ruky své.

Přijměte, pánové, výjev upřímné úcty i oddanosti mé.
V Praze dne 11. dubna 1848.

*Kutnar, F.: Naše národní minulost v dokumentech, díl II., Praha 1962,
s. 355, n.*

3. Manifest Slovanského sjezdu k evropským národům z 12. června 1848

Ve dnech 2.-12. června 1848 se konal v Praze Slovanský sjezd, jehož se zúčastnilo více než 340 předních politických zástupců slovanských národů. Měl vytvořit spolek slovanských národů habsburské říše, projednat možnost přeměny Rakouska ve federativní stát a formulovat stanovisko rakouských Slovanů k zahraničním Slovanům i k neslovanským národům Evropy. Sjezd zasedal ve třech sekcích – československé, jihoslovenské a polsko-rusínské. Jednání sjezdu bylo přerušeno pražským červnovým povstáním (12.-17. 6.). Jediným schváleným dokumentem byl právě tento Manifest, jehož autorství bývá zpravidla spojována se jménem Františka Palackého. Palacký napsal zhruba první dvě třetiny textu, na zbytku se podíleli Polák K. Libelt, Čech F. Zach a jediný ruský účastník M. Bakunin. Manifest měl velký morálně politický význam tím, že zdůrazňoval rovnoprávnost a demokratická práva všech národů, potřebu mírového soužití a ujímal se potlačovaných národů.

Manifest sjezdu slovanského k národům evropským

Sjezd slovanský v Praze jest příběh nový jak v Evropě, tak i mezi Slovy samými. Ponejprv, co nás jmenuje dějepis, sjeli jsme se rozptýlení údové velikého kmene národů v hojném počtu z dalekých krajin, abychom, poznajíc se mezi

sebou zase co bratří, vzali v pokojnou poradu společné své záležitosti. I do-
rozuměli jsme sobě netoliko krásným svým od osmdesáti miliónův mluveným
jazykem, ale i samozvučným tlukotem srdcí našich i stejností duševních našich
prospěchů. Pravda i přímota, kteréž vedly veškerá naše jednání, ustanovily nás
na tom, abychom také před Bohem i před světem vyřkli, co jsme chtěli a jakými
zásadami jsme v jednání tom se řídili.

Národové románští a germánští, druhdy slavní v Evropě co mocní podma-
nitelé, pojistili od tisíciletí silou meče svého netoliko státní svou neodvislost,
ale uměli také vyhověti všelijak své chtivosti po panství. Státní umění jejich,
zakládajíc se hlavně na právu větší síly, osobovalo svobodu toliko vyšším sta-
vům, vládlo prostředkem privilegií, lidu pak neukládalo než samé povinnosti;
teprv za nejnovejší doby podařilo se moci veřejného mínění, rozléhajíc se co
dech boží náhle po všech krajinách, zrušiti všecka pouta feudalismu a navrátiti
jednotlivci zase všude nepromlčitelná věčná práva člověka i člověčenstva. Tomu
naproti u Slovanů, kdežto svoboda odjakživa milována byla tím vroucněji, čím
méně jevila se u nich chtivost po panování a podmaňování, kdež touha po ne-
odvislosti vždy překážela utvoření jakékoli vyšší ústřední moci, upadal během
věků kmen po kmenu v odvislost; politikou, která před očima světa dávno již
jak sluší jest odsouzena, zbaven jest posléze i hrdinský národ Polanův, našich
ušlechtilých bratří, své státní bytnosti; celý veliký svět slovanský, zdálo se, že
octnul se navždy v porobě, jejížto pak ochotní sluhové neopomíjeli upírati jemu
až i schopnost ke svobodě samu. Avšak i toto pošetilé domnění hyne konečně
před slovem božím, mluvícím ohlasně k srdci každému v ohromných převratech
doby této; duch dosáhl konečně vítězství; kouzlo staré kletby zrušeno jest; stavba
tisíciletá, kterouž stavěla i hájila síla surová ve spolku se lstí a potměšilostí, boří
se před očima našima v sutiny; čerstvý duch života, vanoucí po širých nivách,
tvoří nové světy; slovo svobodné, skutek svobodný staly se konečně pravdou. Tu
povztýčiv i dlouho utištěný Slovan opět hlavy své, plaší násilí od sebe a hlásí
se mocným důrazem o staré své dědictví, o svobodu. Silný počtem, ještě sil-
nější vůlí svou a nově nabytou bratrskou jednomyslností svých kmenů, zůstává
nicméně věren své přirozené povaze i zásadám otců svých: nežádat panství ani
výboje, ale žádá svobodu jak pro sebe, tak i pro každého, žádá všeobecně bez
výminky, by uznána byla co nejsvětější právo člověka. Protož my Slované zavr-
hujeme a v ošklivosti máme každé panství pouhé síly, stavíc se zákonům v bok;
zavrhujeme všecka privilegia i nadpráví, jakož i všecky politické rozdíly stavův;
žádáme bez výminky rovnost před zákonem a stejnou míru práv a povinností
pro každého; kdežkoli mezi milióny i jeden porobek se rodí, tamť ještě pravé
svobody neznají. Ano, svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících jest
jako před tisíciletím, tak i dnes heslem naším.

Avšak my netoliko pro jednotlivé osoby ve státu pozdvihujeme hlasů svých
a předkládáme žádosti své. Neméně svatý nežli člověk ve přirozeném svém právu
jest nám i národ s ouhrnkem duševních jeho prospěchův. Byť i dějepis přířknul
dokonalejší lidské vyvinutí některým národům před jinými, vždy přece uka-
zuje, že schopnost k vyvinování se těchto jiných národů nikoli obmezena není.

Příroda, neznajíc ani ušlechtilých, ani neušlechtilých národů sama v sobě, nepovolala nižádného z nich ku panování nad druhým, aniž určila kterého k tomu, aby sloužil druhému za prostředek k jeho zvláštním účelům; stejné právo všech k nej-ušlechtilejší lidskosti jest zákon boží, jehožto žádný z nich bez trestu přestoupiti nesmí. Pohříchu však zdá se, že zákon takový za našich dnů ještě ani u nejvzdělanějších národů není uznán a zachován, jak by náleželo; čeho naproti jednotlivým osobám již dobrovolně se odřekli, vrchnosti totiž a poručnictví, to ještě vždy osobují sobě naproti jednotlivým národům; přiříkají sobě panství ve jménu svobody, neumějíce, tuším dělití je od sebe vespolek. Takto zdráhá se svobodný Britan uznati Ira za úplně sobě rovného, tak vyhrožuje Němec mnohemu kmenu slovanskému násilím, nebude-li chtít pomoci ke stavbě politické velikosti Německa, tak neostýchá se Maďar osobovati sobě samojedinému právo národnosti v Uhřích. My, Slované, tupíme naprosto všechny takové pretensie a zamítáme je tím důrazněji, čím nepravěji rouchem svobody se zastírají. Avšak věrni jsouce přirozené povaze své a žádosti msty za minulé křivdy k sobě nepřipouštějíce, podáváme bratrskou ruku všem sousedním národům, kteří hotovi jsou zároveň nám uznávati a skutečně hájiti ouplnou rovnoprávnost všech národností bez ohledu k politické moci a velikosti jejich.

Nápodobně haníme také a v ošklivosti máme onu politiku, která se opovazuje nakládati s zeměmi a národy jako s hmotou moci panovnické poddanou, brátí, měniti a dělití je dle libosti a chuti, bez ohledu na kmen, jazyk, mravy a náklonnosti národů, nevšímajíc sobě jejich přirozeného spojení, jejich oprávněné samostatnosti. Surová moc meče rozhodovala samojediná osud přemožených do boje často ani nepříšlých, od nichž obyčejně jiného ani se nežádalo než vojáků a peněz k upevnění moci násilné a leda pokrytské lichocení se k násilníku.

Zakládajíc se na přesvědčení tom, že mohutný duševní proud nynější doby požaduje nové politické útvary a stát, ne-li v nových mezích, alespoň na nových základech nově stavěti se musí, učinili jsme návrh císaři rakouskému, pod jehožto vládou konstituční u větším počtu zjijeme, aby stát jako císařský proměnil se ve spolek národů rovnoprávných, jímž by k rozdílným těchto potřebám neméně nežli k jednotě mocnářství se prohlédalo. Spatřujeme v takovémto spolku spásu netoliko nás samých, nýbrž i svobody, osvěty a lidskosti vůbec a důvěřujeme se v ochotné se přispění Evropy k uskutečnění jeho. Na každý příběh jsme odhodláni získati národnosti své v Rakousích všemi nám přístupnými prostředky plné uznání téhož práva ve státu, kteréhož národ německý a maďarský již požívá, spoléhajíc se přitom na mocnou podporu, která pro dobré právo v každém opravdu svobodném srdci vře se prýštívá.

Nepřátelům národnosti naší podařilo se poděsiti Evropu strašidlem politického panslavismu, jenž prý hrozí záhubou všemu, co kde pro svobodu, osvětu a lidskost získáno jest. My pak známe ono kouzelné slovo, které samojediné postačuje k zaklení strašidla toho, a ku prospěchu svobody, osvěty a lidskosti nechceme se jím tajiti před národy tytých i hryzením vlastního svědomí znepokojenými: slovoť ono spravedlivost, spravedlivost i ke slovanskému národů vůbec i k utlačeným jako větvím obzvláště. Němec chlubívá se, že nad jiné národy

schopen a nakloněn jest uvažovati a ceniti spravedlivě všechny zvláštní povahy jinonárodní: přejeme sobě a žádáme, aby mluvě o Slovanu nemohl v tom ze lži stíhán býti. Pozdvihujeme rázně hlasů svých za nešťastné bratří naše Polany, již ošemetným násilím přivedeni jsou o svou samostatnost; vyzývajíce vlády, aby napravily konečně starý tento hřích, tuto kletbu, tížící dědičně na kabinetní politice jejich, spoléháme v tom na soucit celé Evropy. Protestujem také proti libovolnému trhání zemí, jakověž za těchto dnů zvláště v Poznaňsku provéstí se chce, očekáváme od vlády pruské i saské, že upustí konečně od dosavadního systematického odnárodňování Slovanův v Lužici, v Poznani a v Prusku východním i západním; žádáme od uherského ministerium, aby bez odkladu přestalo se užívati prostředků nelidských a násilných proti slovanským kmenům v Uhřích, jmenovitě Srbům, Chorvatům, Slovákům a Rusínům, i aby práva národní jim náležející co nejrychleji úplně pojištěna byla; i doufáme konečně, že necitná politika nebude již dlouho překážeti slovanským bratřím našim v Turecku, aby mohli národnosti své i státně hověti a cestou přirozenou ji rozvíjeti. Kladouc tudíž slavný odpor proti skutkům tak nehodným, činíme to právě z důvěry v dobročinné působení svobody. Svoboda učiní národy, kteří posud panovali, spravedlivějšími a dá jim porozuměti, že křivda i pych nepřináší hanbu tomu, kdo je trpěti musí, alebž tomu, kdo jich se dopouští.

Vystupující my co nejmladší, ač nikoli nejslabší, opět na politickém dějišti Evropy, činíme tudíž návrh k obeslání všeobecného evropejského sjezdu národů na vyjednávání všech mezinárodních otázek; přesvědčení jsme zajisté, že národové svobodní snáze se usnesou nežli placení diplomati. Kéž by návrh tento našel povšimnutí prvé nežli zpátečnická politika jednotlivých dvorů zase přivede k tomu, aby národové podnicení záštim a nenávistí sami vespolek se hubily.

Ve jménu svobody, rovnosti a bratrství všech národů.

František Palacký
starosta sjezdu slovanského

Žáček, V.: Slovanský sjezd v Praze r. 1848, Praha 1958, s. 358-361.

4. Zákon o zrušení poddanství a feudálních povinností ze 7. září 1848

Na jednání prvního rakouského ústavodárného sněmu, který se sešel 22. července 1848 ve Vídni, přednesl hned ve třetí schůzi dne 24. července nejmladší poslanec sněmovny šestadvacetiletý slezský poslanec Hans Kudlich návrh na zrušení poddanského poměru se všemi z toho vyplývajícími právy a povinnostmi. Čeští liberální poslanci svým postojem rozhodující měrou přispěli k tomu, že

31. srpna většinou 174 hlasů proti 144 hlasům (36 poslanců nehlasovalo) byla přijata základní ustanovení o zrušení feudálních břemen za náhradu. Konečný text zákona byl schválen ústavodárným říšským sněmem 7. září 1848 (císařem byl podepsán o dva dny později – 9. září). Tímto zákonem skončilo v Rakousku panství feudalismu a masy rolníků se staly plnoprávními vlastníky půdy, jež byla zbavena všech naturálních i peněžních břemen. Toto revoluční opatření bylo však provedeno kompromisně, za finanční náhradu; bez náhrady byli osvobozeni jen nemajetní podruzi a domkaři nevlastníci žádnou půdu.

My Ferdinand První, konstituční císař rakouský, král uherský a český toho jména Pátý, král lombardský a benátský, dalmatský, chorvatský, slavonský, haličský, lodomerský a ilyrský atd., jsme se na návrh naší ministerské rady a v dohodě s ústavodárným říšským sněmem rozhodli a nařizujeme:

1. Poddanství a poměr vrchnostenské ochrany jsou se všemi zákony upravujícími tyto poměry zrušeny.

2. Půda budiž zbavena břemen. Všechny rozdíly mezi dominikálními a rustikálními pozemky budou zrušeny.

3. Od nynějška se ruší všechny na poddanské půdě lpící břemena, služby a platy všeho druhu, jež vyplývaly z poddanského poměru, jakož i všechny naturální, pracovní či peněžité povinnosti pocházející z vrchního vlastnictví půdy, z práva pobírat desátek, z ochrany, fojství, z vinohradního práva a panství nad vesnicemi, doposud odváděné z gruntů nebo osobami, včetně poplatků placených při postupování držebnosti za života držitelova nebo po jeho smrti.

4. Za některá z těchto zrušených břemen má se poskytnout náhrada, za některá nikoli.

5. Za práva a příjmy, vyplývající z osobního poddanství, z poměru ochrany, z vrchnostenského práva jurisdikce (soudnictví) a z panství nad vesnicemi se nemůže žádat žádné odškodnění, přičemž břemena z toho vyplývající mají pomínout.

6. Za takové práce a naturální i peněžité dávky, které byl povinen poskytovat pánovi statku, desátku nebo fojství držitel půdy jako takový, nechť je co nejdříve vyměřena mírná náhrada.

7. Právo brát dříví z lesů a pást dobytek, jakož i služebnosti mezi vrchnostmi a jejich dosavadními poddanými nechť jsou zrušeny za náhradu, právo vesnických vrchností k požínování i pletí a k pastvě, právě tak jako pasení na úhorech a strništích bez náhrady.

8. Komise, složená z poslanců všech zemí, vypracuje a předloží říšskému sněmu návrh zákona, který bude obsahovat ustanovení

a) o výplatě vzájemných poplatků a povinností, vyplývajících z emfyteutických či jiných smluv o dělbě vlastnictví,

b) o zrušitelnosti těch břemen na pozemcích, která by snad nebyla uvedena v § 3,

c) o způsobu zrušení nebo úpravy práv uvedených v § 7,

d) o míře a výšce náhrady, která se má poskytnout, a o zřízení fondu z prostředků té které země, z něhož by se prostřednictvím státu splatila náhrada vypočítaná pro každou zemi zvlášť,

e) o otázce, má-li se za dávky a povinnosti zrušené podle §§ 2, 3 a 8 b, avšak neuvedené v §§ 5 a 6 dáti náhrada a v jaké výši.

9. Patrimoniální úřady mají prozatímně dále vést soudnictví a politickou správu na útraty státu až do zavedení zeměpanských úřadů.

10. Zásada náhrady za práce a naturální i peněžité dávky vyslovená v 6. článku nemá však vyloučit případné pozdější návrhy komise, zřízené podle článku 8., jimiž by se tato zásada mohla vysvětlit nebo omezit.

11. Bude též odstraněn nucený odběr piva a pálenky se závazky k němu příslušejícími. Provedením tohoto zákona jsou pověřeni naši ministři vnitra, spravedlnosti a financí.

Dáno v našem císařském hlavním a sídelním městě Vídni 7. září 1848, ve
čtrnáctém roce našeho panování.
Ferdinand v.r.

Kutnar, F.: Naše národní minulost v dokumentech, díl II., Praha 1962, s. 427.

5. Zápis Palackého projevu v ústavním výboru v Kroměříži z 23. ledna 1849

F. Palacký (od 3. 8. 1848 člen pětičlenné subkomise ústavního výboru ústavodárného říšského sněmu v Kroměříži) vypracoval druhý návrh rakouské ústavy. S alternativním projektem přišel i moravský poslanec K. Mayer, jehož návrh byl přijat jako základ jednání. V ústavním výboru se od počátku střetávaly centralistické, autonomistické a federalistické koncepce příštího uspořádání soustátí. K nejostřejšímu vyhranění stanovisek došlo 23. ledna 1849. Palacký vystoupil s naprosto radikálním programem důsledné etnické federalizace, kdy navrhl rozdělení monarchie na osm zemí; k Čechám, Moravě a Slezsku řadil také uherské Slovensko. Většina členů výboru Palackého pojetí označila za iluzorní a fantastické a jako takové ho odmítla. Uražený Palacký se pak stáhl z debaty a 3. února formálně z ústavního výboru vystoupil.

Schůze dne 23. ledna 1849

3. Palacký: Dosud mluvilo se jen v zájmu jednotlivých provincií; já chci nyní promluvit v zájmu celku. Rozdělení žádáno bylo z důvodů historických; dovoluňte mi, abych jako historik mluvil pro sjednocení.

Světlem vládne síla, říkají jí duch světa. (Hlas: Ten už vzal smutný konec!) V historickém rozvoji naší doby vynořil se princip, který loňského roku zasáhl v dějiny Rakouska, je to rovné právo národností; do r. 1848 teoreticky i prakticky byl popírán. S touto zásadou vyslovena je emancipace Slovanův a Rumunův v Rakousku, ale ještě není provedena. Musíme ustrojiti Rakousko tak, aby národové rádi byli v Rakousku; to budiž nám myšlenkou vůdčí. Různé myšlenky zde pronesené mohou se uspokojiti tenkrát, vyhoví-li se dějinám a národopisu a naleznou-li se terminus konvence, tedy uznají-li se národnostně historické skupiny zemí, a pak jako drobnější národní oddíly říšského kraje. Malou zemi není možná teď učiniti velkou. Kdo chtějí zůstatí sami, nechme jich samých, a těch pohromadě, kteří chtějí zůstatí pohromadě. Zde zvláště třeba zření obrátiti k novému vytváření záležitostí vyučovacích a soudnictví.

Navrhuji následující skupiny zemí: 1. země německo-rakouské, 2. české, 3. polské, 4. illyrské, 5. vlašské; pro země zde nezastoupené bylo by pak rozdělení: 6. v země jihoslovanské, 7. maďarské, 8. rumunské.

K prvním pak počítám Rakousy nad a pod Enží, Štýrsko, Korutany, Salcpurk, německé Tyroly, Vorarlberk, pak německé části Čech, Moravy a Slezska; ke druhé české části Čech, Moravy, Slezska a uherské Slovensko; ke třetí Halič, Krakov, Bukovinu a uherské Rusíny při Karpatech; ke čtvrté Slavansko, slovanskou část Štýrska, Korutan, Krajinu a Přímoří; k páté vlašskou část Tyrol, Lombardii a Benátky; k šesté Dalmácii, Charváty, Slavonii a Vojvodinu; k sedmé maďarské části Uher a Sedmihrad, k osmé rumunské a valašské části Sedmihrad, Uher a Bukoviny.

Nikterak nejsem proti rozdělení německých a českých částí Čech (Deutsch-Böhmens und Czechiens); kdyby jen prakticky bylo možno, navrhoval bych je. Čechy jsou kotlina, kotel však aby nebyl zničen, nemůže se rozdělití. (Hlas: Ale přece zaplátovati.)

Podivil jsem se a dotklo se mne nemile, když Ziemiakowski řekl, že národ Rusínův byl minulého roku vynalezen. Jsou to Malorusové, jejichžto žije v Rusku nad deset milionů. Nemluví nijakým žargonem polštiny, nýbrž nářečím ruským, které s Bulhary, Srby, Charváty a Slovinci náleží k jedné třídě slovanských jazyků, jako Poláci, Čechové, Vendové a Lužičtí Srbové ke druhé třídě náležejí. Rusíni jsou zvláštní národ, který teprve loňského roku byl emancipován, a to snad rozuměl Ziemiakowski vynalezením. Tento národ dosud byl utiskován od vlády a od Polákův; nyní bohdá rozvine své značné schopnosti a bude dělati rychlé pokroky; bude míti účast v dobrodiní západoevropské vzdělanosti a bude v ruce rakouské vlády pákou proti rakouským nepřátelům, co má nekonečný dosah, uváží-li se jejich působení na soukmenovce jejich v Rusku žijící. Také v Haliči říšského kraje poslouží k uspokojení všech kmenův.

Palacký, F.: Spisy drobné, I., Praha 1898, s. 78-79.

6. Dobový výklad nového živnostenského řádu z 20. prosince 1859

(výňatek)

Zákonem z 26. března 1850 byly v 57 hlavních obchodních a průmyslových centrech rakouské monarchie zřízeny obchodní a živnostenské komory (v českých zemích v Praze, Liberci, Plzni, Chebu, Českých Budějovicích, Brně, Olomouci a Opavě). Hned po jejich založení se ozývaly z obchodních komor hlasy po vydání živnostenského řádu, v němž by byla kodifikována svoboda živnosti. Osnova živnostenského řádu, přepracovaná podle návrhů ministra financí K. von Brucka, byla uzákoněna jako živnostenský řád patentem z 20. prosince 1859 č. 227 ř. z. s působností od 1. 5. 1860, jímž byla v rakouském živnostenském zákonodárství zahájena éra liberalismu v živnostenském podnikání při současném odstranění posledních zbytků feudálních cechovních omezení.

O úvodním Nejvyšším patentu k živnostenskému řádu

Kdy a v kterých zemích vstoupí řád živnostenský v platnost, a na která zaměstnání se vztahuje?

V říši rakouské nebylo dříve všude stejného zákona, vztahujícího se na záležitosti živnostenské, nýbrž v rozličných krajinách panovala rozličná zákonní nařízení, ano jednotlivá místa měla svá zvláštní statuta a obvyklosti, jakž o tom později obsírně promluvíme. Od 1. května 1860 má v celém obvodu říše a Vojenské Hranice nově vydaný řád živnostenský jediné úplnou platnost. Benátsko a Vojenská Hranice z platnosti nového řádu živnostenského proto vyjmuty jsou, že toho tamnější zvláštní poměry požadují; neboť v Benátsku zákony Napoleona I. zavedená volnost provozování živností zachována byla i potom, když tato krajina po pádu Napoleona I, žezlu rakouskému nazpět připadla, a v pravdě jest tak ustálená a úplná, že nijakého dalšího uvolnění žádati nelze. Vojenská Hranice má následkem své obzvláštní úlohy co branný ústav vojenský i v záležitostech živnostenských celému vojenskému zřízení svému přiměřené zákonní předpisy. Z toho, že 1. května 1860 jediné řád živnostenský platnosti nabude, následuje, že všechny až posaváde platné předpisy, týkající se záležitostí živnostenských, jakožto jsou zákonní předpisy o dosažení živnostenského, fabričního a obchodního oprávnění, jakož i všechna s tímto živnostenským právem se neshodující starší pravidla, vztahující se na vykonávání nadzmiňovaných oprávnění, od 1. května b. r. platnosti pozbudou. (...)

1. Všeobecná ustanovení

(...) dle nového řádu živnostenského jest toto obmezení osob ženského pohlaví odstraněno; neboť nečiní pohlaví žádného rozdílu u přípouštění k živnostem, tak že mohou stejnou měrou od osob mužského i ženského provozovány býti.

Ještě další svoboda u provozování živností zavedena jest ustanovením, že osoby hromadné, dle stávajících předpisů k provozování živností nespůsobilé, jako jsou na př. obce, jisté spolky, a t. d., s týmiž výminkami živnosti provozovati mohou, jako osoby jednotlivé, musejí ale míti spůsobného jednatele co náměstka, jako osoby, jimž svobodné spravování jmění povoleno není. (...)

Veledůležitá jsou ustanovení n. ř. ž., že za prvé: nastoupení živnosti nezávisí od přijmutí do svazku obce, v níž se má živnost provozovati, a ničehož nemění v obecní příslušnosti: kdyby tedy někdo z Kolína v Praze živnost nastoupil, nemusí se teprv o přijmutí do svazku obce Pražské ucházeti, aniž ho tím nastoupením nabude, neztratí tím ale svoji příslušnost do obce Kolínské; – za druhé: současné provozování několika živností tímž podnikatelem jest povoleno. Může tedy jeden a ten samý podnikatel provozovati živnost ševcovskou, kožešnickou, koželužskou, truhlářskou a t. d. Ačkoliv k zdárnému provozování více živností duševní i peněžité síly jednotlivce málo kdy postačují, vyplývá z tohoto ustanovení ona neocenitelná výhoda, že kdo nějaké hlavní podniknutí provozuje, potřebné k tomu věci, které dříve od živnostníků jiného druhu kupovati nucen byl, nyní sám vyráběti nebo zhotoviti oprávněn jest, ku př. švec kože a t. d. (...)

2. Zvláštní ustanovení.

a) O svobodných živnostech.

Strany oprávnění k provozování svobodných živností platí všeobecná zásada, že každý, kdo není zákonnými předpisy, o kterých v předešlém článku jednáno jest, vyloučen, jako např. duchovní, řeholníci a t. d., k samostatnému provozování každé živnosti oprávněn jest. Musí ale podnikatel svobodné živnosti, dříve než ji nastoupí, u příslušného úřadu zadati opověď a v ní udati jméno, stáří, bydliště a státní příslušnost svou, vyvolenou živnost a místo, kde ji bude provozovati, a je-li ho zapotřebí, ku př., nemá-li podnikatel správu svého jmění, svolení zákonného zástupce a příslušného úřadu. V případech, v nichž se živnost jen skrze náměstka provozovati může, jako u osob hromadných, marnotratníků a t. d., mají se svrchu uvedená udání vztahovati také na osobu jeho. Má se totiž udati jméno, stáří, bydliště a t. d. náměstka.

Kdo by chtěl více živností nastoupiti, musí každou zvlášť odpověděti.

Na zadanou odpověď uváží příslušný úřad, není-li žádné na zákoně se zakládající překážky proti osobě, zaměstnání a místu, a neshledá-li žádné překážky, vydá podnikateli živnostnický list, aby se měl strany oprávnění a provozování živnosti čím vykázati.

Pakli-li by úřad nějakou překážku shledal, zapoví početí nebo další provozování živnosti, pokud se překážka neodstraní.

b) O povolených živnostech. V §16. nového živnostenského řádu jsou vypočteny živnosti, ježto se považují za povolené. Jsouť to následující:

1. Všecky živnosti, které se zabývají mechanickým nebo chemickým násobením (rozmnožováním) literárních neb uměleckých výrobků neb obchodem s nimi, jako jsou: knihtiskárny, měditiskárny, ocelotiskárny, dřevotiskárny, kamenotiskárny a t. d., pak obchody s knihami, uměleckým i výrobky a hudebními skladbami; 2. podniknutí půjčoven takových výrobků a čítáren; 3. podniknutí periodického dopravování osob; 4. živnost těch, jenž na veřejných místech pohotově mají k všeobecnému užívání prostředky k dovážení osob, aneb své služby nabízejí, jako místní a nájemní sluhové a t. d.; 5. plavectví; 6. živnost stavitelů, zedníků, kameníků a tesařů; 7. kominictví; 8. čištění svodů; 9. pohodnictví; 10. hotovení a prodávání zbraně a věcí nábojných a živnost puškařů zvlášť; 11. hotovení a prodávání ohňostrojových látek a přístrojů; 12. obchod se starým šatstvem a peřinami, se starým prádlem, starými skvosty a kovovým nádobím (vetešnictví), pak půjčování na zástavu, pokudž vůbec zákonem povoleno jest; 13. prodávání jedu a lékařského koření; 14. živnost hostinská a krčmářská.

K provozování živnosti na povolení vázané nepostačuje pouhá odpověď, jako u živností svobodných, nýbrž zapotřebí je k tomu koncesí, o kterou podnikatel žádati musí u příslušného úřadu, vykávav se potřebami zákonnými. Před dosažením koncese nesmí se provozováním počítati.

Požadavky, jimž podnikatel živnosti, na povolení vázané, zadost učiniti musí, aby koncesi dosáhl, jsou 1. na začátku této hlavy uvedená obecná ustanovení o samostatném provozování živnosti, jako jest na př. právo správy svého jmění; 2. spolehlivost a bezúhonnost; 3. při některých těchto živnostech zvláštní spůsobilost. (...)

Hlava čtvrtá. Objem a vykonávání živnostenského práva.

Jak daleko oprávnění jednotlivých živnostníků sahá, posuzuje se dle obsahu živnostenského listu, čili koncese, se zachováním zásad, o kterých níže promluvíme. Jest ale vůbec každý živnostník oprávněn:

1. Všecky k úplnému zřizování svých výrobků potřebné práce spojit, a potřebné pomocné dělníky i jiných živností držet, což obzvláště u větších podniknutí s nemalými výhodami spojeno jest. Tak si na př. stavitel může držet své zámečnické, truhlářské, zednické tovaryše co pomocné dělníky.

2. Právo k vyrábění zboží obsahuje v sobě též právo, s týmiž cizími výrobky obchod vésti, tak že na př. zdejší kloboučník s vídeňskými, drážďanskými, pařížskými výrobky druhu kloboučnického obchod vésti může.

3. Kdo svobodnou živnost provozují, mají v obci svého stanoviště právo více živnostenských závodů, dílen neb prodejních míst zaraziti; na př. může míti jeden a ten samý krejčí v Praze jednu dílnu na Malé Straně, druhou na Starém, třetí na Novém městě, - musejí se ale vždy takové závody úřadu opovědít. (...)

Hlava šestá. Pomocnictvo při živnostech.

Mezi pomocnictvem a živnostníkem samostatným mohou dle rozličného postavení jednoho k druhému rozličné panovati právní poměry, v kterých nový živ. ř. zevrubně nerozhoduje, proto že se takové poměry z většího dílu na úmluvy zakládají, které dle všeobecného ob. zákonníka posuzovány býti mají. Obsahují

ovšem tento řád též zvláštní ustanovení v jistých poměrech právních, mezi pomocnictvem a živnostníkem panujících, a jak daleko se tato ustanovení vztahují, jestli v tomto ohledu hlavním a občanský zákon jen pomocným právním pramenem, na který se jen tehdaž odvolávati lze, když předpisy hlavního pramene k posouzení a rozhodnutí jednotlivého případu nevystačují.

a) Pomocníci.

Dle tohoto zákona jsou pomocníky: kupečtí, tovaryši, fabriční dělníci, pak v týchž služebných poměrech se nalézající ženské, pomocné dělnice. Mezi pomocníky nepatřejí osoby pro vyšší službu ustanovené, jako dílovedoucí, mechanikové, faktori, kněhvedoucí, pokladníci, kreslič, technikové, pak dělníci a nádeníci, konečně osoby, které při provozování živnosti vykonávají službu pouze čeledínskou, jako sklepníci, pacholci od vozu a t. d. (...)

Spůsob potřebování pomocníka, jeho plat a jiné postavení, trvání služby, čas zkoušky a lhůta k výpovědi jsou předměty, o kterých se živnostník a pomocník svobodně umluviti mohou. Není-li takové úmluvy, tedy se předpokládá, že si strany vyměnily týdenní placení a 14denní lhůtu k výpovědi; o ostatních poměrech ale rozhoduje zvyk místní, na př. o čase díla, postavení pomocníka k jiným při živnosti zaměstnaným osobám a t. d. Bez ohledu na úmluvu a místní zvyk jest každý pomocník povinen, aby pánu svému věrnost, poslušnost a úctu prokazoval, slušně se choval, vymíněný neb v místě obyčejný čas díla zachovával, svěřené živnostenské práce co nejlíp může obstarával, o živnostních poměrech pána mlčenlivost zachoval, k spolupomocníkům a domácím svorně se měl, a s učedníky, jakož s dětmi pod dozorstvím jeho pracujícími, dobře zacházel.

Pomocník má právo žádati umluvený plat v pravý čas, slušné nakládání a když vystupuje z díla, pravdivé vysvědčení. S poměrem pomocníků k samostatnému podnikateli se nesrovnává a jest zakázáno, aby libovolně svátky a tak zvané modré pondělky zachovávali, bez dovolení pána na vlastní účet aneb pro cizí pány pracovali a mezi sebou se umlouvali, by společným odepřením práce aneb jinými prostředky na pánech svých výminky vynutili. Takové umluvení se trestá dle §481 trestního zákona, jenž zní:

„Umluví-li se mezi sebou dělníci horní a hutní, tovaryši řemeslníci, pomocníci davatelů práce, nebo učedníci, čeledínové nebo vůbec dělníci, aby společným odepřením práce, nebo jinými prostředky na davatelích práce vyšší mzdu denní nebo týdenní neb jiné výminky vynutili, jest to přestupek, a náčelníci mají se za to potrestati vězením zostřeným od osmi dnů až do tří měsíců; též mají podle toho, jsou-li tuzemci nebo cizozemci, z korunní země anebo z celé říše vyhoštění býti.“ (...)

Uher, F.: Nový živnostenský řád a jak se mu má rozumět, Praha 1860, s. 6-7, 15, 17-18, 27-28, 35-38.

7. Říjnový diplom z 20. října 1860

V předvečer odjezdu na plánovanou schůzku do Varšavy s carem Alexandrem II. a pruským následníkem Vilémem oznamoval císařský manifest slavnostním způsobem vydání zvláštního „Císařského diplomu ze dne 20. října 1860 k uspořádání vnitřních státoprávních poměrů v monarchii“, v němž se císař František Josef I. slavnostně zřekl absolutismu. Společně s diplomem byl vydán manifest k národům a několik vlastnoručních císařských listů. Diplom měl hlavně uklidnit nebezpečné napětí v Uhersku. Stál v podstatě na stanovisku většiny rozmnožené říšské rady, přiznával zákonodárnou moc zemským sněmům a říšské radě a vymezoval obecně jejich kompetenci. Jako elementární ústavní zákon připouštěl jak centralistickou, tak i federalistickou interpretaci.

My František Josef první, z boží milosti císař rakouský, král uherský a český, král lombardský a benátský, dalmatský, charvátský, slavonský, haličský, vladimírský a illyrský, král jerusalémský atd.; arcivojvoda rakouský; velkovojskavodca toskánský a krakovský; vojvoda lotarinský, salcburský, štyrský, kortutanský, krajinský a bukovinský; velkokníže sedmihradský; markrabě moravský; vojvoda horno- a dolnoslezský, modenský, parmský, piačenský a quastalský, osvětimský a zátorský, gorický a gradištský; kníže tridentský a brixenský; markrabě horno- a dolnolužický a istriánský; hrabě hohenembský, feldkirchský, bregenský, sonnenberský atd.; pán terstský, kotarský a na slovinském krajišti; velkovojskavodca vojvodství srbského atd. atd. tímto všem na vědomí dáváme:

Předkové naši, slavné paměti, moudře i pečlivě k tomu hleděli, aby v našem nejjasnějším domě zřízena byla jistá forma poslušnosti, načež od Jeho c. kr. apoštolského Veličenství, slavného císaře Karla VI., dne 19. dubna r. 1713 s konečnou platností a nezměnitelně ustanoven jest řád poslušnosti zákonem státním, základním a domovním, posavade platným, kterýž pod jménem pragmatické sankce znám jest a od řádných stavů Našich rozličných království a zemí přijat byl.

Na tomto řádu poslušnosti co nepodvratném základu právním a na nedílnosti i nerozlučitelnosti svých rozličných částí s právy a svobodami jmenovaných království a zemí v srovnalost uvedené, založeno jsouc, odolalo mocnářství rakouské, smlouvami státními a mezinárodními od té doby rozšířené a utužené, vítězně všelikým nebezpečstvím a útokům, které na ně dorážely, jsouc v tom podporováno a hájeno věrností, oddaností a udatností svých národů.

Prohlídajíce k dobrému našemu domu a našich poddaných, máme za svou povinnost vladařskou, abychom mocného postavení mocnářství rakouského hájili a pojištěním jasných a nepochybných zřízení právních a svorné spolupráce bezpečnosti jemu propůjčili. Kteréhožto zjištění mohou úplně poskytnouti jen

takové instituce a taková zřízení právní, ježto stejnou měrou se srovnávají s vědomím práva historického, s rozličností Našich království a zemí a s tím, čeho vyhledává jich pevný, nedílný a nerozlučitelný svazek. Hledíce k tomu, kterak tím, že všichni poddaní naši před zákonem jsou rovni, že všichni mohou volně náboženství své provozovati, že všichni, nechť jsou toho neb onoho stavu a rodu, jsou ku všelikým úřadům způsobni, též tím, že všichni společně a stejnou měrou jsou povinni službu vojenskou konati a daně platiti a že jest zrušena robota a odstraněna linie celní mezi zeměmi, společná zřízení organická a svorná spolupůinnost v Našem mocnářství a pro blaho jedné každé země, ježto moc státní ve všech zemích pevniny evropejské v jedno jest spojena, nevyhnutelně potřebí, aby se nejvyšší úkolové státní společně vykonávali – měli jsme za dobré pro vyrovnání posavadních rozdílností mezi Našimi královstvími a zeměmi, a k tomu konci aby poddaní Naši měli příhodně uspořádaného účastenství v zákonodárství a správě, ustanoviti dle pragmatické sankce a z plné moci Naši za stálý a neodvolatelný základní zákon státní, kterýž Nám i řádným potomkům našim pravidlem u vládě býti má, co níže tuto položeno, a naříditi takto:

I.

Právo zákony dávatí, je měniti a rušiti vykonáváno bude od Nás a od Našich nástupcův jediné společně se sněmy zemskými řádně shromážděnými, a vedle případnosti s radou říšskou, do kteréž budou sněmové posílati jistý počet údův, kterýž My ustanovíme.

II.

Všeliké věci zákonodárství se týkající, ježto se vztahují ku právům, povinnostem a záležitostem, kteréž mají veškerá království a země Naše společně, jmenovitě věci zákonodární, týkající se mince, peněz a úvěru, cla a obchodu, též pravidel bankovníctví cedulního, jakož i věci zákonodárské, týkající se pravidel poštovníctví, telegrafů a železnic; rovněž i způsobu i spořádání povinnosti vojenské mají se budoucně v radě říšské a s radou říšskou vyjednávatí a pomocí její vedle zřízení vyřizovati, jakož se jediné s přivolením rady říšské mají nové daně a dávky uváděti, daně a poplatky již zavedené, zvláště cena soli zvyšovat a dle Našeho rozhodnutí, jehož datum 17. července 1860, nové výpůjčky činiti, nynější dluhy státní konvertovati a nemovitě jmění státní prodávati, zjinačovati aneb zavazovati; konečně se mají pomocí rady říšské rozpočty vydání státních na rok příští zkouseti a na jisto postavovati a taktéž závěry počtů státních a resultáty ročního hospodaření s financemi zkoumati.

III.

Všeliké jiné věci zákonodárství se týkající, které v punktech výše položených nejsou jmenovány, vyřizovány budou dle zřízení ve sněmích zemských, a to

v královstvích a zemích ke koruně uherské příslušných dle předešlého jich zřízení, v našich ostatních královstvích a zemích ale dle jich řádů zemských. Poněvadž ale v našich zemích, kteréž nenáležejí ke koruně uherské od dávných let i takové věci, zákonodárství se týkající, o nichž jednati nepřisluší výhradně radě říšské, společně se vyjednávaly, tedy sobě zůstavujeme, že dáme také věci takové dle zřízení vyjednávatí pomocí rady říšské, do níž se radové říšští z těchto zemí přivezmou.

Věci, o nichž jednati nepřisluší výhradně radě říšské, budou se moci společně vyjednávatí také tehda, když by si toho ten který sněm zemský žádal a návrh v příčině toho učinil.

IV.

Tento diplom císařský budiž neprodleně v archivech zemských království a zemí Našich schován a časem svým vložen v zákony zemské, v textu autentickém i v jazycích zemských. Nástupcové naši mají týž diplom hned, když nastoupí na trůn, týmž způsobem podpisem svým opatřiti a jednomu každému království i jedné každé zemi jej vydati, kdežto se pak vloží v zákony zemské. Tomu na svědomí jsme se v tomto diplomě podepsali, pečeť Naši císařskou k němu přitisknouti dali a poručili, aby byl v Našem archivu domovním, dvorském a státním uložen a chován.

Dáno ve Vídni, hlavním a sídelním městě Našem, dne 20. října léta tisícího osmistého šedesátého, panování našeho roku dvanáctého.

František Josef.
Hrabě Rechberg.

Z nejvyššího nařízení:
Svobodný pán Ransonnet.

Minulost našeho státu v dokumentech, Praha 1971, s. 268-271.

8. Schmerlingova únorová ústava z 26. února 1861

Říjnový diplom nesplnil cíl, kterého chtěla Koruna dosáhnout. Neuspokojil maďarské politické představitele a současně neuspokojil svými federalistickými rysy německou liberální buržoazii. Proto císař v prosinci 1860 povolal na místo hraběte Goluchowského jako šéfa vlády Antonína rytíře Schmerlinga. Ten pak vyhlásil 26. února 1861 oktrojovanou ústavu pro celou habsburskou říši. Ačkoli se únorová ústava prohlašovala za akt doplňující Říjnový diplom, zachovávala jeho ducha jen pokud se týče zásady dualistického rozdělení říše na uherskou a neuherskou část. V neuherské části opouštěla federalistický ráz Říjnového diplomu a přesouvala těžiště zákonodárné moci na vídeňskou říšskou radu, vyhrazujíc

*zemským sněmům malou působnost. Jednotlivé zemské sněmy byly voleny kurio-
vým systémem, který společně s volebním censem vylučoval více než tři čtvrtiny
obyvatel z volebního práva. Únorová ústava nastolovala fakticky jen poloviční
konstitucionalismus a ve většině habsburské monarchie se setkala s odporem.*

My František Josef První,

z Boží milosti císař rakouský, král uherský a český, král lombardský a be-
nátský, dalmatský, charvátský, slavonský, haličský, vladimírský a illyrský, král
jerusalémský atd.; arcivojvoda rakouský; velkovojevoda toskánský a krakovský;
vojvoda lotarinský, salcburský, štýrský, korutanský, krajinský a bukovinský;
velkokníže sedmihradský; markrabě moravský; vojvoda horno- a dolno-slezský,
modenský, parmský, piačenský a quastalský, osvětimský a zátorský, těšinský, fur-
lanský, dubrovnický a zaderský; knížecí hrabě habsburský, tyrolský, kyburský,
gorický a gradištský; kníže tridentský a brixenský; markrabě horno- a dolno-
lužický a istrianský; hrabě hohenembský, feldkirchský, bregencký, sonnenberský
atd.; pán terstský, kotarský a na slovinském krajišti; velkovojevoda vojvodství
srbského atd. atd.

Jakož se nám vidělo, v diplomu Našem, pro uspořádání poměrů státopráv-
ních mocnářství Našeho dne 20. října 1860 vydaném, dle pragmatické sankce
a z plné moci Naší, Nám samým a taktéž Naším řádným nástupcům u vládě
pro pravidlo, na tom se ustanoviti a naříditi, že právo, zákony dávat, je měniti
a rušiti, jen společně se sněmy zemskými, potahmo s radou říšskou bude vyko-
náváno, a uvažující, že toto právo, aby se ve skutek uvedlo, jistého řádu a jisté
formy u vykonávání zapotřebí má, prohlašujeme, nařizujeme a vědomo činíme,
slyševše ministerskou radu Naši:

I.

V příčině toho, jak bude složena rada říšská k zastoupení říše ustanovená,
a v příčině práva, diplomem Naším, daným dne 20. října 1860, jí zůstaveného,
míti účastenství v zákonodárství, schvalujeme přiložený zákon o zastupování
říše a propůjčujeme mu tímto u veškerých královstvích a zemích Našich moci
základního zákona státního.

II.

Co se týče Našich království Uherského, Charvátského a Slavonského, též
Našeho velkoknížectví Sedmihradského, učinili jsme Naším ručním listem, da-
ným dne 20. října 1860, již opatření náležitá, aby se předešla zřízení zemská
v srovnalosti s dotčeným diplomem Naším a v mezích v něm vyměřených ob-
novila.

III.

Pro naše království:
České,
Dalmatské,
Haličské a Vladimířské s vojvodstvími Osvětimským a Zátorským a s velko-
vojvodstvím Krakovským;
pro Naše arciknížectví:
Rakouské pod Enží a
Rakouské nad Enží;
pro Naše vojvodství:
Krajinské a
Bukovinské;
pro Naše markrabství:
Moravské;
pro Naše vojvodství:
Horno- a Dolno-slezské;
pro Naše markrabství Istrianské s knížecím hrabstvím Gorickým a Gra-
dišským a s městem Terstem i jeho okrškem; a
pro zemi Vorarlberskou

vidí se Nám, aby práva a svobody veřejných stavů těchto království a zemí dle poměrů a potřeb nynějšího času se vyvinuly, přejinačily a s prospěchem veškerého mocnářství v srovnatelnost se uvedly, přiložená zřízení zemská a řády volení do sněmu schválili, a propůjčujeme jednomu každému zřízení a řádu pro tu kterou zemi moci základního zákona státního.

Ježto jsme však v příčině toho, jak Naše království Dalmatské k Naším královstvím Charvátskému a Slavonskému dle práva státního postaveno bude, posud s konečnou platností nerozhodli, tedy zřízení zemské, kteréž jsme pro Naše království Dalmatské vydali, na ten čas ještě úplně ve skutek vejíti nemůže.

IV.

Abychom statuty, patenty, danými dne 20. října 1860, pro Naše vojvodství Štýrské, Korutánské a Salcburské, též pro Naše knížecí hrabství Tyrolské vydané, v srovnalost uvedli s těmi ustanoveními, ježto ve zřízeních zemských dnešního dne od Nás schválených co do pravidla položena jsou; abychom zastupitelstvím zemí výše jmenovaných oněch širších práv propůjčili, kteráž se Nám vidělo povolití zástupcům ostatních zemí korunních; abychom konečně nařízení Naše, dne 5. ledna 1861 v příčině práva volení do sněmu vydané, také ve Štýrsku, Korutanech, Salcburku a Tyrolsku stejnou měrou ve skutek uvedli a statuty zemské již vydané rozšířili a přejinačili: vidělo se Nám, přiložená nová zřízení zemská pro Štýrsko, Korutany, Salcbursko a Tyrolsko schváliti.

V.

Přikazující zároveň v příčině Našeho království Lombardsko-Benátského Našemu ministrowi státnímu, aby Nám zřízení zemské na týchž základech založené v příhodnou dobu předložil, propůjčujeme prozatím kongregacím tohoto království, jakožto nynějšímu zastupitelstvu jeho, práva, aby ustanovený počet úřadů do rady říšské vyslaly.

VI.

Ježto pak jednak předcházejícími zákony základními, jednak zřízeními dílem znovu zavedenými, dílem podle nových zákonů základních udělenými základ státoprávních poměrů říše Naší pevně položen, a zvláště zastupitelstvo národů Našich náležitě rozděleno v účastenství jich v zákonodárství a ve správě uspořádáno jest – tedy tímto veškeré tyto zákony základní za zřízení říše Naší prohlašujeme, a chceme i budeme pod ochranou Boha všemohoucího tato slavně vyhlášená a zaslíbená pravidla netoliko sami nezvratně zachovávat i je držeti, anobř zavazujeme také Naše nástupce u vládě, aby je nezvratně zachovávali, je drželi a že tak učiní, také při nastoupení na trůn v manifestu, jež v příčině toho vydají, slíbili. Projevujeme také tímto pevný úmysl, že jich budeme vši Naší mocí císařskou proti každému útoku hájiti a k tomu přihlížeti, aby je jeden každý zachovával a držel.

VII.

Poroučíme, aby tento patent i se státními zákony základními o zastoupení říšském a zemském, prostředkem něho vyhlášenými ve způsobě diplomu císařského byl vzdělán a v Našem archivu domovním, dvorském a státním uložen a chován, a taktéž aby časem svým v archivech Našich království a zemí uložen a chován byl zákon základní o zastoupení říšském kromě zvláštních zákonů základních pro jednu každou zemi ustanovených.

Dáno ve Vídni, hlavním a sídelním městě Našem dne dvacátého šestého února léta tisícího osmistého šedesátého prvního, panování Našeho roku třináctého.

František Josef m. p.

L. S.

Arcivojvoda Rainer m. p.

Rechberg m. p. Mecséry m. p. Degenfeld m. p. Schmerling m. p. Lasser m. p.

Szeccsen m. p. Plener m. p. Wickenburg m. p. Pratobevera m. p.

Z Nejvyššího nařízení

Svobodný pán Ransonnet m. p.

Minulost našeho státu v dokumentech, Praha 1971, s. 272-275.

9. F. Palacký: Idea státu rakouského (výňatek)

Čeští federalisté viděli skryté nebezpečí dualistického vyrovnání mezi Vídní a Peští, což mohlo zablokovat další snahy o federalizaci a podstatně zkomplikovat případné úsilí o podobné vyrovnání s českými zeměmi. Proti „rozpuštění říše“ vystoupil v deníku Národ již 9. 11. 1864 F. L. Rieger. Na jeho programový článek navázal F. Palacký sérií osmi článků v témže deníku (v době od 9. 4. do 16. 5. 1865), v nichž systematicky vyložil svůj program federalizace Rakouska a současně varoval před zjevnými tendencemi řešit státoprávní problémy monarchie v dualistickém smyslu. Ještě téhož roku vyšly články jako brožura s názvem Idea státu rakouského. Palackého idea je do jisté míry opakováním, ale i doplněním myšlenek, jež vyjádřil již v letech 1848/49 (jeho list z 11. dubna 1848 do Frankfurtu n. M. a článek z 21. prosince 1849 v Havlíčkových Národních novinách O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku).

Článek I. (Národ, č. 96, 9. 4. 1865)

Komu přemýšleti jest o dějinách i osudech státu Rakouského, tomu nebude lze na dlouho vyhnouti se otázce: má-li stát ten svůj zvláštní účel, ... Jinými slovy: je-li stát Rakouský, jak v minulosti, tak i za naší doby, nositelem a zástupcem jisté idey, ... aneb visí-li toto také jen od náhody, od štědrosti přírody při nadání ducha jeho panovníkův a vladařův, ...

... Konečným pádem Konstantinopole r. 1453 nastala byla Evropě nutnost, postaviti proti Turecké povodni hráz novou a pevnější, nežli se ukázala býti říše Byzantinská, od dávna mravně zpráchnivělá. Toť byla první a hlavní příčina ku povstání říše Rakouské (kteráž ovšem tohoto jména hned užívala).

... Ochrana proti Turkům bylo tedy první společné interesse i povolání, ježto poutalo národy a panovníky říše Rakouské na vzájem. ...

Mezi mocnostmi západní Evropy bývali papežové Římští vždy nejvěrnějšími spojenci a pomocníky domu Rakouského v boji proti hrozící od Turkův pohromě. Příčin a okolností vykládati netřeba, jsou na snadě pro každého. Ale poměr tento, neméně nežli španielské vychování panovníkův Rakouských, dal k tomu podnět, že mocnáři obojí, císařové totiž i papežové, stáli věrně k sobě, i když nastalo roztržení církve křesťanské západní; ... Proto když následovaly pětky o náboženství, jimižto západní Evropa v XVI. a XVII. století zmítána byla, panovníci rodu Habsburského stali se hlavními hájiteli zásad z Říma hláсанých.

Takto záhy počala se dvojiti úloha státu Rakouského: s jedné strany bylo mu hájiti křesťanstvo před návalem mahomedánství, s druhé zamezovati pokrok tak zvaně reformaci církevní. Solidárnost zásady autoritní v oboru jak církevním, tak i státním, ba i vědeckém, nesla to s sebou, že Rakousko po celá století (vyjímaje krátkou dobu Josefinskou) uzamykalo a ohražovalo se proti pokrokům ducha novověkého, jak v církvi a ve vládě civilní, tak i vzdělanosti a osvětě vůbec; ... Takto nadlouho svírá jsa duch, musel konečně buďto zakrsati a hynouti, aneb mocí svou vnitřní protrhnouti vazby, vymaniti se a nastoupiti dráhu pokroku. Kterak převrat takový udál se v Rakousku velikými bouřemi roku 1848, jest ještě u všech vrstevníkův našich v živé paměti. Od té doby přestala onano negace a reakce býti hlavním pravidlem i vodítkem vlády Rakouské, ačkoli za ministra Bacha zdálo se některý čas, jakoby tato chtěla vrátiti se k ní zase; ...

Když tedy říše Rakouská přestala býti štítem ochranným jak proti Osmanstvu v sobě zakrsalému a jen nesvorností vlád křesťanských podnes v bytu zachovanému, tak i proti duchu a zásadám osvěty novoeuropejské, líčeným a zamítaným v listině na slovo vzaté doby nejnovější: přestalo-li také a ztratilo-li se i zvláštní jeho pojmenování, jeho idea i účel, ježto ve skutek uvéstí a vyplniti nynější Rakousko má, i jen ono samojediné vyplniti může? či nastala již ta doba, kde různorodí národové Rakouští, nemajíce společného interesse ani společného účele, mají a budou starati se jen každý sám o sebe, a zůstávati pospolu jen pokud křehkou železa mocí pohromadě udržování budou?

Odpovědi na otázku tuto za našeho věku dávají se, ač ne vždy na hlas, rozličné. Mnozí, přemnozí, zvláště cizozemci, zapírají naprosto jakékoli zvláštní povolání státu neboli říše Rakouské co jednotného celku: a poněvadž Rakousko po tak dlouhé časy okázalo se býti jen štítem reakce v Evropě, proto zdá se jim, že by dobře bylo, kdyby celek ten rozpadl se zase v původní své částky. Jiní přiznávají sice státu Rakouskému jisté zvláštní účely a povolání, ale různí se v ustanovování a pojmenování jejich: jedněm má Rakousko býti mocí ochrannou katolicismu jak vůbec, tak zvláště na východu Europy, kdežto jiní požadují od něho uznání rovnoprávnosti všech řádných náboženských konfessí; jedni dávají mu za úlohu, šířiti moc a kulturu německou na východ, jiní ukládají za povinnost, v nynější době, kteráž nenevhodně sluje dobou národností probuzených, uskutečniti v lůně svém zásadu rovnoprávnosti všech národův. Konečně jest i strana, nyní sice mlčící avšak neodřikající se, která považujíc vše, co teprv od roku 1848 se dalo, za nešťastné poblouzení, touží a očekává návratu do starých kolejí absolutismu zase, aby obnovily se blahé doby víry a poslušensství, ... Rakousko mělo by státi se nějakým Eldoradem těchto tříd, ježto trpíce v jiných zemích čím dále tím větší ujmy, upírají k němu zraky své, co (ku) poslednímu útočišti.

Skoumejme nejprv, jaké vyhlídky do budoucnosti má strana posledně jmenovaná. Nelze zapírati, že jak nyní věci stojí, její tužby a naděje daly by se uskutečniti na čas; nebylo by k tomu tuším více potřebí, nežli pouhého komanda s hůry. Nicméně nevěřím, že by našel se mezi státníky našeho věku, kdo by radil ku pokusu takovému. ...

Chtěl jsem dáti na srozuměnou, že marná jest všeliká naděje na trvalý opět prospěch starého absolutismu, při zjevení a zmáhání se ducha novověkého i křesťanského pospolu; že absolutismus onen jen tam dařiti se může, kde panuje víra o člověčenstvu věčně nedospělém na rozumu a vůli a potřebujícím poručníkův s hůry: ...

Tím ale klesají spolu také vyhlídky neboli chance těch, kteří rádi by ukládali státu Rakouskému za úkol panování strany jedné nad druhými v ohledu církevním a národním, t. j. panství církve katolické a národnosti německé. Jakož není pána, kde není služebníka, tak i panování jednoho živlu církevního neb národního dalo by se uskutečniti jen násilným podrobením ve službu živlův ostatních. ...

Článek II. (Národ, č. 99, 12. 4. 1865)

Zásada rovnoprávnosti národův jest rovně tak stará, jako nauka přirozeného práva vůbec; ... Avšak pokroky centralisace i decentralizace světové způsobily to již dávno, že ponětí „stát“ a „národ“ přestaly býti jedno a totéž, přestaly dopadati jedno na druhé a krýti se na vzájem; neb ne jeden národ rozdělil se na více státův, a ne jeden stát zahrnul do sebe více národův. ...

Nejnověji pak počal slovům „národ“ a „národnost“ (nation et nationalité) pokládati se smysl ještě jiný, zvláště na západu Evropy, kdežto „národem“ sluje onen živel ve státu, který někdy, pokud panovali Ludvíkové XIV. s heslem „lýétat cýest moi“, nazýván byl obyčejně jen „věrnými poddanými“; „národností“ pak značí se snaha oněch poddaných nabýti a požívati práv politických. ...

V Rakousku duch iniciativy v oboru naučném před r. 1848 nejevil se leda ve filologii slovanské a poněkud i v tak řečené sciences exactes, a konečně že zásada národnosti ve smyslu našem objevila se teprv za naší doby co živá mocnost, povzbuzena byvši poprvé valně v boji národův proti Napoleonovi I. a vystoupivši na dějiště světa silou převládající teprv r. 1848. Také, pokud mně vědomo, sjezd Slovanský v Praze téhož roku byl první veřejný sbor vzdělancův, který pojednával o ní, a zvláště o zásadě rovnoprávnosti všech národův ex professo, a uznal i vyznal spolu veřejně, že stát Rakouský za naší doby má povolání, sloužiti jí za hlavní jeviště a za vzor. ...

V době tak řečené Bachovské zásada rovnoprávnosti národní nezapřena sice nikdy výslovně s hůry, ale zásada jiná, s ní neshodná, ba přímo jí odporná, nabývala jak v theorii tak i ve praxi vždy valnější platnosti: bylať to zásada o šíření německé kultury na východ. ...

Či snad národové nemají přirozeného práva k zachování sebe? Vždyť mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozněcovati jiskru božskou v sobě; a od té povinnosti nikdo na světě nemá moci dispensovati jich. Vzdělání myslí bez vzdělání řeči jest holý nesmysl, a ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního. ... Zachování a vzdělávání národnosti jest přikázání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati nižádné přikázání pozitivné. ...

Nyní položíme-li následující praemissy: 1. ve státu Rakouském panovati má právo a zákon (t. j. vůle veškerenstva státního), a nikoli hmotné násilí aneb libovůle jedněch nad druhými; 2. stát Rakouský skládá se z národův různorodých; 3. žádný národ nemá práva nad národem jiným, aniž má neb může užívati tohoto co prostředku k oučelům svým zvláštním: tedy nevidím kterak by z nich bez makavého paralogismu, vyvoditi se dalo co jiného, nežli zásada rovnoprávnosti národův v Rakousku. Kdo staví se zásadě té na odpor a popírá ji i theoreticky (jakož činili Uhři r. 1848, dříve nežli, nedlouho před katastrofou u Világoše, přiznali se k ní v Segedině v červenci 1849), musí vyvrátiti především praemissy tyto buďto všechny, nebo kteroukoli z nich; aniž na tom záleží, ve kterém pořádku ony se kladou. ...

Článek III. (Národ, č 103, 16. 4. 1865)

Byloby tuším zbytečné, chtít dokazovati, že, co do národnosti, složení čili sestavení říše Rakouské liší se podstatně ode všech jiných říší na světě. Ovšem že ku př. ohromné Rusko počítá v lůně svém ještě mnohem více národův, nežli Rakousko: ale hlavní v něm kmen, ruskoslovanský, činí tam neméně nežli 84 procentův obyvatelstva veškerého. V jiných zemích, jako ve Francii, Anglicku, Prusku atd., jest poměr ten kmenu hlavnímu ještě tuším příznivější. V Rakousku naproti tomu počítá se Němcův jen asi 23, Maďarův asi 14, Italianův a Romanův dohromady asi 17, Slovanův asi 45 procentův: Slované pak tvoříce relativní většinu, rozpadají se opět v několikero jak nářečím tak historickou a literární tradici rozdílných větví, že sotva za jeden národ považovati se mohou. Veliké stěhování se národův, počavši před patnácti stoletími, dobořilo na půdě nynějšího státu Rakouského, vtrhnutím Maďarův do nynějších Uher před neplným tisíciletím: vtrhnutí to stalo se pro Slované hlavní překážkou, ustrojiti se v běhu věkův, za příkladem německým svých sousedův, v jeden organický státní a národní celek.

Že utvořením říše Rakouské před více než třemi stoletími, a sice cestou dobrovolných umluv, národové tak různorodí spojili se v jeden celek státní, to já považuji za nemalé dobrodiní od prozřetelnosti božského pro ně pro všechny. Dejme tomu, že by se tak bylo nestalo a že by každý ten národ podržel byl pro sebe plné právo suverenity: v kolikerých a jak krvavých půtkách byli by od té doby octli se mezi sebou! snad i ne jeden byl by v nich již dokonce zahynul. Ovšem že spojení takové neposkytovalo dosti zvuče pro ctižádost a panovačnost neboli panstvíchtivost jednotlivcův mezi nimi: ...

... Uznávaje pravdy tyto již citem více méně jasným, když dne 11. dubna 1848 psal jsem známé své osvědčení sboru Frankfurtskému, pronesl sem byl poprvé slova: „kdyby státu Rakouského nebylo, musili bychom v prospěch Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil.“ ... Já pak ubezpečiti mohu, že jakživ ani na okamžení nezapřel sem pravdy těch slov, a tudíž jako vždy, tak i dnes ještě k nim se hlásím a hlásiti budu bohdá do svého skonání. A poněvadž stal jsem se za ně odpovědným světu i potomstvu, cítím povinnost

svou a mám tudíž i právo, dáti širší výklad o tom, kterak ona míněna byla od počátku až podnes. Výklad ten právě jest předmětem i obsahem těchto mých článkův, předešlých i následujících; osvědčující se, kterak od jakživa jsem si přál a přeji až podnes, aby Rakousko spořádáno bylo ve vnitřním svém ústrojí. ...

... přál-li jsem sobě odjakživa existenci státu Rakouského, mival jsem vždy na mysl Rakousko všem svým národům spravedlivé, a vládu, kteráž by jim všem stejně dokazovala se býti matkou a nikterému z nich macechou. Slovy jinými vysloven tentýž požadavek již nescíslněkrát, že vláda Rakouská nemá býti ani německou, ani maďarskou, ani slovanskou, ani romanskou, ale rakouskou ve smyslu vyšším a povšechném, t. j. všem svým domácím stejně spravedlivou. ...

Článek IV. (Národ, č. 106, 20. 4. 1865)

Nelze zapírati, že veliká rozdílnost národův Rakouských co do původu, jazyka, historické tradice, vyznání a vzdělání, mravův a obyčejův, přirozených náklonnosti a zaměstnání, hodí se sice výborně pro pověstnou maximu „divide et impera“, ale vládě upřímně konstituční naskytuje mnohé i těžké závady a nesnáze. Největší mezi nimi jest snad i beze snadu rozličnost řečí, tak že otázka jazyková pro Rakousko, mimo všecky jiné státy na světě, stává se vážnějším a důležitějším momentem politickým...

Mámeť tedy nyní trojí politickou soustavu, o které v Rakousích spory se vedou: centralistickou, dualistickou a federalistickou; první propůjčuje hegemonii jedinému národu Německému, druhá poděluje o ni Němce a Maďary, třetí bere za heslo rovné právo všech národův. ...

Článek VI. (Národ, č. 119, 3. 5. 1865)

V poslední době slýchati jest čím dále tím živěji zmáhající se odevšad stesky, že ústava říše Rakouské, založená diplomem říjnovým na základě nové, a zjištěná patentem únorovým značně, nechává se již na čtvrtý rok ležeti takořka ladem, že nedostavuje a nedodělává se ani ohledem na tak řečená základní práva občanská, ani ohledem na ústrojí jak celku státního, tak i jednotlivých jeho částek. Stesky takové, ozývajíce se zvláště zvučně ve kruzích zákonodárných za Skotsku branou ve Vídni, obracují zření a touhu svou čím dále tím patrněji k dualismu, co k nějakému spasiteli a vykupiteli; ...

Co jest ten dualismus a jaký jeho smysl? Snáze dá se odpověditi, čím on v Rakousku byl a jest, nežli čím budoucně býti má. Bude tomu teprv asi sto let, co státníci Vídenští, centralisující a uniformující čím dále tím směleji a rozhodněji, počali méně a méně vážiti sobě historického práva v zemích nyní již jen „Kronlandy“ zvaných: proti čemuž ačkoli odpor zdvihal se všude, proveden jest však jen v Uhřích důrazně a důsledně, jak při smrti císaře Josefa II., tak i později za Františka I.; jen Uhry uhájily ústavní život a svézákonnost svou, přes všecky odporné pokusy a nehody, až do r. 1848, jak co do podstaty tak i do formy její, kdežto v Čechách a jiných zemích ponechány sice staré formy

s většího dílu, stará jména i obřady některé, ale bez významu podstatného. Dualismus dosavadní znamenal tedy vládu rozdílnou i dvojí, v jedné polovici říše ústavní, v druhé absolutistickou; od r. 1848 a zvláště od r. 1860 proměnily se poměry jen v ten způsob, že kde dříve vládlo se absolutisticky, tam nyní (exceptis excipiendis) vládne se dle ústavy, v Uhřích pak od té doby panuje zákon martialní. ...

Nový ten dualismus, který teprv ustrojiti se má, může dle mého zdání vzíti na sebe jen jednu z následujících forem: 1. obě částky říše, jichžto hlavy budou Vídeň a Pešť, budou míti společného sice panovníka, ale zákony docela rozdílné, nezávislé od sebe vespolek – pouhá to personální unie; 2. pod společným panovníkem Vídeň a Pešť budou o společné některé zákony umlouvat se mimořádně jen když naskytne se zvláštní toho potřeba – to p. Deákovo pověstné „von Fall zu Fall“; aneb 3. o všech společných záležitostech říšských (jež vypočítá diplom říjnový v § 2, patent únorový v § 10), budou Vídeň i Pešť umlouvat se řádně a rozhodovati pod společným panovníkem společně; o záležitostech ostatních rozhodují obojí strana s volí panovníkovou pro sebe sama – to dualismus ve smyslu hrab. Szécsena i, tuším p. Kaisersfelda. Forma střední jest jako nějaký kompromiss mezi stranami krajními, první tak zvanou resoluční, a třetí stranou, jak se praví, „mužův říjnových“ . . .

Mně nepotřebí vykládati, které z těch forem dal bych přednost, jelikož jsem přesvědčen, že dualismus v jakékoli formě prokáže se nezadlouho záhubným býti pro celou říši, ba ještě záhubnějším, nežli ouplná centralisace. Budeť to zajisté dvojí centralizace, jedna jako druhá proti přírodě i proti právu; a dvojí zlé i dle nejsprostějšího rozumu horší jest, nežli jedno. ...

Či myslíte, pánové, že my jako psi líbati můžeme nohu nás šlapající? Kam to hodláte přivésti, budete-li takto traktovati národ, kterýž činí většinu celé říše, budete-li mu hned zpředu vykazovati v budoucnosti Rakouska roli politického a národního neoprávněnce, budete-li ho odsuzovati za helotu, za material vlády pro jiné dva národy? A myslíte-li, zaslepenci, žeby Slované rakouští přijali pokorně roli takovou? myslíte-li že věci takové dají se provésti tak snadno a bez velikých převratův? Zapomínáte na zásadu mocnářův Rakouských, že jen spravedlivost může býti trvalým fundamentem říše! My Slované jsme pokojní lidé, ale pro všecko radíme vám: nesejte větrův, aby jste neklidili bouři! ...

Článek VII. (Národ, č. 132, 15. 5. 1865)

Když během roku 1848 počalo se mluvití ponejprv o federaci a federalismu v Rakousku, slova ta zdála se býti sama největší překážkou provedení politické takové soustavy. Pravilo se, že federace předpokládá u těch, kdo do ní vstoupiti mají, postavení ouplně neodvislé, samostatné a suverenní; přivlastňováním takového postavení jednotlivým částkám, z nichž říše Rakouská záleží, že zapírá a zničuje se dědičné panovníkovo právo; že říše ta, měnic se v republiku, přestává tudíž býti mocnářstvím atd. ... Od té doby ale, ve mnohaletých hádkách a půtkách obsahu politického, veřejné mínění došlo již upokojení; obavy

o republice zanikaly, jakmile vidělo se, že i nejméně někteří rádcové koruny a dynastie přiznávali se k zásadám od federalistův hlášeným; konečně umlkli hlasové neupřímní cele, když vznešený panovník sám diplomem říjnovým prohlásil soustavu v podstatě své federalistickou za budoucí základ říše. Teď již není tajno nižádného rozumného člověka na světě, že federalismus Rakouský jest federalismus sui generis, rozdílný jak od Švejcarského a Severoamerického, tak i od Německého; a já mám za to, že v něm hlavně zakládá se i spočívá moderní „idea státu Rakouského“.

Hlavní známku a spolu podstatou federalistického zřízení jest rozdíl, kterýž se činí mezi záležitostmi říšskými a zemskými, a tudíž také mezi jednotnou vládou říšskou a rozličnými zemskými vládami. . . .

Pod centrální vládou říšskou náležejí výhradně, dle zásad federalistických i dle diplomu, záležitosti týkající se 1/ panovníčího domu Rakouského, 2/ poměrův říše zahraničních, 3/ války, a tudíž i vojenstva i námořnictva státního, 4/ financí a dluhův říšských, 5/ obchodu jak zahraničního tak i domácího mezikrajného, a tudíž i celních záležitostí i všech k obchodu takovému potřebných prostředkův komunikačních. Pro ústavní jejich vyřizování bude tedy potřebí jak zvláštních orgánův vládních, zejména ministerií říšských, tak i ústředního sněmu říšského.

Ostatní záležitosti veškery, zejména ku př. politická správa zemí, školství vyšší i nižší, soudnictví veškero atd. náležejí dle těchže zásad do područí vlád a sněmův zemských. . . .

. . . Hlavní ale zásluha i známka federalismu jest ta, že jen on sám jediný mocen a způsoben jest uvéstí u nás v úplnou platnost zásadu rovného všem práva, kteráž jakož jest nejušlechtlejším ovocem osvěty novověké a křesťanské pospolu, tak i vítězně klesť sobě dráhu do budoucnosti u všech národův vzdělaného světa. O tom i o jiných momentech více vyslovím se ještě v budoucím článku posledním.

Článek VIII. (Národ, č. 133, 16. 5. 1865)

Státníci, usilující zbudovati ústavu říše Rakouské na základech centralistických a dualistických, pokoušejí se o dílo protivořečící samo sobě, spočívající na základech vyvracujících se navzájem a odporných jak právu tak i přírodě; staví tedy budovu nadlouho ani fysicky ani mravně nemožnou. Zásadou konstitucionalismu bývají národové všude povoláni, projevíti vůli svou při zákonodárství a zjednatí jí platnost; to ale centralismus a dualismus obmezuje pouze na práva občanská i politická, a zapírá libovolně ohledem na právo národnosti. Slované a Rumuni mají tedy podříditi a poddati se Němcům i Maďarům; co občané mají sice k zákonům přidávati vůli svou, ale co národové nemají míti vůle svobodné. Snášeli-li se to se základní myšlénkou a pravdou konstitucionalismu? Je-li ještě svoboden ten, komu se říká: „máš být svoboden, ale ne jak ty chceš, nýbrž jak já tobě předepíši?“ A kdo pak oprávnjuje Němce i Maďary ku předpisování takovému? kdo, jsa svoboden, povinen bude uznávati cizí nadprávi? Budou-li Němci a Maďaři vyměřovati Slovanům míru práva co do národnosti jejich, jak

pak bude moci v Rakousku ještě řeč býti o rovnoprávnosti národův a rovné ke všem spravedlivost? ...

Můžeme a musíme žádati, aby stát penězi těmi, které od nás dostává v rovné míře jako od Němcův, nepodporoval v zemi naší výhradně jen německých úředův a škol vyšších; musíme žádati, kdykoli udává se potřeba zřízení učitelských stolic českých na universitě Pražské, aneb když nabídne se který docent ku přednáškám, vedle staroněmeckého, také o staročeském právě, vedle Eike von Reggow také o Ondřeji z Dubé neb Viktorinovi ze Všehrd, aby z Vídně neodpovídalo se nám vždy jen zprosta i pouze negativně atd. ...

... Pozorujeme pohřichu, která za dnův posledních národní egoismus kmenův panujících před i za Litavou objevuje se čím dále tím nazeji a bezohledněji; čteme o umlouvání se politikářův německých i maďarských a o podělování se o zprávu říše na spůsob, jakoby Slovanstva v Rakousku ani nebylo; doslýcháme již s obou stran řeči radostné zástupcův hotových hrnouti se do domnělého ráje dualistického: a naděje naše, jakkoli oprávněné, v rozumný a stálý odpor vlády proti směrům takovým, mohly by (čehož bůh nedej!) konečně zůstati předce skutkem neospravedlněny. V takovém případě nezbude nám říci nežli jedno a poslední slovo: když proveden bude opak idey moderního státu Rakouského, a když říše ta různorodá i jediná svého spůsobu na světě přiřkne, ne stejnou všem spravedlivost, ale nadvládu a moc jedněm nad druhými; když Slované skutkem prohlášení budou za plémě podřízené a, jakož již řečeno, za materiál vlády pro jiné dva národy: tu vejde také příroda ve své právo, a odpor její nevyhnutelný promění domácí pokoj v nepokoj, obrátí naději v zoufalství, a zbudí konečně třenice a zápasy, jichžto směru, objemu ani konce předvídati nelze: Den svolání dualismu stane se, nutností přírody neodolatelnou, spolu také dnem narození panslavismu ve formě jeho nejméně žádoucí, a kmotři jemu budou rodičové onoho. Co následovati bude, domyslí se každý čtenář sám. My Slované budeme tomu hleděti s upřímnou bolestí vstříc, ale bez bázně. Byli sme před Rakouskem, budeme i po něm!

Jakékoli moře myšlének kolotá mi ještě hlavou i srdcem, cítím předce, že po takovém slovu nemohu mluvit dále. Však napověděl sem toho již dosti, aby každý, kdokoli jen chce, porozuměti mohl ouplně smyslu mému. ...

Palacký, F.: Idea státu rakouského, Praha 1865.

10. Převoz korunovačních klenotů z Vídně do Prahy 28. a 29. srpna 1867

Převoz korunovačních klenotů českého království do Prahy (do Vídně byly převezeny v době prusko-rakouské války) se stal jednou z prvních velkých českých národních manifestací proti státoprávnímu vyrovnání (rakousko-uherskému dualismu). Obdobný charakter měly pouliční demonstrace proti centralistickému

ministři E. Herbstovi v lednu 1868, oslava sedmdesátin F. Palackého (14.-15. 6. 1868), pouť do Kostnice (6. 7. 1868), pouť na bělohorské bojiště (8. 11. 1867) i okázalé ignorování panovníka v Praze (21.-23. 6. 1868).

„Národ československý dokončil slavnost nad jiné památnou a důležitou. Dnové 28. a 29. srpna tají v sobě význam události historické.“ Tak napsaly dnes Nár. Listy v úvodním článku o slavnosti přenešení korunních klenotů českých z Vídně do Prahy. A vsutku, kdo zná politické poměry nynější, kdo zná touhy a snahy našich nepřátel, kdo ví, že mužům u vesla nynější vlády stojícím, a celé straně německé v Rakousku i mimo Rakousko, není nic protivnějšího, nic nenáviděnějšího nad korunu českou, milerád přizná, že velkolepé, demonstrativní slavnosti, které se nejen v Čechách, ale i na Moravě děly, jsou hlučným a významným protestem proti nynějšímu systému vládnímu, jehož posledním účelem jest, smazati království České z mapy rakouské, utvořiti z něho pouhou provincií, aneb několik gubernií cislajtánských, snad gubernií polabskou, povltavskou atd. Národ český ale osvědčil tak skvěle a tak jednomyslně, že mu není nic svatějšího nad staroslavnu korunu jeho, co symbol státních a politických práv království českého, že jen slepá zášť a zarytá německá urputnost viděti nemůže, že si národ český nedá tak snadno vyrvatí toto paladium svých práv, a že je odhodlán pustiti se v zápas až na nože s každým, kdo by chtěl drzou rukou strhnouti korunu z královského čela jeho. Především ovšem jde nepřátelům našim o to přetrhnout stoletou pásku, jíž Morava připoutána jest ke koruně svatováclavské. Proto šlo ministerstvu hlavně o to, aby zamezeny byly všechny výjevy slavnostní, jimiž by Moravané osvědčili sympatie své ke koruně české, jimiž by se Morava před světem zřejmě a okázale hlásila do svazku zemí státu českého. Poněvadž ale předvídati se dalo, že se to nikterak zameziti nedá, a že by Moravané přes všechna opatření vládní a úsilí úřadů přece oslavovali korunu českou, tedy sáhuto k prostředku rovněž tak malichernému a směšnému, jako nedůstojnému; nařízeno totiž, aby korunní klenoty české převezeny byly skrz Moravu v noci. Jaké to smutné podívání, když vláda, jsouc sobě vědoma bezpráví, které koná na národu, k tak nehodným prostředkům se utíkati musí. Přes to přese všechno činili Moravané přece, co dle smutných poměrů a dle měkké, povolné povahy své činiti mohli. Shromáždili se v noci na nádraží brněnském provolávající „Slávu“ koruně Svatováclavské.

Za to bylo v Čechách uvítání koruny nanejvýš hlučné a všeobecné. Na každé stanici severní dráhy očekávaly davy lidu sešedšího se z celého vřkolí, příchod klenotů, hudba, střelba a nekonečný jásot rozléhal se po celé dráze z hranic moravských až do Prahy. Na návrh „Nár. Listů“ zapalovány byly veliké ohně na všech návrších po celé skoro zemi, a kdo z vysokého vrchu patřil tu dobu do země, tomu podivný a krásný se objevil pohled, jako by hvězdnatá obloha byla sestoupila pod nohy jeho a on se nalézal mezi dvěma oblohama, jednou nad sebou a jednou pod sebou. Slavnosti pražské byly rovněž skvělé a velkolepé. Poslancové čeští v plném skoro počtu očekávali příjezd koruny na nádraží; mnoho set kočárů doprovázelo korunní klenoty na Malou Stranu, kde v kostele

svt. Mikuláše slavné Tedeum zpíváno bylo; odtud pak hmul se průvod na hrad pražský, kde insignie korunní v kostele svt. Víta po celý den vystaveny byly. Ulice, kudy se průvod ubíral, okrášleny byly a nepřehledné množství lidu provolávalo „Slávu“ drahým památkám někdejší slávy a bohdá jistému rukojemství lepší budoucnosti tohoto království. Nejlépe však se vydařila národní slavnost na Letné. Bez všech příprav, vyjímaje jen ohňostroj na rychlo improvizovaný, bez všelikého vybízení a shánění sešlo se na pouhé ohlášení, že se odbýváti bude národní slavnost, takové množství lidu na pláních belvederských, že nikdo nepamatuje, aby byl viděl při kterékoliv příležitosti takový sběh lidu. A lid ten se vsutku radoval z tohoto dne, jará radost zářila z očí tisíců, a pozdě do noci rozléhal se zpěv a jásot teplým vzduchem krásného večera. Několik hudebních sborů hrálo národní písně, a na neustupné hlučné naléhání shromážděného lidu museli zahráti též několikrát ruskou hymnu, což ale konečně purkmistr Bělský zakázal. V deputaci, která korunní klenoty do Prahy přivezla, nalézal se též Dr. Sladkovský a Dr. Rieger, co zemští výborové. „Hle, jak se časy mění!“ – povídal si lid po ulicích - „Sladkovský, který v r. 1848 k smrti provazem odsouzen byl pro velezradu, donáší nyní korunu, symbol to monarchistického principu, z Vídně do Prahy!“ Dr. Rieger učinil nepříjemný dojem tím, že oblečen byl ve fraku a v cilindru. -

Grégr, E.: Denník I., Praha 1908, s. 175-178.

11. Rezoluce z tábora lidu na Řípu 10. května 1868

Tábor lidu na úpatí hory Řípu, jehož se zúčastnilo na dvacet tisíc lidí, zahajoval tzv. táborové hnutí (tehdy mladý historik J. Goll navrhl, aby se tato shromáždění nazývala tábory lidu a nikoli „meetingy“) – demonstrace za české státoprávní požadavky. Tábory pokračovaly na desítkách dalších místech (Střelecký ostrov v Praze, Bezděz, Blaník, Karlštejn, Bílá hora v Brně, Kravsko u Znojma apod.). Vedle podpory státoprávní politiky českých poslanců zaznívaly zde i požadavky za všeobecné volební právo, požadavky hospodářské i kulturně politické. Celkem bylo v letech 1868-1871 uspořádáno v českých zemích 143 táborů (Čechy - 102, Morava - 37, Slezsko - 4) s úhrnnou účastí 1 443 tisíc osob.

Uvažujice, kterak tou dobou, co království uherské těší se úplné samostatnosti ústavní, správní i státní: toto naše neméně slavné a důležité království pozbaveno jest až i posledního stínu někdejší své samostatnosti, aniž by národ náš za to doznával jiného, než bídy nejkřutější a úkorův neustálých; - i slyšíce nad to, kterak strojí se většina parlamentu nám cizího uvaliti na zuboženou naši vlast již zase nová, všech dosavadních křutější břemena:

My, věrní synové národa českého, shromáždění dnes na patě posvátného Řípu, projevujeme jakož nám svědomí káže, že žádných nových břemen snášeti nemůžeme, aniž rozumíme, odkudž většina vídeňského onoho parlamentu osobuje si práva rozhodovati o nás bez nás.

Z té příčiny ohražujeme se nejen proti všemu zvyšování daní vůbec, ale žádáme při tom důtklivě, aby snížena byla ohromná břemena posavadní a ve všem, co tkne se nás, aby šetřeno bylo vůle tohoto království.

Chceme býti konečně šťastni a svobodni ve vlasti své, jako bývali otcové naši;

chceme, aby svobodný a slavný druhdy národ český opět stal se pánem svých osudů a rozhodoval o všech věcech svých toliko sám s korunovaným králem svým;

chceme, aby neplatilo v Čechách jiného zákona, než který vypracuje řádný český sněm a potvrdí korunovaný český král;

chceme, aby tedy v Čechách žádná daň nemohla být ukládána a žádné vojsko sbíráno, než po takovémto ústavním snešení sněmu českého s králem českým.

Takto aby obnoveno bylo naše právo historické, které neznamená než svobodu, samostatnost a neodvislost slavného království Českého: tohoto jediného rukojemství šťastné budoucnosti, síly a blahobytu, aby domohl se národ náš, žádáme se vším důrazem vůle utvrzené přesvědčením nejhlubším:

Předně: aby nynější nespravedlivě sestavený sněm český co nejdříve byl rozpuštěn;

druhé: aby vypsány byly volby pro nový sněm království Českého, a sice volby na základě nejspravedlivější, aby celý národ dle všech tříd byl zastoupen – tedy volby na základě všeobecného hlasování;

třetí: aby takto zřízený sněm vedle starých našich práv vypracoval ústavu pro království České, ústavu pojišťující vlasti naší stejnou samostatnost a svobodu, jaké se těší vlast uherská.

Minulost našeho státu v dokumentech, Praha 1971, s. 276-277.

12. Fundamentální články z 10. října 1871

Fundamentální články představují soubor osmnácti bodů, jež v zásadě znamenaly obnovení (či přesněji řečeno) ustavení novodobé české státnosti. Česká reprezentace v nich přistupovala k dualistickému vyrovnání, když uznávala záležitosti zahraniční politiky, vojenství a financí za otázky společného zájmu; všechny další oblasti měly náležet do kompetence českého sněmu. Český zemský sněm je 10. října 1871 formálně jednomyslně schválil, když němečtí liberální poslanci se jednání sněmu nezúčastnili (současně byl také přijat návrh národnostního zákona, v němž byly stanoveny zásady rovnosti obou zemských jazyků

a návrh osnovy volebního řádu pro český sněm). Tyto tři dokumenty byly předány císaři a očekávalo se, že budou přijaty jako základ vyrovnání. Avšak proti fundamentálním článkům se postavila silná opozice – Maďaři a zejména pak němečtí liberálové, kteří v nich viděli konec „jednotného“ Rakouska. Císař těmto tlakům ustoupil a proti původnímu záměru dohodnutá ujednání odmítl. Pokus o rakousko-české vyrovnání byl zmařen.

Sněm království Českého uváživ, kterak nerozlučnému a neoddílnému spojení království Českého s královstvími a zeměmi sloučenými pod vládou slavně panujícího nejvyššího rodu dán jest výraz státoprávní v pragmatické sankci, a maje o to péči, kterak by osvědčil povinnou úctu k vlastním skutkům Jeho císař. král. apoštolského Veličenstva nejmilostivějšího společného mocnáře, kterak by konečně přispěl k upevnění vnitřního míru mezi národy v jedno mocnářství bratrsky vespolek spojenými, usnáší se na tom, že uzná ze své strany za platné ony úmluvy, kteréž se staly s královstvím Uherským co do postavení tohoto království a zemí koruny uherské v mocnářství a v poměru k jiným královstvím a zemím, v té způsobě, ve které slavnostně stvrzeny byly korunovační přísahou Jeho Veličenstva co apoštolského krále uherského a jak se staly zákonem pro království Uherské, byvše přijaty mezi články zákona uherského sněmu říšského z roku 1866-67; aby pak tomuto dodatnému přistoupení svému k oněm úmluvám dal výraz ve formě zákona i aby na jisto postavil základy pro budoucí postavení království Českého, jak k zemím koruny uherské, tak i k ostatním královstvím a zemím, uzavírá sněm následovní

články fundamentální,

ježto mají míti platnost zákonů základních.

I.

Království České uznává za záležitosti všem královstvím a zemím mocnářství společné věci, jež tuto následují:

a) Záležitosti zahraničné, počítajíc k nim diplomatické a komerční zastupování naproti cizozemsku jakož i opatření, jichž by bylo potřebí v příčině smluv mezinárodních;

b) vojenství, pojímajíc v ně i loďstvo válečné, avšak vylučujíc z něho povolání rekrutů a zákonodárství o způsobu, jak náleží plniti povinnost vojenskou, pak nařízení o dislokaci a opatřování vojska a upravování poměrův občanských a práv i povinností k vojenské službě nenáležitých pro příslušníky vojska;

c) záležitosti finanční, pokud se týkají nákladů, ježto se mají zapravovati společně, zvláště pak ustanovení budgetu těchto věcí a zkoušení účtův, ježto se jich týkají.

II.

Správu záležitostí společných obstarává ministerstvo společné, jemuž ale podle úmluv s královstvím Uherským není dovoleno spravovati jiné záležitosti než tyto společně.

Nařizovati, co se týče řízení, vedení a vnitřního ustrojení veškeré armády, náleží výhradně císaři a králi.

III.

Království České uznává, že zákonodárství o záležitostech společných vykonávati se má vyslanými delegacemi, a sice má vedle úmluv s královstvím Uherským vysílána býti jedna delegace od říšského sněmu království Uherského, druhá způsobem konstitučním od ostatních království a zemí.

IV.

Sněm království Českého zvolí do této delegace ze sebe 15 delegátů a 8 náhradníků.

Volba delegátů a náhradníků obnoví se každoročně.

Až do té doby zůstanou delegáti a náhradníci ve své funkci.

Odstouplí členové delegace mohou do ní opět zvoleni býti.

Vystoupení ze sněmu má též vystoupení z delegace za následek.

Delegáti vykonávají své právo hlasovací osobně.

Uprávní-li se místo některého delegáta nebo náhradníka, budíž přesevzata nová volba. Není-li sněm shromážděn, vstoupí na místě ubylého delegáta jeho náhradník.

Rozpuštěním sněmu pomíjí také působnost delegátů od něho vyslaných.

Sněm nově zasedající zvolí nové delegáty.

Delegáti a náhradníci nepřijímejtež od sněmu nijakých instrukcí.

Ve své vlastnosti jako delegáti požívají tétéž neporušitelnosti a neodpovědnosti, která jim náleží vedle zřízení zemského jako členům sněmu.

Oprávnění v této příčině sněmu náležitá přísluší stran delegátů delegaci, pokud sněm není zároveň shromážděn.

V.

Království České přijímá dále ona ustanovení za platná, která o zřízení a oboru působnosti delegací, jakož i o vyřizování předloh v nich ujednána byla s královstvím Uherským.

Tato ustanovení jsou:

1. Delegace svolává co rok císař, jakož i ustanovuje místo, kde zasedati mají.
2. Každá delegace zvolí ze sebe předsedu a místopředsedu, jakož i zapisovatele a ostatní funkcionáře.

3. Když delegace záležitosti své vyřídila, ukončí zasedání předseda s přivolením císařským, nebo z rozkazu císaře a krále.

4. Společní ministři mají právo účastniti se v poradách delegace a zastávati své předlohy osobně nebo skrze zřízence své. Kdykoli za to požádají, mají slyšení býti. Delegace má právo klásti otázky společnému ministerstvu nebo některému členu jeho a žádati na nich za odpověď a vysvětlení, dále jmenovati komise, kterýmž ministerium má dávatí potřebné informace.

5. Posezení delegací jsou po pravidlu veřejná. V případnostech zvláštních může se od veřejnosti upustiti, když to žádá předseda nebo aspoň pět členů a když se shromáždění po vzdálení posluchačstva na tom usnese.

Usnesení může se však státi jenom v posezení veřejném.

6. Obor působnosti delegací obsahuje všechny věci, jež se týkají společných záležitostí.

Jiné předměty jsou vyloučeny z působnosti delegací.

7. Předlohy vládní docházejí skrze společné ministerium každé z obou delegací zvláště.

Také má každá delegace právo činiti návrhy o předmětech z oboru své působnosti.

8. Ke všelikým zákonům náležejícím k působnosti delegací potřebí jest, aby se obě delegace shodovaly, aneb kdyby se neshodovaly, přivolujícího usnešení společné valné schůze obou delegací a v každém případě sankce císaře a krále.

9. Každá z obou delegací jedná, radí se a usnáší se o sobě ve schůzích oddělených vyjmajíc případ valné schůze (odstavec 12).

10. Aby delegace mohla usnešení činiti, potřebí jest, aby mimo předsedu přítomno bylo aspoň 30 členů a k platnému usnešení požaduje se prostá většina hlasů těch, kdož jsou přítomni.

11. Pořádek jednání upraví se jednacím řádem, který delegace sama si ustanoví.

Obě delegace oznámí si vzájemně svá usnešení, jakož i třeba-li jich důvody.

Toto spoluobcování děje se písemně, a sice od každé delegace v její řeči jednací a z obojí strany připojí se ověřený překlad v druhé řeči.

12. Každá delegace má právo navrhovati, aby ta která věc rozhodla se společným hlasováním, a když se spisy o tom třikrát bez výsledku vyměnily, nemůže druhá delegace návrhu toho zamítnouti.

Za příčinou společného hlasování umluví se předsedové z obou stran o místo a čas valné schůze obou delegací.

13. Ve valných schůzích předsedají předsedové obou delegací střídavě.

14. Aby valná schůze mohla usnešení činiti, potřebí jest, aby přítomny byly aspoň dvě třetiny členů každé delegace.

Usnášení děje se prostou většinou hlasů.

Pakli na straně jedné delegace přítomno jest více členů nežli na straně druhé, má se na straně delegace, jejichž členů více jest přítomno, tolik členů zdržeti hlasování, kolik jich odpadnouti musí, by zjednána byla rovnost v počtu hlasujících z každé strany.

Kdo se má zdržeti hlasování, určí se losem.

15. Valné schůze obou delegací jsou veřejny. Protokol sepisují zapisovatelé obou stran v obojí řeči a tentýž ověří se společně.

16. Delegace vykonávají právo poháněti společné ministerium k odpovídání.

Byl-li porušen nějaký ústavní zákon, vydaný o záležitostech společných, může každá delegace učiniti a druhé delegaci oznámiti návrh, aby společné ministerium nebo některý člen jeho dání byli v obžalobu. Obžaloba vejde v moc práva, když byla usnešena každou delegací zvláště, nebo ve společné valné schůzi obou delegací.

17. Každá delegace navrhne z nezávislých a práva znalých občanů státních těch zemí, jež zastupuje, ale nikoliv ze sebe, 24 soudců, z nichž druhá delegace může 12 zavrhnouti.

Také obžalovaný, nebo když jich více, všichni vespolek mají právo z navržených zamítnouti dvanáct, avšak toliko na ten způsob, aby byl z navržených jednou a druhou delegací stejný počet zamítnut. Soudcové, kteří potom zbyli, činí soud v příčině procesu vzešlého.

18. Zvláštní zákon o odpovědnosti společného ministeria bude obsahovati bližší ustanovení o obžalobě, o řízení a nálezů.

VI.

Království České přistupuje k úmluvě s královstvím Uherským, vedle kteréž k zapravení nákladův na záležitosti uznané v článku I, za společné všem královstvím a zemím celého mocnářství přispívati mají země koruny uherské 30%, ostatní království a země 70%.

Od onoho nákladu má vedle úmluvy s královstvím Uherským dodatečně učiněné předkem odečtena býti ona quota, která za příčinou posloupného provincialisování vojenské hranice jenom na vrub království Uherského se počítá, nyní 4/10% činí a až do 2% poroste. Z čistého výtěžku celních důchodů prohlášených za společný příjem zapraví se nejprve restituce daní zaplacených za věci přes společnou čáru celní vyvezené; zbytek obrátí se na zapravení nákladu na záležitosti společné a odráží se tudíž předkem od toho, čeho potřebí na společné záležitosti.

Vedle této úmluvy povinny jsou země koruny uherské z jedné a ostatní království a země z druhé strany, aby k zapravení svých příspěvků měsíčně odvedly onu quotu svých měsíčních příjmů, která k těmto jest v tomtéž poměru jako suma oněch příspěvků k souhrnu budgetu výdajův v tom kterém roce a kdyby souhrn měsíčných quot nedosáhl sumy oněch příspěvků, budou tato království a země povinny odvésti diferenci, nehledíc k vlastním příjmům, a to v takových občasích, aby společné hospodářství finanční neuvázlo.

Ustanovení ta platí do posledního prosince roku 1877.

VII.

Království České uznává dále úmluvu o přispívání zemí koruny uherské a nákladu na obecný dluh státní, kteráž k těmto článkům připojena jest v přepisu ověřeném.

VIII.

Neméně uznává království České obchodní smlouvu uzavřenou s královstvím Uherským, k těmto článkům taktéž v ověřeném přepisu připojenou, a sice pro dobu, na kterou byla uzavřena.

IX.

Všechny záležitosti, ježto se týkají království Českého a které nebyly prohlášeny za společné všem královstvím a zemím celého mocnářství (čl. I.), náležejí

v zásadě co do zákonodárství českému sněmu a pokud se týče správy české vlády zemské.

X.

Poněvadž ale mimo záležitosti prohlášené za společné celému mocnářství jsou i takové, při nichž prospěch mocnářství i prospěch království a zemí samých k tomu radí a toho vyhledává, aby společně byly vyřizovány, kromě toho též v úmluvách s královstvím Uherským, jež království České přijímá, některé předměty byly vytknuty co takové, které ne sice společně, ale vedle stejných čas od času ujednaných zásad spravovány býti mají, uznává sněm toho potřebu, aby stalo se opatření o vyřizování takových záležitostí.

XI.

Za takové záležitosti prohlašují se:

1. Záležitosti komerciální, zejména zákonodárství celní, zákonodárství o právu obchodním, námořním a směnečném, o mírách a váhách, o patentech na vynálezy, v příčině ochrany známek a vzorů, v příčině ochrany duševního vlastnictví, pak o cedulových bankách, pokud se s těmito nakládá v celém mocnářství vedle stejných zásad.

2. Zákonodárství o nepřímých daních, jež jsou v úzkém spojení s průmyslovou výrobou, pak o monopolech, regáliích, o kolcích a poplatcích.

Zákonodárství o kolcích a poplatcích nesmí však zákonodárnému právu sněmu ve věcech justičních ani vaditi, ani je rušiti.

3. Upravení mincovnictví a měny peněžné.

4. Opatření v příčině takových závodů komunikačních (železnic, pošt, telegrafů, plavby), o nichž uzná zastupitelstvo pro tyto společné záležitosti povolane, že se dotýkají prospěchu celého mocnářství nebo několika zemí jeho nebo které spojují několik správních obvodů zemských vespolek; dále zákonodárství v příčině telegrafů, pošt, železnic a plavby, jakož i správa těchto věcí, obojí v té míře, pokud se týká společných závodů komunikačních svrchu naznačených a jich těžby, dále pokud zachování stejných zásad v příčině těžby těchto prostředků komunikačních potřebným se ukazuje k tomu účelu, aby zaručeno bylo jich stejné užívání, vyhovující potřebám vojenským a komerciálním, jakož i požadavkům policie o bezpečnosti.

5. Ustanovení soustavy branné, jakož i takových záležitostí, které se týkají způsobu i pořádku a trvání povinnosti vojenské, obzvláště pak opakující se povolování počtu mužstva, jež se má bráti k stálému vojsku a k náhradní rezervě, šetříc při rozvrhování míry dané počtem obyvatelstva, dále v příčině dodávání příprěže, kterou za to náleží dávat z eráru vojenského, konečně všechny zákony, kterých potřebí jest k zachování jednoty vojska a jeho hotovosti k boji, jakož jsou zákony o tom, jak držeti v evidenci dovolence a rezervisty, o zaopatřování poddůstojníků, o popisování kořstva, pak trestní zákon vojenský atp.

Kdyby šlo o změnu míry v rozvrhování mužstva, jež se má na vojnu bráti, jest k tomu potřebí svolení sněmu.

Které záležitosti o zemské obraně vyhraditi se mají zákonodárství zemskému a správě zemské, zůstávají se upravení dalšímu.

6. V oboru financí:

a) záležitosti státního dluhu, zejména správa a kontrola nynějšího dluhu ustáleného a neustáleného, oboje vedle platných úmluv s královstvím Uherským, dále přivolování k nové výpůjčce v případech takových, kde se u provádění úmluvy učiněné s královstvím Uherským jedná o společnou výpůjčku k uhrazení nákladu na záležitosti celému mocnářství společné, pak v případech, ve kterých s královstvím Uherským nebyla usnešena společná výpůjčka, rozhodnutí o tom, má-li se potřeba uhraditi rozvržením podle quot anebo společnou operací úvěrní; konečně po případě přivolování, aby se směl udělati dluh neustálený k dočasnému uhrazení mimořádného nákladu finančního; avšak suma toho nesmí převyšovati čtvrtého dílu řádných výdajů v budgetu dotyčného roku;

b) společné nemovitě jmění státní bez újmy práva vlastnického a jiných právních nároků království a zemí;

c) předchozí rozpočet o výdajích na správu záležitostí uvedených ve článku tomto, pak uhražování jich a kladení účtů z nich.

Konečně přidává se k těmto záležitostem z důležitých příčin

7. zákonodárství o státním občanství, pak o zdržování a dočasném usazování se cizozemců.

XII.

Za příčinou potřeby uznané ve článku X. ochotno jest království České umluviti se s ostatními královstvími a zeměmi nenáležitými k uherské koruně za tím účelem, aby zákonodárství království Českému podle článku IX. příslušné v oněch záležitostech, ježto jsou uvedeny ve článku předešlém, přenešeno bylo na sjezd delegátů, kteréž by sněmové volili, a to potud, pokud úmluvou nestane se opatření jiné.

XIII.

Království České svoluje dále k tomu, aby pod výminkami naznačenými ve článku předešlém správa záležitostí vypočtených ve článku XI. přenesla se na ministerium, kteréž by se skládalo z ministrů odborních, pro tyto záležitosti zřízených, pak ze dvorských kancléřů, po případě z ministrů zemských, jim na úroveň postavených, šetříc při tom přiměřeného poměru hlasů mezi nimi.

V takovém postavení jako člen ministerstva a pod odpovědností jemu co takovému uloženu jest královský český kancléř dvorský povinen prováděti zákony usnešené na sjezdě delegátů, pokud k tomu přičiniti má spolupůsobení úřadův jemu podřízených.

Nejvyšší správa záležitostí náležitých pod zákonodárství zemské přísluší na-proti tomu v zemích koruny české král. Českého kancléři dvorskému; jemu samému také mezi ministry náleží odpovědnost v oboru těchto záležitostí.

XIV.

Království České přispívá quotou procentní k nákladu od sjezdu delegátů podle článku XI. 6c vyměřenému na záležitosti v témž článku vyčtené, pokud uhrazen není; jemu náleží připočísti onen podíl neuhrazeného nákladu na záležitosti celému mocnářství společné, kterýž vypadá na země mimouherské.

O quotě té shodnou se deputace sněmův zemských.

Stejným způsobem ujedná se quota, kterou má odváděti království České na potřebu obecného státního dluhu.

Od vyměřených quot odrazí se výnos kolků a poplatků, který v zemi se sejde. Tyto quote odváděny budtež ve dvanácti lhůtách měsíčných předbirkou ze příjmů zemských.

Zemskému zákonodárství zůstaveno jest ustanoviti, jakým způsobem tyto quote opatřiti se mají.

XV.

Zvláštní sněmovní deputaci náležeti bude, aby za prostřednictvím vlády vyjednávala s deputacemi ostatních království a zemí k tomu cíli,

a) aby se vyšetřila quota připomenutá ve článku předešlém a

b) aby se ujednálo, má-li se výnos nepřímých daní, ježto jsou ve správě společné, předkem v celku z nákladu společného odraziti, a pak jen po jeho srážce zůstávající neuhrazená potřeba po quotách rozvrhnouti, anebo má-li výnos těchže daní v jedné každé zemi došlý ke quotě té které země připočten býti.

Vyšetření quot staniž se v ten způsob, aby přišly k platnosti již ve finančním hospodářství roku 1873 a quote vyšetřené podrží platnost až do té doby, kdy projde úmluva učiněná s královstvím Uherským o přispívání na společné záležitosti, tj. do posledního prosince r. 1877.

Na finanční rok 1872 dají finanční úřadové zemské vládě k volnému nakládání ony sumy, které podle předchozího rozpočtu na ten rok pro rata temporis připadají na záležitosti předcházející ve správu zemskou.

Pokud se deputace o quote neshodnou, ustanoví, vyslyšev prvé senát, císař a král ony podíly, kterými přispívati mají jednotlivé země k nákladu společnému, avšak vždy jenom na rok nejprvé příští, a až do dosažení oné shody má se výnos nepřímých daní, jež jsou ve společné správě, odčítati od celé sumy nákladu.

XVI.

Aby se v každém způsobu vyhovělo vespolným poměrům mezi jednotlivými královstvími a zeměmi, jest království České dále ochotno umluviti se s ostatními královstvími a zeměmi o záležitostech, jež se týkají práva domovského, průvodních listů, policie nad cizinci, sčítání vzájemnosti u vykonávání soudních nálezů a v uznávání akademických hodností i vysvědčení veřejných ústavů vyučovacích, konečně v příčině zákonodárství o způsobu, jakým by se vyřizovaly záležitosti společné.

K tomu cíli sestuptež se deputace sněmů, které ujednájí, jakým způsobem sluší s těmi záležitostmi nakládati a je vyřizovati.

XVII.

Hledíc k těmže příčinám, jest království České ochotno přivoliti k tomu, aby k vyřizování jistých záležitostí, méně příhodných k tomu, aby se o nich jednalo v jednotlivých sborech zastupitelských, zřízen byl zvláštní nezávislý sbor, senát.

V senátu tom, který by se skládal částečně z dědičných, částečně, a sice z polovice z takových členů, jež by Jeho Veličenstvo jmenoval doživotně z trojích osob od sněmu Jemu navržených, musily by jednotlivá království a země zastoupeny býti poměrně k své důležitosti, a sloužilo by ovšem ke zvýšení vážnosti tohoto sboru, kdyby v něm také místa zaujímal princové císařského rodu, pak arcibiskupové a biskupové s knížecím důstojenstvím.

Za předměty náležité do područí tohoto sboru uznávají se:

1. Zkoušeti a schvalovati smlouvy státní, kteréž říší nebo jednotlivým částem jejím ukládají břemena, nebo způsobují změnu jejího území, anebo jednotlivým občanům státním ukládají závazky.

2. Vyřizovati takové záležitosti, které týkají se povinností a poměrů jednotlivých zemí mezi sebou, jakož i rozhodovati spory z toho povstale, kdykoli takového rozhodnutí dovolává se jedna ze zemí, kterých se týká.

3. Rozhodovati případ od případu spory o příslušnost mezi sjezdem delegátů a mezi sněmy podle zákonů základních o záležitostech, jež přenešeny byly na sjezd delegátů.

4. Raditi a usnášeti se o návrzích na změny zákonů základních v příčině záležitostí, sjezdu delegátů přikázaných buď z iniciativy vlastní, buď z ponuknutí sněmu nebo vlády.

5. V případech naznačených ve článku XV. dávatí dobré zdání o podílech, jimiž mají přispívati země k uhrazení potřeb finančních.

6. Nálezy činiti o žalobách na ministry vedených pro porušení zákonů v záležitostech, jež přikázány jsou sjezdu delegátů; konečně

7. Dávati případ od případu dobré zdání o záležitostech v článku XI. vypočtených, kdykoliv Jeho Veličenstvo za takové zdání požádá.

Ve všech záležitostech, jež se týkají státoprávního postavení království Českého neb koruny České, vyhrazuje se českému sněmu přivolení.

XVIII.

Na těchto fundamentálních člancích, jež činí základní zákon zemský království Českého, mohou se změny státi jenom s přivolením sněmu království Českého a království České zastoupeno bude deputací, jeho sněmem bezprostředně zvolenou, kdykoli by v tom směru anebo u provádění těchto fundamentálních článků mělo nastati jednání skrze deputace s jinými královstvími a zeměmi.

Minulost našeho státu v dokumentech, Praha 1971, s. 294-303.

13. Program Národní strany svobodomyslné (mladočeské)

Založení Národní strany svobodomyslné 25. prosince 1874 na sjezdu v Praze završilo dlouhá léta připravované rozštěpení jednotné české buržoazní politiky. Bezprostředním podnětem k ustavení samostatné strany byly otázky politické aktivity a pasivity, obeslání či neobeslání zemského sněmu a říšské rady. Sjezd zvolil jedenadvacetičlenný sbor zemských důvěrníků jako ústřední orgán a přijal program strany koncipovaný J. Grégrem. Mladočeské „fundamentální články“ z ustavujícího sjezdu byly vlastně prvním skutečně uceleným programem české buržoazní strany. Staročeski podobný program neměli a celou svou činnost opírali programově o různá prohlášení, osvědčení či deklarace spojená zpravidla úzce s parlamentní činností. Program Národní strany svobodomyslné byl jen dílčím způsobem doplněn na II. sjezdu strany v listopadu 1875. Tiskovým orgánem strany se staly Národní listy (vlastnictví J. Grégra). Tiskovým orgánem strany národní (staročeski) byly původně Národní listy, po nich (od r. 1863) deník Národ a Pokrok, později přeměněný v Hlas národa, a německy psaný časopis Politik.

Národní strana svobodomyslná uvažujíc na dnešním valném sjezdu svém, kterak by jednomyslným úsilím všech svých členův mohla se přičiniti k tomu, aby českému národu zabezpečily se základy vlastního jeho života, mohutnějšího rozvoje a šťastnější budoucnosti, a toužíc z vřelého citu vlasteneckého k tomu, aby národ po dlouhých i těžkých zkouškách konečně vybaven byl z dosavadní národní, politické a hmotné tísně – vyměřuje po pečlivém rokování na ten čas tento úkol své činnosti:

1. Poznávajíc, že menší národové, jakým jest národ český, samostatné a čestné místo v řadě živoucích národův mohou zabezpečiti sobě jen tehdáž, když nad své sousedy vyniknou vzdělaností a osvíceností, a znamenajíc, že každý národ k rozvoji svému, jak mravnímu, tak duševnímu a hmotnému nezbytně má potřebí politické svobody: národní strana svobodomyslná především bude usilovati o zřízení v pravdě svobodárná, spočívající na základech demokratických, to jest na rovném právu všech.

Ona z týchž důvodův bude hájiti svobody svědomí a rovného práva všech náboženských vyznání, nepřičících se obecné mravnosti a právu; ona bude hájiti zásad konstitučních, přičiňovati k opravě a ku zdokonalení řádův parlamentárních, k rozšíření samosprávy okresův a obcí a všem úsilím opře se všeliké reakci, ať vychází odkudkoliv, aby národ český nebyl opět jako po roce 1848 uhněten absolutismem.

2. Tak zvaný pasivní odpor, před několika lety napsaný co obecné heslo na prapor opozice státoprávní, v poslední době pohříchu zvrhl se v nečinnost a netečnost k nejdůležitějším zájmům národa, k nejnaléhavějším potřebám lidu.

Budiž tedy přední péči národní strany svobodomyšlné, aby místo dosavadního trpného odporu zaujal odpor činný, na místo dosavadní nečinnosti aby vstoupil v obětavý zápas, neunavná práce a činnost ve všech oborech veřejného života, zvláště činnost na zemském sněmu českém, jako bývalo druhy.

Poznáváme toho potřebu, všemi prostředky zasazovati se o to, aby sněm království Českého byl obelán zástupci národa českého v počtu jich plném.

Co se týče otázky o vstoupení či nevstoupení do říšské rady, máme za to, že obelání zákonodárného sboru mimo království České státi se může jenom usnesením většiny všech zemských zástupců českého národa, a jen tenkrát, když a pokud zjednána bude úplná jistota, že tím životní podmínky národa nikterak neutrpí a v nižádném neoctnou se nebezpečí.

3. Na sněmu zemském národní strana svobodomyšlná skrze poslance své bude se domáhati nejen uznání a uskutečnění samostatnosti a samosprávy zemí českých na základě platného a neporušitelného státního práva, ale bude též usilovati o vydání spravedlivého zákona na ochranu národností v zemi, aby příště nebylo nátiskův jednou národností způsobených národností druhé.

Rovni sobě v právech i v povinnostech obyvatelé této země, buďtež národnost a náboženství jejich jakékoliv, všichni svorně a společně nechť pracují o zdar a rozkvět společné vlasti.

4. Nepokládajíc sněm království Českého v nynějším jeho složení za spravedlivé zastoupení země, národní strana svobodomyšlná bude pracovati k tomu, aby nynější sněmovní řád volební opraven byl dle zásad všeobecného práva hlasovacího.

V této opravné snaze usilovati bude především, aby odstraněno bylo nynější roztrídění voličův v jednotlivé kurie, aby vypuštěny byly virilní hlasy, aby ustanoveno bylo přímé volení v obcích venkovských, jakož aby rozšířeno bylo volební právo i na ty občany, kdož při volbách obecních volíce ve třetích sborech, posud vyloučení jsou z práva volení do sněmu zemského.

5. Jakož v osvětě a vzdělanosti národní strana svobodomyšlná poznává hlavní základ lepší budoucnosti svého národa, rovněž pokládá za důležitý úkol svůj, aby pečovala o zvelebení českého školství, tohoto předního pramene duševního rozvoje. Proto bere sobě za úkol, usilovati na sněmu skrze své poslance, aby zlepšeny byly nynější školské zákony v duchu samosprávném, aby zavedeno bylo bezplatné vyučování ve veškerých školách národních a středních, aby se zlepšily platy učitelské, aby v poměru k oběma národnostem v zemi spravedlivém i přiměřeném poskytování byly podpory z peněz zemských na stavby školních budov a na vydržování obecních škol, kde důchody obce k tomu nestačí.

Však nejpilněji se zasazovati bude o zřízení české university, aby národ déle nepostrádal tohoto nejdůležitějšího, pro vyšší své vzdělání nezbytného ústavu.

6. Vedle péče o politické, národní a kulturní zájmy národa, strana svobodomyšlná pilně starati se bude o hmotné zájmy lidu.

Aby lid český, aby okresy a obce nebyly ostaveny bez zastoupení a bez ochrany, jakož pohříchu bylo od roku 1868 až do nedávna, aby nejdůležitější potřeby národohospodářské neostávaly na dále nepovšimnuty, strana svobodomyšlná na sněmu zemském skrze poslance své dle možnosti přičiňovati se bude k pozdvižení skleslého nyní blahobytu, k zvelebení rolnictví, k oživení průmyslu a obchodu, k obhájení potřeb dělnictva a zmírnění nynější všeobecné tísně.

7. Přívrženci strany svobodomyšlné berou na sebe úkol, aby v lidu českém oživilí a roznítí dřívější jeho zápal a vřelý interes ke všem záležitostem politického a národního života.

Aby národ sám činně napomáhal účelům, jež sobě vytknula strana svobodomyšlná, aby zvláště činnost poslancův sněmovních nalezla vydatnou podporu v obecnstvu samém, budiž záhy postaráno o to, aby obce a okresy hojnými a důtklivými peticemi obracely se k příštímu sněmu, žádajíce: za opravu řádu volení sněmovního, za upravení spravedlivého zákona na ochranu národností, za rozšíření samosprávy okresův a obcí, za zřízení české university, za opravu nynějších školních zákonův v duchu samosprávném, za podporu na stavby a na vydržování škol, za zrušení školného atd.

8. Aby udržena byla stále při činnosti, jednotě a při pevném zřízení, národní strana svobodomyšlná zvolí ze svého středu jednadvacetičlenný sbor důvěrníkův, jemuž budiž uloženo, aby společně s poslanci zemskými měl stálou péči o potřeby strany, aby usnesení její vykonával a k valným sjezdům svolával politické přátele, kteří by se usnášeli o všech důležitějších otázkách, hledících k úkolům a k taktické činnosti celé strany.

Škarda, V.: Národní strana svobodomyšlná a její program, Praha 1897, s. 18-23.

14. Program Československé sociálně demokratické strany dělnické z dubna 1878

Mezníkem na cestě k jednotné celorakouské dělnické organizaci se stal rok 1874, kdy se ve dnech 5.-6. dubna sešlo v dolnorakouském Neudörfelu na 74 delegátů z celého Rakouska (mezi nimi i 10 českých dělníků na čele s J. B. Peckou). Na tomto setkání došlo k založení sociálně demokratické strany a k přijetí prvního programu strany, který vycházel z eisenaušského programu německé sociální demokracie. Na III. sjezdu strany v srpnu 1876 ve Vídeňském Novém Městě bylo rozhodnuto upustit od organizace v celorakouském měřítku a v jednotlivých zemích měly být budovány samostatné zemské organizace. V souladu s tímto rozhodnutím se pak konal 7. dubna 1878 ustavující sjezd Československé sociálně

demokratické strany dělnické v Praze-Břevnově v hostinci U kaštanu za účasti 14 delegátů a zástupce celorakouského výkonného výboru F. Schwarze z Liberce. Sjezd zvolil pětičlenné vedení strany a přijal pozměněný gothajský program (program německé soc. demokracie od r. 1875). Ústředními listy strany se stala Budoucnost (red. L. Zápotocký) a Dělnické listy (red. J. B. Pecka).

I.

Práce jest pramenem všeho bohatství a vzdělanosti a užitečná práce jen společností možná jest, tedy náleží společnosti, to jest všem jejím údům všechen pracovní výtěžek, při všeobecné

pracovní povinnosti, dle stejného práva a každému dle jeho rozumné potřeby.

V nynější společnosti jsou pracovní prostředky, to jest životní prameny monopolem jedné třídy, tím povstala odvislost pracujícího lidu jest příčinou bídy a otroctví všech tvarů.

Osvobození práce vyžaduje změnu pracovních prostředků v obecné dobro společnosti a společenské upravení společné práce ve všeobecně užitečné a spravedlivé rozdělení pracovního výtěžku.

Osvobození práce musí býti dílem pracujícího lidu.

Boj za osvobození dělnické třídy není bojem o třídní privileje a monopol, nýbrž o rovné právo a rovné povinnosti a o zrušení všeho třídního panství.

Na základě zásad těchto působiti chce československá socialistická strana, a ač působiti hodlá v rámci národním, uznává velmi dobře, že osvobození pracujícího lidu není žádnou místní ani národní, nýbrž sociální úlohou, která všechny země obejímá a jejíž luštění v praktickém i teoretickém spolupůsobení všech pokročilých zemí záleží. Uznává však také zároveň, že dříve nežli se sloučení pracujícího lidu bez rozdílu národnosti a náboženství provede, musí býti každá strana sama dle národnosti zorganizována, načež se teprve k úplnému sloučení všech bude moci přikročiti.

Ohledně otázky národní staví ona za základ právo svobodného sebeurčení národů, nespatřuje ale v národním rozvětvení svých soudruhů žádnou překážku v jich společném snažení k hmotnému se osvobození.

Jelikož považuje odborné a vzdělávací spolky za velepotřebné a užitečné, jelikož ony ponejvíce sebevědomí mezi pracujícím lidem rozšiřují a ku poznání jeho lidské důstojnosti valně napomáhají, chce všemožně o zařizování a rozšiřování spolků těchto pečovati, osvědčuje pak zároveň, že činnost její na tyto se pouze obmezovati nesmí.

Vzhledem k zásadám těmto bude Československá sociálně demokratická strana v Rakousku všemi zákonitými prostředky domáhati se svobodné společnosti a zlomení tvrdošíjného zákona mzdy zrušením systému námezdní práce, vyzdvižení vykořisťování a odstranění veškeré sociální a politické nerovnosti.

Žádné povinnosti bez práv, žádná práva bez povinností!

II.

Částečně k uskutečnění svých základních ustanovení, částečně k působení neb agitaci pro ty samé staví ona následující požadavky:

I. Všeobecné stejné a přímé právo volební pro všechny státní občany od dvacátého roku stáří počínaje, jak do parlamentu, do sněmu a obecních zastupitelstev, taktéž i do všech sborů, které práva a povinnosti celku jakož i všech jednotlivých občanů chrániti mají. – Všem takto zvoleným zástupcům lidu mají se patřičné diety poskytnouti.

II. Úplnou svobodu tisku, spolčování a shromažďování, jakož i úplnou svobodu práva koaličního.

III. Oddělení církve od státu a oddělení školy od církve.

IV. Obligátní vyučování a nucené navštěvování školy do 16 let; a bezplatné vyučování na všech veřejných ústavech vyučovacích.

V. Zřízení obrany lidu na místě stálého vojska.

VI. Všeobecné odhlasování lidu o všech zákonech v parlamentu sdělaných.

VII. Zavedení zdravotní dohlídky na všechny dělnické poměry, obživné prostředky a obydlí.

VIII. Přísné zákony činící zaměstnavatele zodpovědnými za všechna neštěstí dělníků, jež zaviněna nedbalostí zaměstnavatelů.

IX. Zavedení pravidelné (normální) doby pracovní 10 hodin, s ohledem na nebezpečné závody 8 hod., obmezení práce žen a odstranění práce dětí v továrnách a průmyslových dílnách; zavedení ústavu neodvislých dozorců továrních a odstranění soutěže, prací trestnickou volným dělníkům činěné.

X. Odstranění všech nepřijemných daní, a zavedení jediné přísné progresivní daně z příjmů a dědictví.

XI. Převzetí a spravování všech komunikačních prostředků a peněžních ústavů (jako bank, spořitelen atd.) ze strany obcí neb státu.

XII. Neodvislost soudu, volba soudců lidem, zavedení bezplatného a ústního řízení soudního a bezplatné ochrany práva.

XIII. Zrušení vazby vyšetřovací a zrušení trestu smrti.

XIV. Zařízení dělnické statistické úřadovny. Úředníky v těchto úřadech volí lid.

XV. Státní povznášení volného společenského bytí a státní úvěr pro samostatné výrobní spolky dělnické pod demokratickými zárukami.

Minulost našeho státu v dokumentech, Praha 1971, s. 304-306.

15. Program Československé sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku z prosince 1887

Formující a organizující se dělnické hnutí bylo v 80. letech vystaveno dvojímu protichůdnému tlaku. Na jedné straně to byla systematická perzekuce ze strany úřadů, a na druhé straně anarchistický terorismus. Tak se v dělnickém hnutí v Rakousku vyhranil směr umírněný a proti němu pod vlivem bakuninismu proud radikálně anarchistický. Významnou roli při překonávání rozkolu sehrála Morava, kam po r. 1884 odešli z Vídně J. B. Pecka, J. Hybeš a někteří další představitelé soc. demokracie. Od srpna 1885 začal v Brně vycházet dělnický časopis Rovnost pod vedením P. Krkošky. Ten pochopil podstatu sporu a snažil se jej překlenout. Po jarních dohodách rakouských socialistů ve Vídni se konal ve dnech 25.-26. prosince 1887 z iniciativy Rovnosti a jejího vedoucího redaktora J. Hybeše v Brně-Lužánkách sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, který znamenal rozhodující obrat v překonání ideového i organizačního rozkolu. Sjezd přijal program vypracovaný J. Hybešem a stal se předstupněm organizačního sjednocení dělnictva celého Rakouska v Hainfeldu 1889.

Československá strana sociálně demokratická považuje se za část strany sociálně demokratické v Rakousku, ale má svou vlastní organizaci.

I.

Cílem strany jest dosažení takového společenského pořádku, který by poskytoval všem členům společnosti co možná nejvyšší a stejný stupeň blahobytu.

Veškerý blahobyt, veškerá kultura pochází z plodné práce, a proto chceme, aby pracovní povinnost všeobecnou se stala a veškeré plody práce dle potřeb a rozumného posuzování na všechny členy společnosti rozdělovány byly.

Jelikož ale, pokavád země a půda, pracovní nástroje a továrny v majetku jednotlivých soukromníků se nacházejí, řízení práce a rozdělování plodů její celou společností nemožné jest, chceme, aby veškeré tyto jmenované pracovní potřeby v bezvýmínečný majetek společnosti přešly.

V nynější společnosti jsou pracovní prostředky monopolem majetných tříd a z tohoto poměru vyplývající odvislost lidu pracujícího příčinou vši bídy a poroby. K dosažení stejného blaha jest tedy nevyhnutelně třeba zrušení práce za mzdu, zrušení každého využitkování člověka člověkem, zrušení jakékoliv sociální i politické nerovnosti ve státě a společnosti.

II.

Strana sociálně demokratická jest si toho vědoma, že veškeré stávající politické strany zpátečnické jsou, a že tedy přeměny společenského pořádku k dosažení svrchu v odstavci I. naznačeného stavu jenom stranou dělnickou, cíleznalou a v politice vyškolenou, provedeny býti musí.

Kdyby se mimo strany naší vytvořila nějaká strana jiná a domáhala se s námi společného cíle, nebudem ji žádné překážky činiti, aniž bere me jakoukoliv zodpovědnost za jednání její.

III.

Činnost naše musí hlavně směřovati k tomu činiti dělnictvo schopna provedení společenských změn, k dosažení cíle našeho potřebných, jej uvědomovati a organizovati ve veřejnou politickou stranu; musíme tedy prováděti sociálně demokratickou agitaci a propagandu všemožně jak budeme moci a s použitím všech zbytků politické svobody.

Aby změny v pořádku společenského, jichž se domáháme, co možná s nejméně obětmi provedeny býti mohly, chceme úplnou rovnoprávnost politickou pro všechny státní občany a jmenovitě:

a) odstranění veškerých zákonů, úplnou svobodu tisku obmezujících, zrušení kauce a kolku novinářského a volnou kolportáž;

b) odstranění všech zákonitých překážek svobody spolčovací a shromažďovací; úplnou volnost spolčovací ze spolků v jednoty spolkové;

c) odstranění všech překážek úplné volnosti koaliční;

d) všeobecné právo volební a hlasovací do všech zákonodárných sborů od dvaceti roků pro všechny státní občany s platem poslanců;

e) zákon proti porušování práv politických státním občanům ze strany státních úředníků s výměrem přiměřených trestů atd.;

f) prohlášení náboženství za věc soukromou.

Nežebáme o politická práva tato ani jiná, jež za pouhé agitační prostředky považujeme, jako by nám měla býti udělena z milosti; chceme je ale proto, že nám vůbec a dle znění základního zákona rakouského zvláště patří.

Jednání naše budou se celkem vždy řídit dle panujících poměrů, při čemž ale bráti budeme zřetel na chování se panujících politických stran proti nám.

IV.

Konečně chceme, pokavád stávající soukromá výroba odstraněna nebude, zákonitou ochranou proti přespřílišnému vykořisťování dělnictva, a sice z té příčiny, aby tělesně nezakrnělo a ku své kulturní úloze schopné zůstalo.

Bližší objasnění, v čem ochrana ta spočívati má, jakož i vůbec zdokonalení celého programu, ponecháme na dobu pozdější, až celá sociálně demokratická strana v Rakousku k upravení svého programu přikročí a až na příští rok za-

mýšlený světový sjezd dělnictva své usnesení učiní. Spůsob domáhání se lepších podmínek pracovních v jednotlivých továrnách a místech ponechán jest prozatím dobrému zdání soudruhů.

Studijní materiály k českým a slovenským dějinám 1879-1900, III. díl, Praha 1967, s. 67, n.

16. Tzv. Články punktační

Punktace byly novým pokusem o česko-německé vyrovnání v Rakousku. Taaffeho vláda se snažila uspokojit německou opozici (zástupci německých stran chyběli od r. 1886 na českém sněmu) a současně podpořit ohrožené postavení staročechů. Proto svolala na 4. ledna 1890 do Vídně neformální porady německých liberálů, staročechů a obou stran české šlechty (mladočeši nebyli pozváni), na nichž měly být dojednány zásady kompromisu mezi dvěma protichůdnými koncepcemi. Po 14 schůzích bylo 27. ledna 1890 zveřejněno 11 bodů „vídeňského kompromisu“ – tzv. punktace. I když se jimi formálně nerušila politická jednota Čech, fakticky se otevíraly cesty postupnému štěpení. Po důsledném provedení punktačí by měly být Čechy rozděleny na „území výlučně německé“ a „území dvojjazyčné“. Punktace tak vlastně otevíraly cestu k tomu, aby postupně došlo k národnostnímu a později také politickému rozpadu země. Tak byly také interpretovány a oslavovány německou veřejností jako politické vítězství. Kategoricky byly však odmítnuty mladočeskou stranou. Mladočeská opozice, na jejíž stranu přecházela postupně většina veřejnosti, organizovala rozsáhlé protipunktační tažení, které ukončila volebním vítězstvím ve volbách do říšské rady v březnu 1891 (staročechi získali 1 mandát, mladočeši 37 poslanců). Z celého punktačního ujednání byly uplatněny jen některé body, základní smysl však realizován nebyl.

I. Složení a zařízení zemské školní rady

Zemská školní rada česká skládati se bude na příště takto:

1. z náčelníka zemské vlády nebo náměstka, jež on ustanoví, jako předsedy;
2. ze šesti zástupců volených výborem zemským, z nichž tři náležeti mají národnosti české a tři národnosti německé.

Volitelni jsou, kdož mají způsobilost býti voleni do sněmu.

3. z referentů pro administrativní a ekonomické záležitosti školské;
4. ze zemských školních inspektorů;
5. ze dvou zástupců hlavního města Prahy, z nichž jeden náležeti musí české a jeden německé národnosti;
6. ze dvou katolických a jednoho evangelického duchovního, pak jednoho vyznavače víry israelitské;

7. ze čtyř členů stavu učitelského, z nichž dva náležeti musí české a dva německé národnosti.

Ze členů uvedených v bodu 3. a 4. má jen deset členů hlasovací právo, a to ti, již předsedou pro každý případ budou ustanoveni. Tato zemská školní rada skládáti se bude ze dvou sekcí, které v oboru své působnosti samostatně se usnášejí.

Jedné z těchto sekcí přikáží se záležitosti školních okresů českých a druhé záležitosti školních okresů německých.

Plenární poradě vyhrazeny budou veškeré záležitosti, jež jsou všem školám v Čechách společny, pak zřízení tak zvaných škol menšin. Jakmile takové školy budou zřízeny, odkážou se pak té sekci, k níž dle řeči vyučovací náležejí.

II. Školy menšin

Zemský zákon o zřizování škol ze dne 19. února 1870 z. z. č. 22 změní se tím, že ku § 1. připojí se dodatek tohoto obsahu:

„Ukáže-li se potřeba ve školních obcích, jež mají obyvatelstvo české i německé, ve kterých však veřejné obecné školy pouze s českým nebo pouze s německým jazykem vyučovacím se nacházejí, aby se také vyučovalo druhým jazykem zemským, tedy se vyhověti má potřebě takové zřízení samostatných veřejných škol obecných s tímto jazykem vyučovacím (školy menšin).

Má se míti za to, že potřeba ta je dokázána:

1. když je zde více nežli 40 dětí školou povinných, jichž rodiče náležejí národnosti, o niž se jedná, když v obvodech školní obce aspoň pět roků bydlí a když žádají, aby jich děti byly vyučovány jazykem jejich národnosti;

2. když je zde více jak 80 dětí školou povinných, jichž rodičové náležejí národnosti, o niž se jedná, když v obvodech školní obce aspoň tři léta bydlí a když žádají, aby jich děti byly vyučovány jazykem jejich národnosti.“

Príslušnost k národnosti zjistí se úředně, a to písemným doznáním.

V zákoně zemském ze dne 24. února 1873 z. z. č. 16 přičiní se na místě přiměřeném dodatek tohoto smyslu:

„Větší náklad, jenž vzejde školní obci zřízením a trváním škol s druhou řečí zemskou co řeči vyučovací (škol menšin), nahradí se školní obci z fondu zemského.

To platí také ohledně škol menšin, jež zřízeny byly před platností tohoto zákona, pokud se při nich shledá to, co předpokládá se pro zřízení takových škol dle § 1. zákona ze dne 19. února 1870 z. z. č. 22, o jehož změnu se jedná, a když podmínky toho lze prokázati v době, ve které na zemském fondu náhrada taková se žádá.“

III. Základní pravidla o novém upravení zemědělské rady pro království České

1.

Zemědělská rada sestává se bude:

1. ze sekce české,
2. ze sekce německé,
3. z předsednického sboru pro záležitosti společné.

2.

Každá z obou sekcí naznačených bodem 1. a 2. předcházejícího odstavce skládá se ze sboru delegátů a ze sekčního výboru.

3.

Tyto sbory delegátů, po případě sekční výbory starají se ve svém oboru každý pro sebe a samostatně o záležitosti, jež dosud přikázány byly zemědělské radě a jejímu výboru, pokud nepřipadnou sboru předsednickému.

4.

Každá sekce má svou zvláštní kancelář, oddělenou a zvláště umístěnou, jmenuje úředníky její, k nimž náležejí také kočovní učitelé, a vykonává nad nimi moc disciplinární.

5.

Oba sbory delegátů skládají se ze zvolených zástupců hospodářských jednot.

Jednoty téhož soudního okresu vyšlou společně volbou jednoho zástupce do onoho sboru delegátů, jenž shoduje se s národností okresu.

Je-li ve smíšeném okresu spolek jediný, tedy je mu volno naznačiti sbor delegátů, do kterého svého zástupce vysílá.

Je-li v okresu takovém více spolků dle národnosti rozdílných, tedy náleží každému národnímu skupení, aby vyslalo svého zástupce do onoho sboru delegátů, jenž se shoduje s národností jeho.

Sahá-li obvod některého hospodářského spolku přes dva či více soudních okresů, tedy vykonává volební právo své v okresu, v němž své sídlo má.

6.

Volební právo hospodářských jednot a vykonávání jeho upraví se zvláštním volebním řádem.

7.

Předseda zemědělské rady jmenován bude Jeho Veličenstvem a předsedá v předsednickém sboru, ve sborech delegátů a v sekčních výborech.

8.

Sekční výbory skládají se:

1. z předsedy zemědělské rady jmenovaného Jeho Veličenstvem;
2. z jednoho zástupce vlády;
3. z jednoho přísedícího výboru zemského;
4. ze dvou odborníků ustanovených ministerstvem orby;
5. ze dvou odborníků ustanovených výborem zemským;
6. ze 23 členů zvolených tím sborem delegátů, jehož se týče.

9.

Spolkům, které dle stanov svých zemědělství vůbec neb odvětví jeho některé nebo průmysl zemědělský ve značné části země pěstují a vydatnou činností trvale prospívají, může ministerstvo orby slyševši příslušný sekční výbor nebo oba výbory udělit právo, aby vysílaly zástupce v příslušný sbor delegátů nebo v oba sbory, po případě i v sekční výbory.

Přesahoval-li by počet takových zástupců v jednom sekčním výboru počet čtyř, rozmnožil by se počet zvolených delegátů ve výboru stejně s přírůstem oněch členů.

10.

Jmenovaní členové sekčních výborů, již jsou uvedeni v čl. 8. v bodech 2., 3., 4. a 5., mají místo a hlas i ve sboru delegátů.

11.

Členové sekčního výboru volení sborem delegátů (odst. 8. bod 6.) volí ze středu svého předsedu sekce a jeho náměstka. Volba předsedy podrobena je nejvyššímu schválení.

12.

Předsedové sekce nebo jich náměstkové ujmou se tehdy předsednictva sboru delegátů a výboru, kdykoliv předsedu rady zemědělské něco zajde. Oni jsou zároveň přednosty sekčních kancelářů, předkládají předsedovi zemědělské rady program hromad a schůzí a sjednají s ním jich svolání.

13.

Předsednický sbor skládá se:

1. z předsedy zemědělské rady;
2. z obou sekčních předsedů a jich náměstků;
3. ze zástupce vlády;
4. z přísedícího výboru zemského;
5. ze členů obou sekčních výborů volených oběma po třech.

14.

Zajde-li něco předsedu zemědělské rady, ustanové onoho předsedu sekčního, jenž za něho sbor předsednický řídití má. V takovém případě vyše sekce, jejíž předseda povolán byl k takové funkci, jiného člena (čl. 8. bod 5.) do schůze.

15.

Za záležitosti společné, jež náležejí v působnost předsednického sboru, prohlašují se tyto:

1. Ustanovení rozpočtů pro předsednický sbor a jeho kancelář, pak pro obě sekce dle osnov oběma sekcemi předložených.
2. Rozvržení subvencí státních a zemských na obě sekce, přičemž hledět jest – pokud ráz subvencí toho dopouští – na poměr obou národností dle obyvatelstva a na poplatnost co do daně pozemkové a daně třídní ze stavení.
3. Zemědělsko-technická kancelář.
4. Statistická kancelář.
5. Knihovna.

6. Pomologický ústav v Tróji potud a na tu dobu, pokud správa tohoto ústavu zemského svěřena zůstane zemědělské radě.

16.

Záležitosti hospodářských ústavů vyučovacích, zejména ustanovení zástupců v kuratoriích, přikazují se podle řeči vyučovací sekci české či německé.

17.

Zdání, jež vyžadují se na radě zemědělské, podá každá z obou sekcí zvláště o sobě a předloží se předsednickým sborem beze změny. Rozcházejí-li se zdání ta, může sbor předsednický své vlastní mínění pronést.

18.

Svolání obou sekcí ke schůzi společné státi se může, kdykoli oba sekční výborové o to se shodnou a přání takové vysloví.

IV. Zřízení obchodní a živnostenské komory ve východních Čechách

Vzhledem ku rozsáhlosti obvodů pražské a liberecké obchodní komory, a ježto uznána je potřeba, aby obvody obchodní komory v Čechách byly rozmnoženy, zřízení budiž nový obvod obchodní komory ve východních Čechách vyloučením potřebného počtu berních okresů z obvodu obchodní komory pražské a liberecké.

Zároveň budiž uváženo, zdali by se současně dle skutečné potřeby neměly vyloučiti a přikázati jednotlivé okresy při ostatních obchodních komorách v Čechách.

C. k. vláda dává své zásadní svolení k návrhu, jenž v příčině té bude podán, jakož i k návrhům na přiměřené zastoupení nové obchodní a živnostenské komory v říšské radě i v sněmu království Českého bez újmy dosavadního zastoupení nynějších komor obchodních v obou sborech zastupitelských.

V. Revize volebního řádu obchodních komor

Za příčinou této teritoriální změny nynějších obchodních komor vykonává se revize volebních řádů těch obchodních komor, které dotknuty budou oněmi změnami.

VI. Vymezení soudních okresů

Obvody soudů okresních a krajských uzpůsobí se tak, aby, pokud to učiniti lze, skládaly se toliko z obcí jediné národnosti, při čemž dbáti se bude přání obyvatelstva, jehož se týče, pak poměrů teritoriálních, dopravních a obchodních.

Aby účelu toho bylo dosaženo, přikročí vláda dle prokázané potřeby ku rozmnožení okresních a krajských soudů, a to postupně, jak to připustí stav finanční.

Šetření a řízení o tom a vypracování operátu svěří se komisi, jež se zřídí při vrchním zemském soudě v Praze, k níž přiberou se důvěrníci, a návrhy komise té předloží se buď celkem, nebo částečně vedle zákonů ze dne 11. června 1868 ř. z. č. 59 a ze dne 20. dubna 1873 ř. z. č. 62 sněmu, a to, pokud možno, v jeho nejbližším zasedání, aby své zdání o nich podal.

Zákonodárné činnosti zůstaveno bude, aby provedlo se, co důsledně vyvoditi se dá ze změny zřízení soudního pro změnu zastupitelských okresů a okresů volebních.

Za podnětu toho provede se zároveň ohraničení okresů politických, aby dle možnosti shodovaly se s národností obyvatelstva, přičemž však přísně dbáti jest účelu správy veřejné.

VII. Zařízení při vrchním zemském soudě v Praze

U vrchního zemského soudu v Praze stanou se zařízení tato:

1. Při dosazování na 41 míst radů, jež při tomto vrchním soudě zemském jsou systemisována, zachová se požadavek znalosti obou řečí zemských jen u 26 míst, u ostatních 15 míst radů pomine se požadavek znalosti řeči české, a to již v rozepsání konkursu.

2. Z obou těchto skupin radů vrchního zemského soudu zřídí se podle § 28 soudní instrukce zvláštní komise personální a disciplinární.

V komisi zřízené ze skupiny 26 radů pojednávají se budou osobní a disciplinární záležitosti soudů, jež nacházejí se v krajinách s převahou obyvatelstva národnosti české; v komisi zřízené ze skupiny 15 radů pojednávají se budou osobní a disciplinární záležitosti soudů v krajinách s převahou obyvatelstva národnosti německé.

V každé z těchto dvou komisí jednati se bude o návrzích na obsazení míst radů při vrchním zemském soudě, jež jsou uprázdněna ve skupině, z níž se komise skládá.

3. Stejným způsobem složí se z každé z těchto dvou skupin radů vrchního zemského soudu po jednom disciplinárním senátu dle zákona ze dne 21. května 1868 ř. z. č. 46. Senát, složený ze skupiny 26 radů, bude povolán, aby jednal jako disciplinární soud v záležitostech soudních úředníků těch soudů, jež nacházejí se v krajinách s převahou obyvatelstva národnosti české, a tolikož senát složený ze skupiny 15 radů, bude disciplinárním soudem v záležitostech soudních úředníků těch soudů, jež nacházejí se v krajinách s převahou obyvatelstva národnosti německé.

Ministr spravedlnosti při návrzích svých na obsazení míst radů při vrchním zemském soudě přihlížeti bude zvláště k těm uchazečům, již službu svou konali v krajinách shodujících se po národnosti se skupinou, v níž uprázdněné místo má býti obsazeno.

VIII. Obsazování při soudech první stolice

Ohledně dosazování k soudům první stolice a k státním zastupitelstvům nelze vyměřiti určité pravidlo o poměru, ve kterém zachová se požadavek znalosti obou řečí zemských.

Správě spravedlnosti jest zůstaveno, aby při jmenování úředníků soudních, úředníků při státních zastupitelstvech, pak personálu kancelářského a služebného jednala v každém jednotlivém případě s obezřelým uvážením, hledíc pokaždé ku potřebám služby a k oprávněným nárokům uchazečů.

IX. Revize nařízení o užívání jazyků

Jakmile provedeny budou změny v ohraničení soudních okresů, k nimž se čelí, podrobí se revisi o nařízení ze dne 19. dubna 1880, jež se týká užívání jazyků zemských mezi soudy a státními zastupitelstvy ze strany jedné a mezi stranami a samosprávnými úřady ze strany druhé.

Obě politické strany zachovávají si své zásadní stanovisko, jež hájiti budou v jednání v té příčině zavedeném.

X. Zákon o užívání jazyků zemských při samosprávných úřadech

Ježto c. a k. vláda prohlásila, že nevymůže nejvyšší sankci osnově zákona o užívání jazyků zemských při samosprávných úřadech, o němž český sněm se byl usnesl, bude o této osnově v nejbližším sněmovním zasedání jednáno znova, any všechny strany zvláště v tom se shodují, že s městy o zvláštním statutu vyjma Prahu nakládáno bude rovněž tak jako se všemi jinými obcemi.

XI. Oprava volebního řádu pro sněm a zřízení národních kurií

Provede se oprava volebního řádu pro sněm za spravedlivého uvážení všech důležitých okolností dle měřítka pro obě národnosti stejného.

Co do zástupců velkostatků rozvrhne se volební sbor alodiálních velkostatkářů teritoriálním rozdělením v několik volebních sborů.

Vláda ihned v příštím zasedání učiní předlohu o změně volebního řádu pro alodiální velkostatkáře a při tom prohlásí, že co nejdříve podá předlohu o všeobecné opravě volebního řádu.

Na místo dosavadních kurií poslanců městských a obcí venkovských zavedou se dvě nové kurie, a to kurie poslanců českých okresů volebních a kurie poslanců německých okresů volebních – přičemž kurie velkostatkářská nadále zůstane zachována.

Srb, A.: Politické dějiny národa českého, Praha 1899, s. 772-776.

17. Manifest České moderny

Manifest představuje významný projev mladé české literární generace, která se spojila s „politickou modernou“, aby v období ideového ruchu devadesátých let odmítla umělecký i politický diletantismus a prázdné vlastenčení v umění i v politice. K rozhodnému střetu mladých autorů s mladočeskou žurnalistikou a i se starší literární generací došlo v diskusi o díle V. Háška, které bylo vyvoláno Macharovou studií z roku 1894. Z podnětu J. S. Machara a kruhu literátů kolem revue Rozhledy (zvláště F. X. Šaldy) vychází v ní v říjnu 1895 manifest České moderny. V literární části manifestu je mj. požadována svoboda slova ve vlastní umělecké tvorbě i v kritice. V politické části představoval manifest směs ne zcela ujasněných buržoazně demokratických požadavků a byl ostře namířen proti mladočechům, hlavně pro jejich zneužívání a klamání lidového hnutí. Manifest zůstal jediným činem České moderny, přestože ho podpořila většina časopisů sympatizujících s mladou literaturou.

Sražena typickými representanty starých směrů v jeden šik, přinucena obhajovati své přesvědčení, volnost slova, právo bezohledné kritiky nejprudším a nejvášnivějším bojem, jaký česká literatura vůbec zaznamenává, přijala část mladé generace literární jméno, které s despektem bylo hozeno na ni: Česká Moderna.

Bylo jí vytknuto jako nedostatek běžného společenského dobrého tónu, že se nepřipojila tiše k předcházejícímu staršímu proudu, že neuznává za svaté ikony, že povrhá skepticky autoritami, že nemá úcty k starým fetišům: byl pranýřován její revolucionářský duch. Výtky ty byly jí učiněny právem, je hrdá na ně. Cítí, že mezi generaci starší a jí jest nepřeklenutelná propast. Povrhla ujetou silnicí a půjde svou cestou. Principy, které zastávali její lidé od několika let porůznu, podrží ona i na dále. Jsou tmelem, který ji spojil.

Chceme v kritice to, zač jsme bojovali a co jsme si vybojovali: míti své přesvědčení, volnost slova, bezohlednost. Kritická činnost jest prací tvůrčí, umělecko-vědeckou, samostatným literárním žánrem, rovnocenným všem ostatním. Chceme individualitu. Chceme ji v kritice, v umění. Umělce chceme, ne echa cizích tónů, ne eklektiky, ne diletanty. Nevážíme si pestrobarevného látání přejatých myšlenek a forem, zrymovaných politických programů, imitací národních písní, veršovaných folkloristických tretek, šedivého fangličkářství, realistické ploché objektivnosti.

Individualita nade vše, žitím kypící a život tvořící. Dnes, kdy estetika našla útulku jen v učebnicích středních škol, kdy boje o účelnost v umění jsou směšným přežitkem, kdy všechno staré padá do rumů a počíná se svět nový, žádáme od umělce: Buď svým a buď to ty! Neakcentujeme nikterak českost: buď svým a budeš českým. Mánes, Smetana, Neruda, tito nyní čistě čeští umělci

par excellence, platili celou polovici svého života za cizáky česky se vyjadřující. Neznáme národnostních map. Chceme umění, jež není předmětem luxu a nepodléhá měnivým vrtochům literární módy. Naše moderní není to, co je právě v módě: především realismus, včera naturalismus, dnes symbolismus, dekadence, zítra satanismus, okultismus, ta efemerní hesla, jež nivelisují a uniformují vždy na několik měsícův řadu literárních děl a po nichž opičí se literární gigrlata. Umělče, dej do svého díla svou krev, svůj mozek, sebe - ty, tvůj mozek, tvá krev bude žít a dýchat v něm, a ono žítí bude jimi. Chceme pravdu v umění, ne tu, jež je fotografií věcí vnějších, ale tu poctivou pravdu vnitřní, jíž je normou jen její nositel – individuum.

Moderna literární setkala se v té čisté snaze po novém a lepším s modernou politickou. Zrodily se obě z těchže dispozic.

Za truchlivých auspicií vyrostla nynější generace. Nesena sympatií k ruchu a životu, přísahala slepě na prapor strany, o které se zdálo, že je začátkem nové epochy v dějinách národa. Důvěrnost ta nesla hořké ovoce. Místo duševní potrawy dávány jí fráse a zase fráse – při tom v parlamentech, táborech a mluvčím žurnálu deklamováno o kulturní výši našeho lidu, osvětě, požadavcích doby, soutěži s osvícenými národy: v politické výchově bylo užíváno mladosti její jako slepých pěšáků na boulangistické šachovnici; společensky se hejslovanilo při pivě. Přesycení frázemi, vyburcování pohledem na opatrné podvázání boulangistického křídla, zhnusení hejslovanstvím a kdedomováním procitli jsme. Podívali jsme se se skepsí na své otce. Trudný dojem. Za hlaholu trub vyrazili do světa – dnes je vidíme jako bezmocné parlamentární zastupitelstvo žurnálu, jemuž abonentní a různé jiné ohledy diktují posici ve věcech literárních, politických, společenských. Vidíme lid, jemuž místo světla osvěty dostalo se bengálových produkci. Lid, jenž se stal prázdnou hlasující masou, které se pro udržení dobré nálady pochlebují „zdravým politickým smyslem“ a „vysokou inteligencí“. Otcové naši převzali dědictví starší strany, Staročechů. Těmto rádi přiznáváme, že v práci osvětové vykonali mnoho. Hřivny jejich Mladočeši buď zakopali, buď z nich tyli. Jejich činnost však bude poznamenána v kulturních dějinách našich názvem roků hubených.

Procitli jsme a starali se sami o sebe. Pracovali jsme řadu let, dnes vystupujeme v sevřeném šiku.

Politika? Nemůžeme pochopiti, že by to byla jednak jakási věda, plna macchiavellismu, kramářství, napalování, maskování, polibky družiček a nadšení národa.

Politika je těžká, namáhavá práce a jen práce. A práce tichá. Politika není dáti se zvoliti za poslance. V politice se nepracuje, až když je získán mandát. Politika práce se neprovádí až v parlamentě.

Jak chceme v literatuře individualismus, tak ho žádáme v politice. Politika budiž prováděna celými, vypracovanými jedinci. Míra jejich individuálnosti buď v přímém poměru k stupni jejich sebezapření: nic pro sebe sama, vše pro věc.

Chceme býti v politice přede vším lidmi v plném slova smyslu. Z toho plyne ostatní. Z toho plyne, že na otázku národnostní, na otázku galvanisovanou a ži-

venou vládami, které formovaly a apelovaly na ni při každé válce, při každé dani krve tak, jako ve středověku útočena v podobných případech na cit náboženský, že na otázku tu nazíráme zcela jinak, kladně. Nemáme strachu o svůj jazyk. Jsme národnostně tak daleko, že nám jej žádná moc na světě nevyrvé. Zachování jeho není nám účelem, ale prostředkem k vyšším cílům. Odsuzujeme proto brutálnosti, které se pod národnostním heslem provádějí z německé strany tak, jak bychom je odsoudili, kdyby byly prováděny z naší. Odsuzujeme též politické strany, které jev v prospěchu vlád otázku národnostní živí a v ní ubíjejí nejlepší síly národa. My budeme hledat dorozumění s našimi krajany německými: ne u zelených stolů, ne diplomatické spojování se v parlamentech – ale dorozumění na poli humanity a - - - žaludku. Jsme připraveni, že staré strany právě touto otázkou zfanatizují masy proti nám – ten příboj vydržíme. Myšlenka, jejímž základem jest poctivost, se neudupá, neukřičí, neuhlasuje.

Chceme v otázce sociální „býti především lidmi“. – Počítáme dělnictvo k národu? I tenkrát, když prohlásí, že je internacionální? Ano. Národnost není patentem ani Mladočechův, ani Staročechův. Strany mizí, národ zůstává. Nynější delegace mladočeská stala se representací české buržoazie v části rolnictva. Ona to nepokrytě prohlašuje. Návrh na všeobecné hlasovací právo byl tahem, jenž měl přivést vládu v rozpaky. Nyní je pohozeným dítětem, k němuž se vlastní otec netroufá nějak hlásiti.

Buržoazie celé Evropy je stejná. Emancipována francouzskou revolucí zapoměla záhy na trpký osud potlačovaných a svorně s feudály a svorně se sedláky, i tito prošli podobnou školou, staví se proti mozolným prosícím rukám bílých otroků. Chceme všeobecné hlasovací právo – ne proto, že bychom věřili, že se tím změní smutný stav jejich, ale proto, že svěží silou jejich spíše se přivede nynější parlamentarismus ad absurdum, kteréžto naděje jsme se při delegaci mladočeské dávno vzdali. Ona zapoměla (zovouc se pyšně stranou lidovou) svého poslání, přizpůsobuje se ovzduší a poměrům, místo kritiky vyjednává, místo práce deklamuje.

My žádáme politickou práci za tím cílem, aby blahobyť a spokojenost společenská rozšířila se do všech kruhů a vrstev, - žádáme ochranu všech pracujících a strádajících od útisku mocných tohoto světa. Důsledně žádáme i pro ženy přístup do kulturního a sociálního života.

Všude, důsledně i v politice, prohlašujeme se proti stranám, pojímaným po vojensku a církevnicku. Strany v tomto starém smyslu jsou nám právě tak potlačujícím a nivelisujícím prostředkem jako vlády. Ceníme celé jedince výše než abstraktní hromadu. Strany buďtež prostředkem společenského pokroku, ne však jeho překážkou: vychovat lid znamená povznést jedince na plnou a životnou výši sebevědomí a rozbít lenivost tupé, netečné přilnavosti, všecku tu pohodlnou zbabělost, neodpovědnost, nemyslivost a nezásadnost. Všechen ten názor, že neplatí a neváží se myšlenka, duch, idea po své hodnotě, nýbrž že počítají se jen líná těla a hlasující ruce!

V říjnu 1895

F. V. Krejčí
F. X. Šalda
Dr. J. Třebický
O. Březina
J. S. Machar
J. V. Mrštík
A. Sova
J. K. Šlejhar
V. Choc
Dr. V. Körner
J. Pelcl
F. Soukup

Rozhledy sociální, politické a literární, V, 1896, č. 1, s. 1-4.

18. T. G. Masaryk: Česká otázka (výňatek)

Pojem „česká otázka“ se stal velice aktuálním, ale zdaleka nejen módním výrazem posledního desetiletí 19. století. Liberálně demokratická mladočeská buržoazie v něm víceméně uvědoměle a promyšleně spojovala všechny dobové otázky. Tak nebyla česká otázka již jen státoprávní nebo národně politickou, nýbrž také sociální, kulturní, ideovou, hospodářskou, ženskou atd. otázkou, tj. komplexem všech problémů, jež vlastně představovaly politický program české buržoazie. V nejrůznější podobě se zřetelně promítala do parlamentních a sněmovních vystoupení, voličských shromáždění, čímž pronikala v různých rovinách i do praktické každodenní politiky a stala se rovněž předmětem teoretického zájmu a rozboru.

V českých poměrech zcela neobvyklým způsobem se pokusil na tyto otázky odpovědět T. G. Masaryk. Ten po rozchodu s mladočeskou stranou na podzim 1893 přestal být vázán stranickými ohledy a mohl své názory publikovat zcela nezávisle. V sérii článků a větších studií (Česká otázka, O naší nynější krizi, Jan Hus) zveřejnil v letech 1894 až 1896 své vlastní pojetí české otázky, své filozoficko-historické pojetí smyslu českých dějin.

Předmluva

České otázky nepojímám tu ve smyslu politickém, ve smyslu politické praxe, nýbrž rozumím tím sociologický rozbor všech těch záhad, jež vnucují se tomu,

kdo postihnouti chce smysl české historie, kdo poznati chce, čím jakožto zvláštní národ kulturně žijeme, co chceme, co doufáme.

Které a jaké důvody máme pro své národní snažení? Vím předobře, že se otázka ta prohlásila a snad ještě prohlásí za národní zradu. Dnes v kruzích politických a žurnalistických se zálibou se apeluje na národní t. zv. zdravý instinkt, na elementární a pod. síly národní: pokud politika je otázkou moci, jistě tento t. zv. národní instinkt je politická síla velmi drahocenná a můžeme býti rádi, jestliže síly té máme co nejvíce. Avšak podle každé psychologie instinkt sloužití musí rozumu, cílům – kdo tedy dovolává se našich národních instinktů, cíle ty musí předpokládat, nevěří-li, že ty slepé instinkty samy sebou vedou k cílům, o nichž ani vědět nemusíme. Dnes takováto víra v politickou a historickou národu velmi je rozšířena. Já jí nesdílím, ba pokládám ji za veliké zlo a ve většině případů výroky o elementární a p. národních silách mám za bezpečné svědectví – politické a národní neuvědomělosti a nevzdělanosti.

Mně česká otázka jest otázkou po osudech člověčenstva, je mně otázkou svědomí. Věřím s Kollárem, že historie národů není nahodilá, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti a že tedy je úkolem historikův a filosofův, úkolem každého národa, ten plán světový postihnout, místo své v něm poznat a určit a podle toho poznání co možná s nejplnějším a nejjasnějším vědomím postupovat při vši práci, i politické. Nemyslím ovšem, že se podaří rozumu sebe pronikavějším odhalit plány Prozřetelnosti, ale věřím, že na dnešním stadiu vzdělanosti je povinností každého myslícího, řídit se předpisem Kollárovým.

Dnes národní uvědomělosti bez takového hlubšího základu filosofického nikomu nelze přiřknout, nejméně těm, kdo ať už právem nebo neprávem, stojí na strážní národní. ...

Našeho obrození čtvrtá doba: časové směry a tužby

Novému kritickému a vědeckému směru dáno bylo jméno: realism.

Povím stručně, co rozumím realismem, pokud to z posavadních úvah by nevysvítalo. Řekl jsem už nejednou a veřejně, že realism není a nechce býti stranou, pouze stranou, je směrem a metodou.

Realism čeliti má historismu, historismu upřílišenému. Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je realismu, jak mu rozumím, heslo. V tom je netoliko národní, je v tom ovšem filosofický názor a filosofická metoda: pokud mne se týče, snažil jsem se ve své konkrétní logice a před tím už ve studii o Buckleovi tento názor vědecky vyložit a z něho hlavní důsledky vědecké i sociální vyvodit. ...

... Realism je pokus znárodniti všecku vědu a filosofii, nezadáva vědecké přesnosti, realism chce vědu učiniti přístupnou všem vrstvám národa. Realism je protest proti monopolu vzdělání, realism chce vědecké a filosofické vzdělání socializovat. ...

... Odsud i politický program realistický – především vydatné sociální reformy, práce kulturní, politika vnitřní. Socializace české politiky je důsledným pokračováním obrozeneckých ideí: humanita dnes pojmáti se musí méně abstraktně a extensivně, humanita dnes znamená, pracovat pro ty, které jsme posud z kulturní práce vylučovali; dáti jim pouze některá práva je málo - myslit, pracovat

vat musíme s nimi a pro ně. Uslyšíme v pozdějších výkladech, že sociální otázka je po výtce také otázka česká - národ, jenž vypracoval svou národní církev bratrskou, národ, jenž ústy vyznává tyto ideály velikých předků, má v řešení sociální otázky veliký a nejnárodnější úkol.

V politice vnější přirozený a nutný je program Palackého, program státoprávní. Podle humanitního programu a podle historicky daných skutečností znamená program ten v dohodě s našimi německými krajany usilovat o samostatnost v rámci říše rakouské. Prakticky dohodnutí s Němci prováděti se dá autonomií ve smyslu selfgovernmentu co největší, aby každý národ rozhodoval ve vnitřní politice sám o sobě; to také leží v pojmu lidovosti, které se dovoláváme.

Co se týče poměru českých zemí k soustátí rakouskému, tedy pokládám „Ideu státu rakouského“ přes různé ústavní přeměny posud za bezpečné vodítko; je litovat, že Palacký, jak jsme slyšeli, sám do jisté míry své „Ideje“ se vzdával, doporučuje program více slavanský národní – tím, nechtě posílil politické fantasty. ...

... Slychati u nás, že nám je lhostejno, co se děje v ostatních zemích rakouských – to není pravda, není lhostejno pro nás, jak se utvářejí poměry v cizích státech, natož, jak se vyvíjejí v zemích, s nimiž tak úzce jsme svázáni a na jejichž bližší součinnost jsme odkázáni.

Politická taktika odpovídati musí ideji humanitní, tedy důsledné využitkování všech moderních pokroků ve všech oborech společenské správy. Konservatism obrácen je k minulosti, historism a zejména historism upřílišený je podstatou jeho; radikalism nehledí si minulosti, logikou a to logikou často velmi falešnou upravuje přítomnost – realism nevzdává se minulosti, ale podřizuje ji poznávání věcí, resp. přítomnosti a odsud tedy postavení realismu mezi konservatismem a radikalismem. Naše postavení, pravím podle Havlíčka, je uprostřed mezi stranou radikální a stranou konservativní. . . Od radikálů dělíme se ne tak v teorii, ale v praxi: radikálové dělají skoky, my jdeme krok za krokem. S konservativní stranou nemáme žádných osnovních zásad společných, poněvadž jsme pro pokrok, v praxi pak jen tak dalece s ní se srovnáváme, pokud i my chceme zachovati to, co bez velikého nebezpečnosti zrušiti by se nedalo. Slovem – chceme rozumnou a poctivou taktiku stejně poctivou k sobě samým i cizím. Česká politika musí přestat být „politikou“. Žádné podlízavosti, protože nebude žádné přepjatosti!

To není učení, že zlému se nemá odpírat, naopak, má se mu odpírat pořád a všude, ale důsledně a hned od samých jeho zárodků. Kdyby lidé, t. zv. hodní a dobří, nebyli vlastně lenoši, zlých by již nebylo. Může každému člověku nastati doba, že proti násilí musí se bránit železem, netoliko prací a rozumem. I národ český by tak učinil, kdyby se mu sahalo na život. Ale tomu tak není – mluvení o hrobu atd. je směšnou a ponižující frází. Národ náš, jako každý, má v konstitucionalismu třeba nedokonalém tolik svobody, že příčin k násilné taktice nemá. Proto dnes volání po práci, po práci drobné je tak oprávněné – přičiňme se sami a nečekejme, že pro nás a za nás pracovat bude vláda vídeňská a jiní. Kde vadí

vláda a policie našim učitelům, našim kněžím, našim advokátům, našim lékařům a jiným všem, aby nepracovali a o pokrok lidu se nestarali? ...

Našeho obrození smysl národní a historický: humanita

Humanitní ideál, hlásaný Dobrovským a Kollárem, náš ideál obrodný má pro nás Čechy hluboký smysl národní a historický – humanitou, plně a opravdově pojatou, navážeme na nejlepší svou dobu v minulosti, humanitou překleneme duchovní a mravní spánek několika století, humanitou kráčeti máme v hlavě lidského pokroku. Humanita znamená nám náš národní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším Bratrstvím: humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života.

Tento náš český ideál humanitní není romantickým blouzněním. Ovšem humanita bez důsledné úsilnosti a účinnosti je mrtvá. Humanitní ideál vyžaduje, abychom soustavně, všude, ve všem a vždy odpírali zlému, vlastní a cizí nehumanitě společnosti a její orgánům osvětným, církevním, politickým, národním – všem. Humanita není sentimentalita, ale práce a opět práce.

Tento praktický dosah humanitního úsilí dobře pochopil Palacký, zakládaje na humanitním ideálu naši národní a politickou rovnoprávnost. Jakým jiným nežli tímto „přirozeným právem“ hájiti mohl a měl Palacký naši národnost proti přesile sousedů? Jaké jiné záštity je slabšímu a menšímu národu proti národům silnějším a větším?

Není pochybnosti, že romantismu doby toto volání po stálé a důsledné práci nepostačí: co pak nejsme národ Žižkův a Prokopův? Jsme, ale i Husův a – Komenského. Je dobře, díváme-li se zpět do naší slavné minulosti, ale musíme jí také rozuměti, musíme z ní čerpati netoliko nadšení, ale i poučení. ...

Kdo pozorněji se dívá na náš život veřejný, neuvidí pouze to slabošské žebráctví, ale potká se s zvláštním typem intrikánů. Intrikánství toto otravuje však všecek náš pospolitý život - protože nedovedou být lvové, stávají se liškami, protože nedovedou být hrdinové, stávají se lokajové a pomáhají si lokajským chytráctvím. „Politika“ je ideál těchto četných a četných lidí.

Slýchati i důvody této bezcharakternosti; malý, slabý národ si prý jinak nemůže pomoci – buď žebrat nebo intrikovat.

Je to pravda? Je skutečně nutné, aby malý národ, aby člověk v poměrech malého národa pomáhal si intrikou, má lež v různých svých podobách státi se přímo národní zbraní? Může člověk jen ve velikém národu býti pravdivým, naprosto pravdivým, nerodí se mužové bez bázně také v národech malých? Je macchiavellism a lokajství nezbytná zbraň potlačených, malých a slabých?

Není – i slabý a malý může dosíci svého cíle bez intriky, ba jen tak ho vůbec dosáhne, jak skutečnost poučuje. Kdo chce a umí pracovat, nepotřebuje intriky.

Život je boj a boj ten právě malým a slabším je těžký, vždyť právě v tom všecek je smysl toho boje – o spravedlnost vždycky jen slabší stáli a jí se domáhali. Je však možné, obstáti v boji tom čestně, ačkoli nesnadno. Kristus dal pravidlo: „Aj, já posílám vás jako ovce mezi vlky; protož buďte opatrní jako ha-

dové a sprostní jako holubice.“ My Slované od přírody jsme národem holubičím – pozor, aby had v nás nezadával holubici... .

Jsme pořád ještě ve stadiu husitství: bez pevnosti rozumu nedovedeme zabránit zmatkům a konec konců mravnímu poklesnutí a poklesli jsme již tak daleko, že počínáme již spor o tom, jsou-li nám prý potřební charakterové nebo jasné hlavy... .

U Lipan padlo násilí násilím, padla demokracie česká, poražená již svou vlastní rozháraností – Prokop sám napřed s Pražskými se smlouval – a spojenou silou šlechty husitské a katolické a části měst. Avšak nebylo šlechtě dosti, vyraziti lidu meč Žižkův a palcáty, lid český všecek musil býti poroben a právně zotročen. Usneseno tak v památném roce 1487. Tak tedy končila reformace, povstavší pro svobodu ducha, zotročením ducha i těla. Většina sněmu ovšem již několik let byla katolická, ale husitská šlechta s ní v tom byla za jedno – jak záhy stala se nevěrná zásadám Husovým! Tak v době, kdy v Čechách ustavovala se Jednota Bratří, vznikl a ustálil se zároveň nevolnický stát šlechtické oligarchie. Šlechta tu postavila se zřejmě proti lidu všemu, s nímž i města se cítila za jedno, pro zákon poroby na sněmě nehlasující. A podivno – státi se tak musilo za krále z Polsky... .

Máme-li se tudíž skutečně obroditi, musíme odčinit příčiny našeho úpadku: odčinit rok 1487 – toť náš praktický národní úkol obrodní.

Odčinit rok 1487 – to znamená v českých zemích všem občanům dáti naprostou rovnost před zákonem, to znamená úplnou svobodu svědomí, to znamená státi se pevnými a mravními, to znamená plniti ideály naší reformace, to znamená důsledně pracovat za ideály humanitní... .

Otázka sociální není pouze otázkou dělnickou, jako roku 1487 nebyla pouze otázkou selského lidu. Otázka sociální není otázka jedné pouze třídy a kasty, jest otázkou všech. Povoliti nátlaku dělníků poskytnutím všeobecného práva hlasovacího jest rozřešením otázky jen částečné a negativní: otázka musí býti rozřešena celá a pozitivně, a to znamená osvětliti a otepliti hlavy a srdce všech, znamená duchu dáti moc nad hmotou, znamená potlačiti sebelásku.

Otázka sociální je otázka mravnosti-nemravnosti, je otázka násilí a účinné humanity. ...

Masaryk, T. G.: Česká otázka. O naší nynější krizi. Jan Hus, Praha 1924, s. 7-254.

19. T. G. Masaryk: O naší nynější krizi (výňatek)

Studie navazuje na úvahy, jež vyložil v České otázce. V českých dějinách rozeznával Masaryk dvě totožné epochy: českou reformaci 15. století a české obrození 19. století. Teoretický rozbor „druhého národního obrozování“ v 19. století mu posloužil k tomu, aby provedl kritický rozbor české politiky a odsoudil jak staročeství, tak i mladočeství. Svými programovými pracemi z poloviny 90. let Masaryk nejen revidoval a účtoval; analýza předchozího vývoje mu sloužila jako východisko nového politického programu, který hodlal se svými stoupenci vytvořit.

Když vyšla v létě 1895 studie O naší nynější krizi s ostrými výpady proti mladočechům, vzal do ruky pero jeden z vůdců mladočeské strany Josef Kaizl (donedávna jeho spolupracovník) a napsal spisek České myšlenky, v němž „přijal otevřenou diskusi, ke které pan Masaryk vyzývá“. V něm odmítl Masarykovo pojetí humanity a jeho kategorickou kritiku liberalismu.

Předmluva

... Zde analysuju příčiny a podstatu naší nynější krise a tím zároveň vymezuju a formuluju, co po soudu svém pokládám za podstatu a výsledek těch našich domácích sporů, bojů a kvašení, nyní již deset let se vlekcoucích. Příčiny a podstata nynější krise tkví však v úpadku strany staročeské; ty živé boje posledního desetiletí jsou té krise zřejmým a obecně čitelným symptomem.

Mluvím-li o úpadku strany staročeské, míním tím hlavně a především celý staročeský směr a systém, netoliko stranu politickou; co to znamená, v úvaze své vykládám, aby bylo jasno, že úpadek ten je skutečně krise a krise vážná.

Úpadek staročeského systému znamená sám sebou úpadek také mladočeství a mladočeské strany, pokud totiž mladočeství není než pokračováním systému staročeského. A právě tento moment nynější úvahou, doufám, vynikne a tím zase nynější krise plněji se objasní. ...

Studie, které jsem shrnul v „Českou otázku“, pochopitelným způsobem jsou ozvěnou nynější národní a politické situace.

Rozvádím tu, co tam dokazují o nynější situaci, že totiž prožíváme krizi, a to krizi mnohem vážnější, nežli se na prvý pohled podobá. Na venek krise ta, řekl bych, nejokázaleji a nejhlučněji charakterisována je úpadkem staročeské strany a vzrůstem strany mladočeské.

Avšak co znamená tento úpadek strany staročeské? Strana staročeská (to právě v „České otázce“ ukazují) byla a je v době obrodni naše prvá politická

strana a to znamená, že staročeská strana a její politika je po staleté politické nečinnosti prvý pokus o politickou práci a tudíž o politickou samostatnost. Když jsme před dvěma sty lety prohráli, ztratili jsme svou politickou samostatnost, teprve od roku 1848 počali jsme opět, jako národ, svou činnost politickou.

Politická činnost, má-li býti účinná, musí býti vedena určitým a jasným programem. Staročeský program je prvý pokus o všenárodní program kulturní i politický.

Program ten složil se prací a myšlením našich buditelů od Dobrovského počínajíc až do Palackého a Havlíčka. ...

A strana, která organisována byla na tomto programě, strana staročeská, se rozpadá, toť význam krise, kterou od let proděláváme. ... Padl a padá celý systém. Staročeská strana nebyli a posud nejsou jen pan dr. Rieger a ti a oni poslancové, staročeskou stranou bylo zároveň a především to veliké kulturní úsilí Palackého a jeho předchůdců, staročeskou stranou bylo to Museum, ta Učená Společnost a všechny ostatní kulturní a národní instituce – staročeská strana, staročeská politika, jedním slovem, byly ztělesněním posavadních obrodních ideí a tužeb.

Co tedy je příčina úpadku strany staročeské? Snadná a běžná odpověď zní: Punktace! Avšak punktace nejsou než články v dlouhém řetězi: Co přivedilo punktace? Chceme-li si dát k tomu plnější odpověď, jistě dojdeme poznání, že úpadek staročeské politiky má historické příčiny, příčiny ležící v delším vývoji našeho politického a kulturního snažení národního. ...

Náš politický program a ovšem i náš program kulturní, jak jej zejména Palacký formuloval, má některé nedostatky a proto se neosvědčil a neosvědčuje tak, jak bychom si přáli. Padá systém, nedostatky netkví pouze v nedostatku osob.

Náš národní program, hlavně Palackým formulovaný, není dost jednotný a jednolitý. Ukázal jsem, jak právě Palacký sám program svůj pozměňoval a tím znejistil. Palacký postupně koncipoval program národnostní – pak státoprávní a historický – konečně zase národnostní, avšak jiný než původně. (Roku 1848 Palacký byl více proti Rusku, po roce 1867 a zejména 1872 /„Doslov“/ byl pro spojení českoruské.) To je kolísání, to je nehotovost, neurčitost a odsud kolísání, nehotovost a neurčitost staročeského programu politického i kulturního. ...

Po Havlíčkovi a po Palackém nepokračovalo se ve straně staročeské v rozvoji a dalším vypracování programu národního podle pokroku a potřeby doby – staročeská strana padala a padla, že nepokračovala v myšlenkové práci buditelské. Nepokračovala v duchu Palackého, zanechala, jak jsem to již častěji vyjádřil, politiky vnitřní a vrhla se jednostranně na politiku vnější.

Odsud požadavek pro nás: pokračovat na dráze Palackého a Havlíčkově, to však znamená zároveň a samo sebou: revisi posavadního oficiálního programu národního. Jestliže nic jiného, tedy úpadek strany staročeské a nehotovost strany mladočeské otázku, byl-li náš posavadní program docela správný, přímo nám vnucuje. ...

Naše obrození mělo příčiny fyzické a duchovní. O fyzických (velikosti obyvatelstva, jeho hospodářské a biologické síle atd.) jsem posud nejednal, drže se pouze programu, který jsme v době jednoho století vypracovali. Podstatná a základní idea toho programu byla a je idea humanitní: tou ideou navázali jsme na naši reformaci a překlenuli mezi dobou novější a starší propast, způsobenou protireformací. Ideou humanitní našli jsme svou minulost a v její duchu správném jsme pokračovali.

Humanitní ideou však zároveň formulován byl program osvětový: tím naše obrození je současně s obrozením všech ostatních národů evropských, ideou humanitní položili jsme si cíl: pokračovat. Úsilím humanitním unikali jsme své posavadní malosti – podle Palackého dokonce byl cíl: netoliko dohonit jiné národy, ale předhonit je.

V humanitní ideji sloučili jsme tedy v jedno naši minulost a budoucnost, minulost a pokrok. V náboženském, mravním a rozumovém obsahu ideje humanitní našli jsme podklad pro své obrodné snahy národní, české a slovanské.

V tom, že jsme hled svůj museli obracet nejen do budoucnosti, ale i do minulosti a to právě zde více než národové jiní, tajilo se nebezpečí upřílišeného historismu. Tím upřílišeným historismem snadno z oprávněného konservatismu upadali jsme v neoprávněné zpátečnictví. A to se často dalo a posud děje (na př. ideou cyrilometodějskou).

Historism ten spojoval se snadno s úzkým pojmáním idee národnosti. ...

Program Palackého přes všechny své výbornosti je nedostatečný svým historismem a také jistou jednostranností národnosti. ...

Národní i politický program svůj Palacký sám, jak právě vzpomenuto, zjednotil a hlavně tím, že se na konci postavil na nacionální program, odporující programu státoprávnímu a humanitnímu. Na tomto základě i dr. Rieger horoval pro národní církev slovanskou, povoluje takto liberalismu. ...

K těmto značným vadám přistupují vady jiné a neméně osudné. Především dlouhá pasivita, kterou se obrodné práce, kulturní i politická, zdržovala; sotva že se ustavila prvá naše politická strana, ustoupila do nečinnosti. Tají se v tom ovšem nehotovost programová. Když pak zahájena politika aktivní, strana staročeská zase velmi jednostranně přečeňovala politiku ve Vídni, tak jak jí v pasivitě nedoceňovala; tím se de facto pokračovalo v pasivitě. Tomu napomáhal i fakt, že politické vedení přešlo v ruce šlechty, jejímžto vlivem směry nenárodní a vídeňské potlačovaly původní program národní a humanitní. Šlechtou do strany zanesen nejen konservatism ale zpátečnictví výbojného klerikalismu.

Povážíme-li, že ve straně staročeské vedle sebe byly směry Palackého, mladočeský, šlechtický a vládní, konservativní a klerikální – postřehneme snadno, jak tato prvá strana politická sama v sobě byla neujasněná, nevycelená; při radikální náladě lidu dělala se tajná politika konservativní a přímo zpátečnická. Hr! ve slovích a doma – Zpátky! v praxi a ve Vídni. Tak krok za krokem po odchodu Palackého strana staročeská padala, až padla tak, že je teď úplně v područí vlády a klerikalismu. O obrodné práci, o pokračování v úsilí Palackého ani potuchy, naopak zjevná neznalost Palackého idejí – hotový úpadek; neboť strany

trvají jen pokračováním a vývojem těch principů, na kterých byly zosnovány. Od roku 1866, ještě zřejmě od r. 1870, svět se téměř celý přeměnil – staročeská strana a její politika vnitřní a vnější vůči světové situaci, vůči pokrokům sociálním a kulturním byla a je bez rady, nedovedouc pracovat a pokračovat v duchu Palackého a Havlíčka.

Pokračovat na dráze Palackého a Havlíčkově znamená: poznat se lépe, poznat lépe svou minulost a své světové postavení mezi národy a státy evropskými, poznat potřeby, požadavky a vymoženosti doby a podle toho poznání zařadit svou národní taktiku. ...

... Obrození nebylo a nemůže být nic jiného, nežli sebepoznávání a uvědomování. Od doby Palackého ustály naše vedoucí strany v práci buditecké, ustály v kritickém sebepoznávání a uvědomování. Proto dnes vedoucí strany ty nevědí, jak pokračovati v obrodním úsilí. Neprávne se dívají na samo to obrození a především nepochopují, že proces obrodný daleko není dovršen. ...

Rozšířené a posud panující národní myšlení je příliš nekritické, je romantické (chcete-li užít toho slova), je daleko pod úrovní toho, co nám pro naše národní uvědomování zanechali naši buditelé. Čtete a posloucháte, co se nám podává a poznáte, že se sice Kollár, Palacký a Havlíček pořád citují, ale že se ideje mužů těch a duchovních vůdců národních neznají. Žádat samostatnost, žádat práva jazyka, žádat práva politická atd. – to rozumí se samo sebou, to dovede každý a všude a sám od sebe; avšak české požadavky všech těchto práv, české myšlení o všech těchto právech musí právě být české, a tato českost při nejmenším musí se jevit znalostí našich buditelů. ...

Běžná filosofie národní je neobsažná a jednostranně národnostní; její hlasatelé nerozumějí naší skutečné minulosti a nedovedou náležitě ocenit její velikost a pochopit její slabost. Odsud také v praxi to veliké neznání bližších cílů a prostředků.

Naše sláva, naše boje, náš úpadek v minulosti má smysl náboženský, ne národnostní. Idea národnostní je novější, je to idea z konce minulého věku a zejména tohoto století a nesmí se tudíž naše starší historie pojímat s tohoto hlediska novějšího.

Naše úsilí reformační a vývoj z něho plynoucí nebyly národnostní v běžném nyní smyslu. Byly náboženské a tudíž i velikost i slabost naší minulosti má širší a mnohem hlubší význam, než se nám líčí od těch, kdo v Husovi, Žižkovi, Chelčickém a Komenském nedovedou vidět než časového politického řečníka-kazatele. Také doba protireformační nedá se pochopit s tohoto hlediska nacionálního. A právě proto běžné nazírání na dobu našeho úpadku pobělohorského je nedostatečné. ...

„Národ“ je našim liberálům privilegovaná třída buržoasní – že národ je také ten lid, ten dělník, ten „proletář“, toho naše liberalistická nehumanita nechápe; nechápe, že proces obrodný na našem národním základě humanitním znamená mravní, kulturní a politické obrození, osvobození té části národa, která posud od národní a kulturní práce duchovní byla vyloučena. Námi vyloučena! Jak se na počátku našeho obrození naše šlechta dívala na sedláka a měšťáka, tak tento

nedorozený sedlák a měšťák se svým šlechtickým pánem posud se dívá na dělníka a čeledína. Obrození bez cílů humanitních je právě neúplné, necelé. ...

Tyto nedostatky našich dvou oficiálních stran a zejména strany staročeské pociťuje a správně rozpoznává mladší pokolení všecko – odsud rozpory a boje posledních let.

Spor mezi mladšími a staršími točí se hlavně kolem toho: Nepokládat naši nynější národní situaci za snadnější nežli v dobách dřívějších, v starší době našeho obrození a také v době úpadku a předchozího rozkvětu, naopak pochopit, že doba nová o nás žádá neméně, ba více než žádaly doby starší a že se těm požadavkům v nesnadné světové konkurenci nijak nelze vyhnout. ...

... Pro úspěšnou práci v úkolech obrodních, kulturních i politických, především je třeba, rozhlédnouti se po národním pracovišti a odhadnouti všechny ty sociální prvky a síly, strany a frakce, kterým připadlo kulturní a politické dědictví staročeské. ...

... Je tu především strana mladočeská. Strana mladočeská je pokračováním strany staročeské. Ukázal jsem, že se mladočešství od staročeství liší mnohem více negativně než pozitivně; mladočešství posud nebylo s to, aby pokračovalo tam, kde Palacký a kde Havlíček přestali – a o to běží. Mladočeská strana po otci a starším bratrovi zdělila hospodářství, ale neví si rady, jak hospodařit a dědictví své rozhojňovat. Tyto nedostatky strana mladočeská má od strany staročeské, s níž a v níž se vyvíjela. (Zapamatoval jsem si dost dobrý výrok, že Mladočeši jsou o deset let mladší Staročesi, Staročesi o deset let starší Mladočeši.)...

Úpadek strany staročeské je zároveň úpadkem strany mladočeské a z příčin stejných.

Proti straně staročeské mladočešství ve svých počátcích a částečně posud představuje směr lidovější a pokročivější - Palacký již správně řekl, že spor o šlechtu bude rozdělující příčinou obou směrů, staročeského totiž a mladočeského. Avšak mladočešství bylo v tomto a každém ohledu více negativní, bylo levým křídlem strany staročeské; politicky se stranou staročeskou bylo již stranou vládní, až konečně přešlo v opozici. Avšak jako strana samostatná se neosvědčilo a neosvědčuje. Ze zvyku je negativní. Nemajíc odpůrce staročeského, hledá a dělá si odpůrce v mladší generaci. ...

... Velikého, pokrokového kulturního programu oficiální mladočešství nemá a nezná. Mladočeská strana dnes je pouze strana politická. ...

Strana staročeská padla svou neschopností pro politiku vnitřní, že totiž po Palackém nedovedla vésti, ba ani stopovat hnutí pokračující generace mladší. Avšak právě tak, strana mladočeská již dnes stojí téměř docela mimo skutečnou práci pokrokovou. ... Předáci mladočeští, zejména mladočeské orgány nemají dnes právě tak žádného kulturního a vůbec žádného vedoucího vlivu. Docela zřejmě viděti tento úpadek na „Nár. listech“, na orgánu, jenž kráčet by měl v šlépějích Havlíčkových a jenž by pokračovati měl za svým Hálkem a Nerudou. ... Politika lidu, politika lidová bez literatury, vědy a vůbec vzdělání je naprosto nemožná, je nemožná bez stálého pokroku – ani byrokracie úřednická

dnes již nesmí zkostnatět, kde stát a jeho představitelé myslí, a u nás, kde ještě své docela vlastní byrokracie nemáme, máme se spokojit surogátem, byrokracií žurnalistickou a poslanecko-vůdcovskou? ...

Taková je dnes skutečná situace a na věci nedá se kličkovat a háčkovat. Nemusím vykládat, že této situace velice želím. ...

Kdybychom věděli, že po neúspěchu a pádu strany mladočeské převezme vedení politiky české strana staročeská, obdobně jako v Anglii po liberálním regimu přichází regim konservativní, mohli bychom býti klidní. Avšak tak my organizování nejsme, pád strany mladočeské znamenal by politické interregnum velmi povážlivé, neboť návratu strany staročeské, myslím, nemůžeme si nikdo přát – my musíme přes stranu staročeskou a, je-li třeba, i přes stranu mladočeskou dále a vpřed.

Z téhož důvodu nelze lidem pokrokovým pomýšlet na spojení strany staročeské a mladočeské, jak se již delší dobu v orgánech obou stran občas přetřásává. To by bylo spojení osob – ale běží o program, běží o systém. A jak mohl by z toho spojení vzejít pokrok v programě a v systému? ...

Znám námitku, kterou se některé orgány mladočeské již po léta ohánějí: Vy realisté, pokrokáři, moderní atd. jste zkažení západní kulturou, proti Vám stojí kultura východní, kultura slovanská a – lid. Vy nejste Čechové, Vy nejste Slované, Vy jste atd. (názvy, kterých se slušnější listy štítí, nechci opakovat).

Proti těmto argumentům a vlastenčickým obžalobám vede se zejména od nás realistů téměř deset let boj...

... Situace není utěšená, ale nedá se změnit hořekováním, nýbrž prací. Pokládám za kus té práce analýsi té situace a této analýsi věnoval jsem „Českou otázku“ a věnuji jí tuto sbírku statí.

Vidím vedle duchovních směrů staročeského a mladočeského tyto prononované směry: realistický, pokrokový a pokrokově moderní (moderna), vidím socialism (některých odstínů) a konečně klerikalism a aristokratism. ...

... Obě naše strany, staročeská i mladočeská, jsou svým původem liberalistické ve vyloženém právě slovu smysle. Liberalism je dnes zastaralý, není dosti lidový, je plutokratický a aristokratický. Není již pokrokový. Staročeši vzdali se sice mnohých liberálních názorů, vzdali se dokonce i správných názorů Palackého, ale posud zejména v otázkách hospodářských jsou liberály. A totéž platí o Mladočesích. Jen že mladočesství zachovalo si ještě několik trosek liberální pokrokovosti. ...

... Strana staročeská i mladočeská zastaraly a upadly i politickým vzděláním. ...

Tento úpadek politického vzdělání jeví se v abstraktním radikalismu a lichocením masám lidu. Abstraktní je radikalism, který nemá jasných cílů; lidu lichotí, kdo nezná ceny pravdy. A přece je staré politické pravidlo, že nesouhlas lidu snáze se snáší, nežli souhlas a chvála. Lid náš si toho lichocení nezasluhuje!

Ano, náš lid má silný politický temperament, ale schází mu a nám všem důkladněji politické vzdělání. To je vina nás inteligentů. Ostatně neklamejme se! Lid – lid organizovaný v sociální demokracii, dělníci, počínají přesněji myslit, než

se nám zdá a jen řečníkům buržoázním je ještě dovoleno, odříkávat a přemítati úvodníky vyšších právě denních listů pražských.

V tom všem vidím zřejmý úpadek politického vzdělání. Tudíž i politické vzdělávání pokračovat musí, kde přestali Havlíček a Palacký a obzvláště naše žurnalistika musí se vrátit k Havlíčkovi. Platí to zejména o žurnalistice mladočeské, která cizími, vídeňskými vzory (i tu neblahý eklekticism) poškodila svůj ráz český. ...

A konečně s liberalistickým demokraticismem souvisí naše běžná politika světová resp. zahraniční. To je u nás podivná kapitola. Co je tu planého horování a nečinného blouznění!

Abych to odbyl stručně: Máme všechny strany, frakce a směry, program státopravní, tedy program, že chceme být ve svazu zemí rakouských. Tvrdil jsem v „České otázce“ a opakuji to, že Palackého program je posud správný, míním jeho program státopravní, jak jej formuloval 1865. Zatím arci máme dualism, ale to v hlavní věci nevádí.

Tento program přijímáme beze všech dalekosáhlých zámyslů a rezervací mentálních. Netoliko proto, že neumím kreslit mapy, ale proto, že jsem se dost pilně učil historii a z té naučil jsem toto.

Kdyby Rakousko v evropské konflagrace podlehlo a se rozbilo, tedy dostali bychom se k Německu, s nímž už tisíce let jsme ve styku. Co by to znamenalo, ať si každý domyslí. Jsme pro takovou, eventualitu připraveni?

Rusko by nás nevzalo. Nestojí a nemůže stát o 6-10 milionů katolíků, neboť to vědí v Rusku, že by se pak náš lid spojil s Poláky, tak jak to dělali a dělají naši emigranti na Volyni. Rusko zabralo by nás, jak řekl nedávno prof. Lamanský, se zbrání v ruce a ruský vojenský guvernér postaral by se o pořádky ruské; politických fantastů jistě by neustanovil za údělné místodržící. Rusko má ostatně svůj politický hled obrácený do Asie a na Balkán.

Německo však také nestojí o 10 a vlastně 24 milionů katolíků, protože by pak katolíci měli většinu a tím by Vídeň a Jihoněmecko stali se zase hlavou říše; Hohenzollerové by se přes své vítězství mohli pěkně vystěhovat. Protože však z historie vím, co znamená idea protestantská a co znamená idea katolická a pravoslavná (s ohledem na Rusko) a protože vím, jaké poslání měly země Habsburků a Hohenzollerů ve vývoji náboženském a protože vím, že idee ty a jejich důsledky mají posud veliký vliv státotvorný, větší než národnostní, docela klidně nečekám žádné ohromné světové katastrofy a velmi reálně počítám s existencí Rakouska.

Nevěřím vůbec v katastrofy, ale věřím v Palackého „světovou organizaci“ (již zase!). Věřím totiž a vidím, že i zahraniční politika se socializuje. Neboť jestliže se socializuje politika vnitřní, jde z toho, že národové a státy lidové mírně se chtějí vyvíjet vedle sebe – moc a násilí ztrácí i v zahraniční politice své žezlo a vliv mají literatura a vzdělanost, obchod atd. a vliv větší a pronikavější, než jej mívalo cizí vojsko a než jej míti může vláda ta neb ona.

Ta světová organizace znamená součinnost národů, znamená politiku skutečně světovou – a s tou musíme počítat a hlavně s ní, ať bychom byli pod

vládou tou nebo onou a kdybychom dokonce již byli pod vládou docela svou. Dnes i stát výbojný nezachvacuje území cizí, jak činívalo se v minulosti. Tenkrát nebylo území, jak teď, přelidněno, lid byl nevzdělaný – mohlo se cizí území zabrat snáze. Dnes v Evropě vzdělané (Rusko v Asii má jiné poměry!) zabírání cizího území a obyvatelstva je nepotřebné, protože se všude a právě tou „světovou centralisací“ utvářejí mezi národy a státy styky tak intimní, že stát počíná mít vůči svým sousedům účel jiný, než měl v minulosti. ...

Tudíž, konečně, jsem opět při politice vnitřní a hlavně pro tuto politiku: lid sobě a sebou! Ne mnoho státu, tudíž ne mnoho politiky, je heslo politiky moderní, politiky pokrokové, politiky světové.

I já jsem stát, národ a lid, musí si dnes říci každý, kdo politicky myslí a co tedy žádá po státu, národu a lidu, plniž především sám.

Nespokojenost naše neobracej se jen na venek jako děti a mládeže, hledejme příčiny nezdaru především v sobě.

Jen prací a opět prací lze dělat politiku moderní, jen prací a opět prací lze dělat politiku světovou a tím zároveň uniknout té tísnivé malosti, kterou po-
ciťujeme v úpadku strany staročeské a již i mladočeské. Ostatně malost ta mizí – je lepšího života a ruchu dost. Musíme příčinu té malosti vykořenit z gruntu, musíme zničit tu malost samu, ten politický a kulturní Kocourkov, o němž Šafařík Kollárovi již 1832 napsal, jako by žil dnes: „Já vám se upřímně vyznám a povím, co myslím, že já nad Prahu většího a horšího a slovanského Kocůrkova neznám. Jest tam, přáteli, sídlo číhařství a špehounství celého slovanského světa, a největší zrádové jsou našincové, ne Němci. Mně se až hnusí, když sobě připomínám měsíc tam ztrávený. I ti naši přátelé jsou rapotavé straky, které s každým tajemstvím sem tam za horúca běhají...“ Pryč s Kocourkovem!

Avšak – mládeži pozor! Jsme-li každý státem, národem a lidem - nejsme také my všichni, nejen starší, ale i mladší – krisí? Ó, jsme!

Nehněvej se, že se Tobě směju,
že i o chybách Tvých písně pěju,
kdybych snad tě méně miloval,
vše bych chválil, v všem si liboval.
Slepá láska mizerná je páska,
uvědomělou je pravá láska,
směju chybám svým se nastokrát, a mám sebe předce tuze rád.

Nynější krise není úpadkem celého národa, jen úpadkem směru staročeského a tudíž strany staročeské a tím i strany mladočeské. Krise ta nejen že není úpadkem, ale je, po soudu mém, přímo podmínkou a již částí dalšího pokroku a obrození. Práce a snažení našich buditelů přinesla ovoce, jsme v každém ohledu větší a silnější, než jsme byli. ...

Ty živé boje a spory posledního desetiletí mají smysl jen jako symptom té krise, kterou prožíváme. Ty boje a spory mají smysl jen jako pokus o přirozenou organizační a dělbu národní práce: nové má se starému přičlenit, má staré oživit

a obrodit. Starý systém je povalen – toho by neviděl jen slepý; běží teď o to, provádět nutnou národní organizaci a reorganizaci s poznáním zásad a s plným vědomím – k tomu však, nemáme-li budoucnost ponechat náhodě a jejím osobám, je teď především potřeba veřejné diskuse. Blaze nám, že o našich životních potřebách můžeme a chceme jednat odkrytě, odkrytě nejen před světem, ale i před sebou samými. Jen tak náš národní život a jeho zájmy mohou se stát životem a zájmy světovými: naše otázka, otázka česká je buď otázkou světovou anebo otázkou není.

Masaryk, T. G.: Česká otázka. O naší nynější krizi. Jan Hus, Praha 1924, s. 257-318.

20. T. G. Masaryk: Problém malého národa (výňatek)

Kromě velkých spisů (Sebevražda, Základové konkrétní logiky, Česká otázka, O naší nynější krizi, Karel Havlíček, Jan Hus, Otázka sociální, Moderní člověk a náboženství, Rusko a Evropa, Nová Evropa, Světová revoluce) byl T. G. Masaryk i autorem řady drobných prací, uveřejňovaných v časopisech, množství přednášek a aktuálních brožur. „Problém malého národa“ byla původně přednáška v univerzitních extensích, tj. přednáška, jaké tehdy univerzitní profesori konali pro širší neakademickou veřejnost. Přednášku pronesl prof. Masaryk 15. a 16. dubna 1905 v Kroměříži; zde byla také poprvé otištěna časopisecky v měsíčníku Tyrš.

I. Obsah pojmu národa

Problém malého národa je problém národa českého.

Jde předně o lásku k vlasti. Zdálo by se, že se o tom nemusí mluvit, že je to všeobecně známo. Ale pravidelně to, o čem se nejvíc mluví, vyžaduje největšího rozboru.

Když Kollár mluvil o lásce k vlasti, nemyslil na vlast ve smyslu půdy; hledal vlast v národnosti, ne v půdě. Ale když čteme Bezruč, cítíme půdu, cítíme z jeho básní Slezsko. Vezměte si Nerudu, jeho Malostranské povídky. V nich žije Neruda jen na Malé Straně, jen jejím lidem, a proto jsou tak určité a lidsky krásné. Nezapomíná českého celku, ale jde k němu ze svého malostranského koutku. Při lásce k vlasti se myslilo dříve více na půdu. Ale národ, který se vyvíjí, mění své pojmy; a tak i u nás pojem vlasti a pojem národa se měnil a rozšiřoval. Uvědomili jsme si, co je obsah pojmu národa.

Půda je jenom jeden prvek při pojmu vlasti a národa. Druhý je jazyk, zejména jazyk mluvený. Národnost pojímáme obyčejně jazykově, a prakticky

právem. Ale vedle jazyka jsou i jiné důležité prvky. Neboť národ politicky samostatný nemá jistě příčiny přemýšlet o zachování jazyka, národ takový cítí se národem více politicky než jazykově, například Angličané. Národnost pro něho znamená politiku vnitřní i vnější a starosti hospodářské i sociální. My Češové však cítíme politicky méně, pro nás je národ osobností mravní.

Národnost se jeví také v literatuře. Krásná literatura nás národnostně vychovává a vychovává dosud. Takový Kollár, Neruda, ti vychovávají národ, jejich myšlenky se ujímají a dávají směr našemu nazírání. Mluví-li se o jazyce jako o nejdůležitějším znaku národa, myslilo se obyčejně na to, co se jím podávalo. To jsou myšlenky a city, uložené hlavně v dílech básnických. Básník právě proto působí více než spisovatel vědecký, že klade důraz na cit.

Ale národnost se jeví také v mravnosti. Celé pojmání života je u různých národů velmi různé, a to se jeví zvláště v mravnosti sociální a v zákonech. Jiné byly právní názory římské, jiné jsou právní názory germánské, jiné slovanské.

Národnost má vliv i na náboženství; tvrdí se, že katolictví je náboženstvím národů románských, protestantismus že vyhovuje duchu germánskému, a pravosláví že je nejvhodnějším národním náboženstvím slovanským. Není to sice docela správné, ale přece ne bez významu.

Národnost má vliv i na práci vědeckou a na myšlení filosofické. Jinak vědecky pracuje Angličan, jinak myslí Francouz, Němec i Slovan.

A všechny tyto prvky dohromady tvoří národnost; totiž jazyk, území, hospodářské a sociální poměry, literatura básnická, věda, filosofie, mravnost a náboženství.

II. Vývoj pojmu národnosti

Pojem národnosti se měnil tak, jak se měnily základy vzdělanosti národa. Uvědomění národní znamená vlastně ujasnit si, co je v slovech vlast a národ. Kollár toužil po tom, aby národ český vyvíjel se jazykově a v literatuře; pro Palackého bylo to již málo, ten chtěl, aby národ měl v Rakousku vliv politický. A nyní se chceme uplatnit i hospodářsky. Přemýšlet o těchto věcech je nutno. ...

Přečteme-li si však a srovnáme-li Kollára, Máchu, Nerudu, Bezruč, vidíme, že nejen si národ jinak představovali, ale také lásku k němu jinak cítili. Cit nezůstává stále týž, mění se stejně jako se mění pojem. V romantice se jinak cítilo, než když začal realismus a naturalismus.

V naší literatuře je romantika u Kollára; Havlíček prošel ruskou školou realistickou. Proto pojímá národ jinak než Kollár, jinak s ním cítí. U Bezruče vidíme již cit sociální, zájem o dělníka. Kde by měl Kollár zájem o dělníky? ...

Otázka další je, jak je láska k národu založena rozumově a mravně. Máme pro ni důvod či je něco docela slepého? Není nic slepého.

Cit národnostní se vyvíjel teprve v novější době. ...

Ve středověku bylo heslo „křesťan“, a v něm se celá Evropa sjednotila proti Turkům. Teprve v novější době se vyvíjí národnostní cítění. Určitě se začíná

pojem národnosti utvářet v XVIII. století. Do té doby se o národnosti mluvilo jenom nepřímou a mimochodem, důležitost měly jen státy, říše a církve.

V století XVIII. začíná se ujasňovat, že národ je něco samostatného vedle církve a státu. Myšlenka národnostní se ujasňuje napřed myšlenkou humanitní, která vyznačuje ono století.

Jeden z prvních hlasatelů humanity a učitel našich obroděčů byl Herder. Ten srovnává lidstvo a národy se stromem a větvemi. Člověčenstvo je strom – jednotliví národové jsou jednotlivé větve. Lidstvo se projevuje v jednotlivých národech, které jsou částí celku, a na tom se zakládají práva jednotlivého národa.

Účelem lidstva je dosažení pravé lidskosti, humanity, jež se jeví ve vzdělanosti a mravnosti.

Tyto myšlenky k nám přenesl z Herdra Kollár, jak to ukazují některé jeho verše. (Národ je forma člověčenstva.) ...

Herder je nepřítel státu, prohlašuje jej za něco umělého a proti němu klade národ. Francouzská revoluce prohlašuje rovněž práva člověka proti státu. Tato člověčká práva, toto člověčství, které se proklamuje, to jsou myšlenky Rousseauovy. Dnes se nám již rozumí samo sebou, že se lidstvo dělí přirozeně na jednotlivé národy a že státy jako například Rakousko jsou celky vzniklé uměle. Humanita však neznámá jen to, že jednotlivé národy spolu tvoří přirozený celek, totiž lidstvo, nýbrž vyžaduje i snahu po čistém člověčství, po ideálu člověka, k němuž mají lidé směřovat.

Tato myšlenka humanitní přišla i k nám a na jejím základě dožadovali jsme se svého práva. Palacký chce právo pro svůj národ jako přirozený člen lidstva. Proto utlačování národa a lidu zdá se nám být proti lidstvu.

Jazyk národní neměl dříve té úlohy jako nyní. ...

Národnost hraje nyní důležitou roli, ale ne takovou jako státy a církve. Vždyť právo jazyka a národa není dosud formulováno, kdežto práva církve, státu mají svou zákonitou formu.

III. Národnost a humanita

Bývá spor o to, co je důležitější – národnost či člověčenstvo?

Palacký myslil, že člověčenstvo. Ve svém listě do Frankfurtu napsal: „Při vší vřelé lásce k národu svému ještě výše cením dobro lidské a vědecké nežli dobro národní.“

Ale spor je zde více jen o stylisaci otázky.

Smysl má otázka takto upravená: Co je větší, národ či lidstvo? Rozumí se, že lidstvo. Ale nesmí se otázka formulovat takto: Co je dříve, co přijde dříve – národ či lidstvo? Člověčenstvo nepřijde dříve než národ, člověčenstvo pro sebe není nic, to jsou jednotliví národové. Neuznáváme, že se člověčenstvu můžeme poklonit vedle národa; historiky jsou dáni národové. Idea humanitní a idea národní splývá v jedno. Z ideje humanitní můžeme čerpat všechny ideály mravní a pro svůj národ jich využít. ...

Idea humanitní se nesmí zaměřovat s kosmopolitismem. Ve století XVIII. sice souvisely, ale kosmopolitism je pomysl politický, humanitní idea má význam kulturní. ...

Dnes je kosmopolitism nemyslitelný, i politicky je nemožný. ...

Humanitní myšlenka není kosmopolitism.

Humanitní myšlenka má obsah dvojí:

1. Všichni národové tvoří lidstvo.

2. Člověk má dosáhnout ve svém životě čistého člověctví, mravního ideálu člověka. Ten ideál máme na mysli, říkáme-li: To je jednání lidské, to je jednání nelidské.

Podle této myšlenky my národnost pojímáme humanitně. Nám musí být národnost otázkou svědomí. Jak praví Havlíček: „Napřed buď každý našinec sám přičinlivý, vzdělaný, čestný člověk, a pak teprv vlastenec.“ Napřed být čestným člověkem, to je národnost – to je vlastenectví. Tak je pojímali Havlíček, Palacký, Kollár.

Na základě mravního pojímání národnosti požadovali její pojímání právní. Chtěli, aby národ měl své právo, jako má právo stát. Mluvíme o státním právě, ale musíme usilovat o to, abychom mluvili také o právě národním. ...

Posud nemáme národnostního státu. Rakousko je stát mnohonárodním. Až na Itálii není státu, kde by stát a národnost splývaly. Černá Hora, Srbsko, Rusko, Německo, Francie, Španělsko jsou státy smíšené.

Národnostní citění a myšlení se vyvíjí dosud. Není to ještě překonané stanovisko, naopak vývoj je teprv v začátcích. Stále víc bude jasno, že národ je přirozený člen člověčenstva a že člověčenstvo nemá být organisováno státně, nýbrž národnostně.

IV. Národnost a svědomí

Humanitní a národnostní otázka je otázka svědomí, a to otázka svědomí každého jednotlivce. „Jednotlivec v národě má své chyby, ale souhrn národa je svatý, v něm skryty jsou zárodky všeho dobrého,“ praví kdesi Holeček. Je to možná? Může do toho celku přijít svatost, když nebude v jednotlivcích?

Havlíček praví: „Je u nás ještě jeden druh demokratů, ke kterému též nenáležíme a náležeti nechceme – totiž takoví, kteří sice vždy mluví o lidu, ale jen sami sebe za tento celý lid považují. Tito páni demokraté neříkají nikdy jako jiní poctiví lidé: „Já tak smýšlím, já to chci!“, – nýbrž vždycky tropicky: „Lid tak smýšlí. lid to chce!“, – ale zapomenou se vždy lidu zeptat, smýšlí-li tak, chce-li to.“

Já nevěřím v svatost národa, kde mohou být jednotlivci lumpy.

Otázka cti národa je otázka cti každého jednotlivce. Ne kupčit s vlastenectvím a vlastenectví prodávat. Neschovávat se za národ, nýbrž mít odhodlanost sám se znát ke všemu. ...

Láska k národu vlastnímu nemusí a nemá znamenat nenávisť k národu jinému. Netřeba národa cizího nenávidět – to je jen negativní stránka národnosti.

Komenský ukazoval, že nemáme nenávidět člověka, protože jinak mluví. Psal, jakým mohl způsobem, pro celé lidstvo, jsa Čech. Nenávist a šovinism není nic platný a je škodlivý. Jako může být slepá láska, tak je slepá zášť, která zaslepuje člověka. Škodí se slepou láskou a slepou nenávistí.

Šovinism se mstí politicky. Vidíme to na Francii roku 1870 a vidíme to dnes na Rusku. Nebylo šovinističtějšího národa než Rusové, proto se nesmělo nic kritisoovat; teď je smějí kritisoovat Japonci.

Člověk, který miluje svůj národ negativně, přijímá myšlenky a věci cizího národa tou měrou, kterou jej nenávidí. Napodobujeme německé myšlenky, taktiku, moudré věci i chyby. Vždyť člověk, který má zlost na svého souseda, nežije sobě, jeho zajímá stále jen, co dělá soused, a celý jeho život je otráven. Nenávidět cizí národ – to je laciné vlastenectví negativní, ale nutné je vlastenectví pozitivní, které se neohlíží stále, co dělá soused, ale stará se o svůj národ.

Čím více budeme upírat zrak na jiný národ, tím více jej budeme napodobit. Není třeba jen obrany proti nepříteli, vedle toho je třeba pracovat, pracovat pořád.

Nebudu hlásat, že máme své národní odpůrce milovat. Možná, že jsou lidé takoví, kteří dovedou nepřítel milovat, ale pro svou osobu bych řekl: Budme k nepříteli spravedliví a žádejme po něm také jen spravedlnost, a pak nám pro pozitivní práci zbývá času dost.

Při té pozitivní práci u národa malého zase je třeba se obrátit proti šovinismu. To je neštěstí národa, ta zaslepenost proti nepříteli. Je jistý takt potřebný v odmítání toho, co není dobré a správné, a shoda v tom, co je správné pro nás.

Jen ať jsou spory, ale ať se bojuje s rozumem a poctivě. Když Palacký napsal, že český národ jako polský a maďarský nikdy již nemůže pomýšlet na politickou samostatnost a na tom přesvědčení zakládal ideu Rakouska, tenkrát mu řekl J. V. Frič, že podrývá v národě důvěru v sebe, a vinil Palackého ze zrady slovy: „Jest to patrně k tomu nastrojeno podrýti v národě veškeru sebedůvěru.“ Já myslím, že můžeme být politicky samostatni; jsou samostatní národové menší než my. ...

Mnozí budou tvrdit, že se takové věci nemají říkat, láme prý se tím důvěra, a nám je potřeba nadšení. Iluse prý jsou potřebny; to je velmi rozšířené mínění. Ale je to mínění špatné a nemravné. Nepravdou nedojdeme nikam. Iluse máme každý, ale je otázka, mám-li vědomě dělat někomu ilusi, to jest lhát. Ne, nikdy ne. ...

Národnost není jen věc citu, nýbrž i rozumu. V člověku je harmonie citu a rozumu. Copak je cit sám sebou posvátný? Nemá vrah také cit? Zola má teorii, že každá vražda je z citu. Když se tedy někdo dovolává citu, musí to být cit pěkný, jasný. Cíl náš musí být určitý, a pak silný cit půjde za ním. Jen citem a instinktem se nedostaneme nikam. Praxe bez teorie není možná. ...

Mylný je názor, že dovedeme milovat jen to, co zbožňujeme; jak se začne kritisoovat, že je po lásce. Mám zkušenost, že se lidé poznávají a mají se rádi. To je vyšší požadavek nedělat si ilusi, nezbožňovat a přece milovat. Taková láska nezahojí jako plamen slámy, ale trvá déle a neztrácí se. ... Jsou lidé,

kteří nechtějí sebe znát; sebezpoznání prý je těžké. Ale poznání jiných lidí je ještě těžší. Je potřeba kritiky. Pozorovat věc znamená dávat důvod, proč je špatná, ne zrádcovat, pomlouvat, ale hledat nápravu. Kritika není negace. To by byla laciná kritika, říci: To já nechci, to se mně nelíbí. Ale musí se postavit důvod, proč se mi věc nelíbí; nesmí se zrádcovat, špinit, ale uznávat cizí mínění a vyvracet. A taková kritika je nutná. Jak chcete pro národ pracovat, když nevíte, čeho potřebuje? Co znamená milovat národ, když nemohu a neumím proň pracovat? Jaká láska, když není účinná? Láska bez skutků neobstojí. ...

Nejsme zvyklí uznávat cizí mínění a cizí osobnosti, není dost lidí, kteří by snesli kritiku. Mluví se často jménem národa, že národ nepotřebuje kritiky. Ale kdo komu dal dovolení, aby mluvil jménem národa, aby směl říci: Národ to nechce. ... Právě z chyb velkých lidí se učíme. I největší lidé chybovali a často proto, že nemohli stačit pozdějším názorům – Kollárovu autoritu odmítá Havlíček. ...

A my budeme kritisovat i Palackého i všechny své předchůdce. Musíme se učit nejen z jejich chyb, ale i z těch nedostatků, jež byly zaviněny kulturou jejich doby. Nepochopuji, jak by v takovém odmítání chyb a nedostatků mohli lidé vidět nevážnost. Odmítáme jen to, co uznáváme za významné, vlivné a čeho si vážíme. Vezměte si jen dějiny; v těch jen kritikou, a neúprosnou kritikou, jsme pokročili. ...

Namítal by mi někdo, že národ sebe musí pokládat za neomylný, za ideál ideálu. Nevěřím tomu. Který národ to dělal, vždycky za to pykal. Francouzové mysleli do roku 1870, že jim náleží panství světa, a najednou jim barbar Průšák ukázal, že ne. Dnes se již ve Francii mnoho kritizuje a přemýšlí o vadách národních. I Rusové teď, když vidí neúspěchy válečné, kritizují a hledají jejich příčinu. Myslet, že národ můj je vyvolený, pokládal bych za hřích. Žádný národ není vyvolený, každý má svůj úkol a ten má svým způsobem provádět. To je dělba práce v lidstvu. Sebemenší národ má a může mít svůj ideál a svým způsobem postupuje, aby ho dosáhl. I my svým způsobem budeme řešit svůj problém český, svou českou otázku.

Když nepokládám svého národa za vyvolený, nebudu uznávat vyvolenosti národa druhého. To již Kollár jasně viděl, že národ je forma lidství. Pro nás je tedy nutno vyslovit myšlenku lidství česky. Máme úkol přirozený tento svůj český problém řešit svým způsobem. Český problém je velmi složitý, je to mnoho jednotlivých otázek, které žádají odpovědi, a musíme si uvědomit, jak malý národ může řešit svou otázku vlastním způsobem co do věci i co do metody.

V. Velký a malý národ

Dostal jsem dotaz, můžeme-li se my Češové řídit heslem humanity, abychom se ubránili Němcům, kteří se v praxi řídí heslem Mommsenovým. Odpovědi na to bude má přednáška.

Předně promluvíme o malosti a o velikosti národa. Co je velký a co malý národ?

Číselně jsou národové menší než my. Vlámové, Dánové, Norové, Švédové, Finové. Číselně patříme k národům prostředním, ale máme jiné postavení světové než jiní národové menší. Dánové například mají ze tří stran moře a jen úzkým pruhem souvisí s Němci, kdežto naše položení je nevýhodné v tom, že jsme v srdci Evropy obklopeni národem nepřátelským a že jsme bez moře.

Vedle polohy je důležitá velikost území. Národ, který má větší území, může jinak postupovat než národ s územím malým; kolonisace vnitřní je možná. Proto všechny státy instinktivně zabírají kolonie. Němcům dnes kolonie neprospívají, musejí na ně doplácet, ale cítí, že potřebují více území než mají, a proto zachvacují pro budoucnost.

Kde je místa více, národové se více promíchají. Na Slovensku se pozoruje, že nastávají příznaky degenerace tam, kde příliš úzký kruh aristokracie se mezi sebou žení a vdává. Proto je větší území důležité již čistě pro tělesnou zdatnost.

Na druhé straně však vidíme, že velké území může být i v neprospěch, jako při Rusku. Neběží o velikost národa nebo území, ale o poměr obyvatelstva k území. Z historie máme příkladů dost, že se dá za všech okolností pracovat. Národ musí vynalézt svou taktiku. Švýcarsko nemá uhlí ani železa a je po Anglii nejprůmyslnější zemí. Tu je příklad, že se národ může i za nepříznivých podmínek vyšínout. Z malosti a velikosti území nedá se vysuzovat nic určitého pro budoucnost a velikost národa.

Národ číselně veliký má ovšem převahu. Ale musíme hledět do budoucnosti a počítat s tím, co bude za sto, dvě stě let, neboť národové nežijí pro chvílku. Někteří národové porostou, jiní se zmenší. ...

Otázka malosti národa je nadmíru složitý a docela nový problém, který plně u nás pocítil Palacký, když řekl své slovo o centralisaci světové a když řekl, co ta centralisace může pro nás znamenat.

Otázka tedy je vyhledávat, jak působí všechny tyto poměry, tedy i komunikační, na národ a zvláště na národ malý. O těch věcech se musí u nás hodně přemýšlet. Tu nejde jen o nějaký překlad literární, tu běží o celý soubor otázek hospodářských.

Co je platná politická nezávislost, když národ je závislý hospodářsky. Některé státy balkánské jsou nezávislé jen dle jména, ve skutečnosti rozhodují o nich velké státy sousední nebo jen nějaká velká banka. Dnes se podmaňuje nejen mečem, nýbrž i towarem a towarem mnohem více. Nám nepomůže, dáme-li si na cizí tovar český nápis. To tedy znamená osamostatnit se hospodářsky. To znamená na tu hospodářskou samostatnost pamatovat. Politická samostatnost bez hospodářské je nemožná.

Že by národ menší nemohl pracovat v kultuře samostatně, že by si nemohl dobýt samostatnosti – tomu nevěřím. Vždyť historie dává příklady, že národové menší předčili také větší. Co je velké, může být malé, to vidíme na Francii a na Anglii. To není ještě zlo, být národem malým. Malost je v tom, že člověk neprohlédne a nehledá prostředků k odstranění své malosti. Veliký národ má stejně těžké problémy jako národ malý. ...

V tom boji se musí pořád myslet, a běda národu, který se stane pohodlným a pyšným. A to se stává, jak vidíme na Francii a na Rusku. Národové velcí mají stejné problémy jak my. Když jsme národ menší, máme jen jiné prostředky, jako člověk, který má chaloupku, nemůže pracovat takovými prostředky jako ten, kdo má palác; ale je to otázka, nemůže-li být člověk v chaloupce šťastnější, vzdělanější než člověk v paláci. Ovšem běda mu, bude-li se opíčet po tom, kdo má palác. ...

VI. Prostředky národa malého

A když tak budeme uvažovat, budem se chtít dohodnout, jaké my máme prostředky. To jsou prostředky známé, staré; nového se tu nedá povědět nic. Ale v tom je novost, že si člověk staré věci jasně uvědomuje.

Především je naším úkolem starat se o vychování a sebevychování. „Jsme národ Komenského,“ kolikrát jsme tuto frázi opakovali. Ale budme národem Komenského. Školství musí být naší starostí, je-li pravda, co říkal Komenský, že vzděláním teprv se člověk stává člověkem. ... Slova o významu národní výchovy jsou stará, ale nové bude to, že si je uvědomíme a dáme se do práce, abychom měli svou českou a národní školu. Takové školy ještě nemáme. Naše škola není ještě proto česká, že se v ní česky vyučuje. Naše škola je část vídeňského byrokratismu. Jak může být národní a česká, když my o ní nerozhodujeme, když je v ní všechno prováděno podle stejné šablony jako někde v zemích alpských.

Národní škola naše musí být vedena národním duchem českým, musí se v ní učit o českých věcech, uvažovat o českých problémech. ...

Malý národ bude dělat to, co řekl Palacký: sbírat všechny své síly a silky. Musíme dělat, co dělají chudí lidé. To heslo zní asociace, spolčování. Podívejme se na dělníky! Jak ubohý to byl stav! Ale vynikli tím, že se spolčovali. Každý nám dnes poví, že spolčování je nejdůležitější pro toho, kdo je ohrožen. Ale spolčují se nejen ohrožení, spolčují se i mocní. Spolčují se dnes kapitál v trustech a v kartelech. Musíme soustředit své síly. Ale to neznamená mrtvou, vše ubíjející svornost, to musí být svornost vnitřní, která rozděluje práci podle sil, která využívá každého talentu, která individualisuje. ...

Práce naše musí být také intenzivní. V oboru hospodářském se to nejlépe vidí. Ruský mužik má mnohem víc půdy než náš sedlák, ale on hospodáří extenzivně, ledabyly. Proto náš sedlák dovede sklidit víc na kousku pole než ruský na lánu několikrát větším. Ukazuje se též, že tam, kde jsou malé statky, vytěží se z půdy více, než tam, kde jsou statky velké, užívající strojů. ... To neplatí jen v hospodářství, to je i v umění, ve vědě a v náboženství. Nestačí dát heslo a pak se již o ně nestarat. Tu je nutno pracovat od duše k duši. ...

Jestliže jsme dosud pracovali intenzivně, zítra můžeme pracovat ještě intenzivněji. Ten národ, který neustane pracovat, tomu se nestane nic. Pro nás i politicky i hospodářsky zbývá ještě mnoho práce. Jen považme, jak v našem vědomí jsou rozděleny Čechy, Morava i Slezsko a dokonce i Slovensko. Dva miliony Čechů je v uherském království! Havlíček chtěl, aby se náš kulturní život

osvěžoval ze Slovenska. To se zdá být romantika, ale není; nevzdáme se přece jedné třetiny svého národa. Pokud se nám může ztratit jedna duše, není to v pořádku. A tu běží o dva miliony duší, které jsou nám cizí. Naše citění národnostní není ještě dovršeno. Musíme ještě více sloučit jednotlivé kmeny a síly než doposud. Ale musíme se také starat, abychom měli spojence, a tu běží hlavně o spolenectví práce kulturní. Cizina o nás neví, neboť nemáme pro ni dosud informace. Cizina se o nás doví jen z toho, co se o nás píše ve Vídni. Jaký je to národ, když se sám o sebe nestará? Když se díváme na Maďary, vidíme, jak se starají, aby svět o nich věděl. A Maďarů není přece víc než nás. ...

Hlavní otázka je, jakou taktikou má malý národ postupovat. Taktika je metoda, způsob boje. My v malém národě se často domníváme, že musíme dělat to, co dělají druzí – dopouštět se násilí. To není pravda, my půjdeme svou cestou – cestou práce. ... Humanitní program neučí být pasivní, ale učí bránit se prací. Je otázka, jakým způsobem se bránit. Není jiného způsobu než odkrytost, žádné chytráctví. My sami sobě musíme stát v pravdě, kterou celý svět může vidět, a my musíme ten svět přesvědčit, že co chceme, je v jeho prospěchu. Česká otázka je otázka celého světa, nejen nás. ...

VII. Poučení z historie

Dalším úkolem naším je vyhledat z historie našeho vývoje směr, kterým se máme brát. Musíme vědět, jak jsme se bránili, musíme hodně přemýšlet o své historii a o svém vývoji. Tu zejména je nutno uvědomit si program z doby obrození, ujasnit si, jakou jsme se brali cestou, kam směřovaly naše nejlepší hlavy. To nás povede. Uvědomíme si, že máme jít tou cestou, kterou oni začali. ...

Teď je určité, co je minulost – ne slovanství, nýbrž češství. Co Havlíček dokazoval svou prací novinářskou, to dokázal Palacký svou historií. On, který měl humanitní program, který hlásal čisté člověctví, on si ujasnil, co je česká historie. Když otázka náboženská hrála u nás po čtyři sta let takovou roli, řekl: „Je to vrchol dějin.“ Může v to být všelicos pochybeno, ale vidíme, že se pořád určitěji vypracovává program.

Dobrovský má osvícenský josefinský humanism, jakýsi neurčitý panslavism. Kollár a Šafařík podávají již historii Slovanstva, slovanskou myšlenku a vlastenectví založené na humanismu. Vlastenec musí být Slovan. To byl první krok probouzejícího se národa, že viděl: Já nejsem sám. Přišel Mácha, Havlíček a Palacký. Ti udělali z programu slovanského program český. Ne Slovan, ale Čech. ...

Od roku 1848 se začíná demokratičtější nazírání, a to je pomalický proces, a dosud není ukončen. Zároveň se začíná v literatuře revoluce. Je škoda, že si nevšímáme horlivěji literatury buditelské. Kdo vidí v literatuře naší, pozoruje, kam se obrací po roce 1848. Vystupuje Němcová, Hálek, Neruda. ...

Vídeň myslila, že všichni národové jsou upoutáni, ale duše se upoutat nedá. Toto censor nedovede. Musili by umělce, spisovatele udělat censorsy. Každá censura je o mnoho myšlenek za spisovatelem své doby. To je význam literatury, že dovede pracovat a rozsévat nové myšlenky i v nejhorsích dobách. ...

Nestačí jen program osvícenský. Pro samé hledání světla zapomínali jsme na charakter. Člověk není jen bytost rozumová, musí mít i charakter. Tenkrát stačilo, když lidé byli vzdělaní. Ale vzdělání je jen prostředek, vzdělání vědeckého se může využít k dobrému i ke zlému. Záleží na tom, aby se vzdělání neslo správnou cestou a sloužilo správným ideálům. Ale vedle vzdělání je důležitá i práce hospodářská. I k té je potřeba vzdělání, ale nejen literárního. Vzdělání jen rozumové je málo, musí tu být soulad našich sil všech.

VIII. Kam spějeme?

Vidíme s tohoto obzoru, kam spějeme. Program humanitní se vypracovává určitěji v program hospodářský, sociální, v programové řešení otázky dítěte, ženy, školy. A teď je nutno všechny jednotlivé problémy propracovat. Máme tu chybu, že myslíme příliš abstraktně, řekl bych – německy. Musíme si zvykat velké problémy vidět v malém. Je problém národní školy, ale to není jen problém pro vedoucí lidi v národě, to je problém můj, jsem-li národním učitelem. Já musím přemýšlet, jak mám učit, abych se dětem, které učím, nejvíce přiblížil, aby z mého učení měly největší užitek. Tak musíme každý problém řešit určitě pro daný případ. Čemu se z historie učí, musíme revidovat. Historie podává pěkné i špatné. Historie sama nevede, ta jen vypravuje o chybách jako o velkých skutečích. To, co si z historie máme vybrat, to musíme vystihnout sami a pak jít dál po té stezce, kterou nám minulost ukazuje. To znamená stálou kritiku naší minulosti. Nesmíme příliš upírat zrak na minulost; to je chyba přílišného lpění na historii, že se víc díváme dozadu než dopředu. Všecko to, co bylo, je poučení pro to, co bude. Historie je pořád víc umění předvídat, co se má dělat. Veliká historie není zabezpečením velké budoucnosti. Teprve tenkrát nám prospěje, když v ní chceme pokračovat, osvojit si z ní velké myšlenky.

Musí být teď jasno, čeho národ potřebuje k svému živobytí. Je to jen chléb tělesný, anebo i chléb jiný? ... Národa nedělá jen krev a vzdělávání, literatura, mravnost, náboženství. V těchto jednotlivých věcech je nutno vytvořit si ideální požadavky a spět za tím, abychom je uskutečnili.

Je nutno mít program. Program neznamená opsat několik myšlenek Palackého, nýbrž pochopit smysl historie a teď si říci: Chceme spět za tímto cílem. Co to konec konců znamená? Nic než poznat, co je pravda a nepravda, poznat, co je zlé a co je dobré. Jiného úkolu nikdy nebude pro žádný národ.

Nestačí však jen poznávat. Poznat pravdu, to znamená pravdu vyznat: Máme povinnost poznanou pravdu vyznat a v ní stát. To je potřebné, ne jen jako všeobecné pravidlo, ale v každém jednotlivém i nejnepatrnějším případě, který se nám jako jednotlivcům v životě vyskytne. To jest studovat literaturu, historii, poznávat světový vývoj a náš úkol ve světě a stát v tom, co jsme poznali. To chtěl Hus od svých současníků. Mít zmužilost hájit svého poznání, mít zmužilost hájit svého přesvědčení. ...

Ale nutno pochopit, že každý národ má svůj úkol, že i my máme svůj úkol – jsme na správné cestě, ale musíme dobře spíchat.

Masaryk, T. G.: Problém malého národa, Praha 1990.

21. Program časopisu Hlas a „hlasistů“

V 90. letech 19. století přichází nová vlna zájmu české politické reprezentace o Slovensko. Jejimi mluvčími jsou příslušníci mladé pokrokařské generace, a zejména pak představitelé z okruhu tzv. politického realismu reprezentovaného T. G. Masarykem. Z jeho podnětu došlo na schůzce v Bystřičce u Turč. sv. Martina (kam jezdil Masaryk pravidelně na letní byt) k založení revue Hlas (29. 6. 1898), měsíčníku pro literaturu, politiku a sociální otázky, jehož úkolem bylo propagovat myšlenku kulturní spolupráce Čechů a Slováků. Skupina intelektuálů soustředěná kolem Hlasu (vydával jej Pavol Blaho ve Skalici, spiritus agens skupiny byl však Vavro Šrobár) zahájila svou činnost ostrou kritikou martinského národního centra. Hlásáním koncepce jednotného československého národa dosáhla další politické diferenciaci slovenské společnosti. Po vnitřních rozporech časopis v roce 1904 zanikl, zanechal však trvalou stopu svého ideového působení (před 1. světovou válkou na jeho odkaz navázala revue Prúdy).

1. *Národnostná otázka.* Aby ste sa nezaplietli do zbytočných hádok so starými, treba určito vyznačiť obsah nacionalizmu.

Jazyk nie je cieľom najvyšších snáh v národe. Jazyk je milým, drahým prostriedkom v rodine, v literatúre, je dorozumievacím prostriedkom. Za terajších okolností a ešte v ďalej budúcnosti v slovenčine nemožno vedecky pracovať. Kollár a Šafárik určite a jasne vymedzili pomer a stupnicu: jazyka, humanity a náboženstva. Nadväzujte na nich, ako na svojich predchodcov. Peknú štúdiu napísal o Šafárikovi prof. J. Vlček. Menovite nech vám je vzorom Kollár, z jehož spisov tak jasne vyniká túha po vzdelaní. Oba sú racionalisti. Treba znovu vydať Kollárov spis „O vzájomnosti“. Tu sa ukáže, že on si žiadal vzájemnosť ideovú, všeludskú a nie jazykovú. (Spis: „Reči a kázně“.)

2. *Maďarizácia.* Maďarizácia je násilie rozumové, pedagogické. Treba poukázať na rozdiel medzi školou, gymnáziom, univerzitou maďarizujúcou a národnou. A na vliv maďaronských škôl.

Maďarizácia ožobračuje ľudí hospodársky. Nikde sa toľko neprekladá ako v Uhorsku. Taký notár iného nerobí, ako prekladá a za to berie neoprávnený poplatok. A tých prekladačov je veľmi mnoho – čím sa štát ožobračuje a zbytočne platí nepotrebných úradníkov. V Uhorsku odmieňajú učiteľov zvláštne – za učenie slov a nie vecí. To je znak barbarstva.

Maďarizácia je mravné násilie. Rozrušuje mravy a radostný pomer v rodine. Zmaďarizovaný syn necíti sa v svojej rodine, ktorá nezná maďarsky – a naopak, ako doma, a hľadá blaho inde, obyčajme v krčme.

Maďarizáciou trpia sami Maďari. Kazí sa im čistota jazyka. A učia nemravnosti: „Tót nem ember“ („Slovák nie je človek“) a keď sa odrodí – už je ember (človek). Nie mravná cena, ale zovňajšok, jazyk je im nadovšetko.

3. *Štát*. Uhorsko je typom liberalistického štátu. Tu je štát najväčšia, najvyššia autorita. To je modloslužba štátu, modloslužba byrokracie. Veda, umenie, náboženstvo je ničím; len na hmotnú, hospodársku stránku sa myslí a váha kladie. V o l e b n é p r á v o je v Uhrách najmenšie. Parlament slúži nie celej krajine, ale len jednej frakcii. Je to feudálny štát stredoveký so šľachtou a Židmi.

4. *Rok 1848*. Uhorsko dodnes žije ze slávy z revolúcie. Hovoria, že revolúcia bola nutná ako zbraň proti absolutizmu Viedne. De facto absolutizmus zostal do dnes. R. 1848 nebol bojom soiálnym za slobodu ľudu, ale odboj šľachty voči dvoru. Podobne, ako stredoveké revolúcie zemianstva, ktoré boli športovnou vecou zemianstva. Ovšem bola nutná, aby padol centralizmus.

Slovenská revolúcia Hurbanova bola smiešna. Jej fiasko a odmena nepekne. Syn Hurbanov Svetozár chce vypestovať Hurbanovský kultus, a zo starého urobiť veľkého muža. Starý Hurban ním nebol, ale Kollár. Kňaz Hurban berie meč do ruky ... Rok 1848 treba osvietiť a revidovať po stránke mravnej, politickej a spoločenskej.

5. *Hospodárstvo*. Nutno je, aby sa stopovalo štátne hospodárenie. Uhorsko je štát agrárny; niektoré kraje sú úplne agrárne – a štát všemožne a umele podporuje priemysel, čili kapitalizmus: židov a cudzinu. Týmto ľud trpí. Príznakom reakcie tejto je utvorenie „Ľudovej strany“. Do Uhorska je dovoz drahý a clo vysoké – tým je živobytie zdražené. Ľud je nútený kupovať domáci tovar draho a špatný. Uhorsko nemá dostatok svojho kapitálu – i zakladá sa priemysel za cudzie peniaze a tak neodvislosť hospodárska je len zdánlivá.

6. Stopovať treba maďarskú štátniku. Jednak, aby sa vedelo, čo štát robí, jednak, aby ste jasne poznali nepriateľstvo vlád proti národnostným krajom.

7. *Hospodárske pomery slovenského ľudu*. Slovenský ľud je v prevahe agrárny – a temer v poddanstve. Zem je v cudzích rukách, cudzí je i kapitál. Treba študovať pomer ľudu k zemianstvu, k vláde, k židom. Feudálnosť sa javí aj v slovenských hospodárskych pomeroch. V Uhrách platia boháči nepomerne maličkú daň a chudobní veľkú. Parlament je v službe kapitálu a aristokracie. Ako žije ľud po dedinách a mestách? Otázka alkoholizmu. Mestský, či priemyselný socializmus je otázkou ďalšej budúcnosti. Študovať oba smery.

8. *Antisemitizmus* je oprávnený na Slovensku. Židia sú nástrojmi vlád a špatnej administrácie. V židoch je stelesnený lžiliberalizmus Uhorska. Židia stoja u vás všade, bez výnimky, proti kultúrnym snahám ľudu. Židia úžerničia u vás. Ľud treba vymáhať zpod jarma alkoholu a židovského kapitálu.

9. *Cirkve a náboženstvo*. Boj proti liberalizmu vedie k akémusi spojeniu s cirkvami; spojenie toto možno akceptovať. Ale cirkve nie sú nato, aby týmto bojom svoju vládu upevňovali, ale aby ľud mravne dvíhali. Cirkve sú čiste byrokratické inštitúcie a bojujú proti štátu v Uhrách, bojujú proti sebe. Kňazstvo má byť národné, cirkev antisemitická, aby sa ľud hospodársky vymanil zo židovského kapitálu. Štátu je iste vhod, aby cirkev udržovala ľud v hlúposti. I štát

i cirkev bojujú o sedliaka. Kollár v „Rečích a kázních“ pekne označuje úlohu cirkvi a kňaza.

V spore katolicizmu a luteránstva treba klásť váhu na pozitívnu mravnosť a nie na indiferentizmus v náboženstve.

Výchova kléru. Kňaz nech rozumie hospodárskej, sociálnej a mravnej biede ľudu. V Nemecku sa kňazi učia týmto otázkam. Tak pochopia aj vyššie otázky mravné.

10. *Pomer k Čechom v literatúre.* Treba soznamovať s duchovným životom českým, ale i poľským a inoslovanským.

Jazyková otázka česko-slovenská nie je hlavná. Šikovný český, alebo slovenský sadzač môže sadzať z rukopisu jedného jazyka do druhého. Jazyk nie prekážkou vzájomnosti československej, ale rozdiely sú všade.

11. *Rusko.* V Martine se pestuje slovanský kosmopolitizmus a nie slovanská vzájemnosť v smysle Kollára a Šafárika. Je to zúfalá politika a titul pre nečinnosť. Treba poznávať idee ruských mysliteľov, ale nie vojakov a policajtov, lež veľduchov. Treba určite vymedziť, v čem má byť politika slovanská. Na Slovensku (Masaryk hovoril vždy: u nás) je panrusizmus – proti tomu treba sa ohradiť a to čo najrozhodnejšie, ako proti zúfalej politike a ako proti oslabovaniu pracovnosti v prospech slovenského ľudu.

12. Treba študovať maďarských spisovateľov a politikov: Eötvös Széchényiho. Menovite stopovať čo robia Maďari? Čo dobrého a čo je zlého u nich? Ich kultúrnu činnosť. Ich reprezentáciu v európskej literatúre. Čo robia a čo za hranicou?

13. Speciálne slovenské otázky.

a) Revízia Štúrovho programu, Cyrillometodejstva a Svätopluka.

b) Pomer zemanstva k hofierom. (Paholok nesmie byť so ženou - násilný rozvod).

Čo je hofier? Deti jeho už pracujú u pánov. Bitý hofier nenájde práva a súdu.

c) *Ž i v o t v r o d i n e.* Mnoho je nemanželských rodín. Monstrózne sňatky – staré ženy majú mladých mužov. Rozpoltenosť rodiny: brat nehovorí se sestrou u zemanov. Nešťastné sňatky. Šuhaj obcuje s dievkou prv, ako si ju vezme – na zkušku. 17-18 ročné dievčata už sú padlé.

14. Povinnosti jednotlivých stavov na Slovensku:

a) *L e k á r* nech študuje pohľavné a zdravotné veci u ľudu.

b) *K ň a z* nech si všímá mravného života ľudu a nech mu nedostačuje byrokratická činnosť.

c) *U č i t e ľ* nech pozoruje deti, nech je radcom ľudu a nech sa neobmedzuje na predpísanú látku.

d) *P r a v o t á r* nech si zavedie aspoň raz za mesiac deň pre poradu chudobným zadarmo.

Slovom: treba proviesť delbu práce vo všetkých oboroch.

e) *M l á d e ž* nech sa učí cudzím rečiam a nech čítá v nich časopisy a knihy.

15. Treba napísať spis o Slovákoch a vydať ho aj v iných rečiach. Zriadiť stále dopisovateľstvo do Čiech a do cudziny. Študovať v Anglii, Paríži a inde.

16. P o l e m i k a. Povedia vám, že kritikou a polemikou kazíte svornosť a odkrývate slabosti v svojom tábore.

1. Ale úpadok nastal pri svornosti.

2. Pravda jakživ nemože byť škodlivá; a potom sa bez nej zakrývajú slabosti a chyby naše.

3. Skúsme pracovať pri nesvornosti.

4. Nepriateľ má väčší strach pred národom, ktorý seba kritizuje.

17. Bez parlamentárneho zastúpenia národnostný program v Uhorsku bude viacej negatívny. Treba mať i taký program, ale on nech nás nehatí v práci vnútornej, ktorú konať máme sami.

1. Národnosti nech uznávajú dualizmus – celistvosť Uhier.

2. Nech uznávajú štátny jazyk – ako spoločný dohodujúci prostriedok. Ale na územiach národnostných nech je v úrade, cirkvi a škole – slovenčina.

3. Panslavizmus bol a bude – kým nás Maďari budú utláčať.

Kollár nebol politický panslavista; začal ho Štúr, keď se začalo kruté prenasledovanie. Panslavizmus prestane, keď Maďari povolia.

4. Nič protištátného niet v pestovaní československej vzájomnosti.

18. *Politický program*

1. Všeobecné hlasovacie právo.

2. Autonómia stolíc a obce čím najširšia, autonómia ľudová, nie šľachty.

3. Progresívna daň.

4. Reforma súdnictva. Nech je lacné (zadarmo) a ústne pojednvanie, bez písania a tlumočníkov.

5. Reforma administrácie. Zbytočné množstvo úradníkov a zlých, lenivých, nepriateľských ľudu.

6. Bezplatné vyučovanie. Slovenské stredné školy a univerzita.

7. Sloboda tlače, spolčovania.

8. Zakladať hospodárske spolky.

*Studijní materiály k českým a slovenským dějinám, III. díl (1879-1900),
Praha 1967, s. 53-59.*

22. Prohlášení Českého komitétu zahraničního ze 14. listopadu 1915

Veřejnou protihabsburskou akci zahájil T. G. Masaryk dvěma přednáškami v Curychu a Ženevě u příležitosti 500. výročí upálení M. J. Husa (4. a 6. 7. 1915), v nichž se vyslovil pro čs. samostatnost a rozbití habsburské monarchie. Po příchodu E. Beneše počátkem září do emigrace založil Masaryk Český komitét zahraniční, sdružující všechny organizace Čechů v cizině. Ten pak vydal 14. 11. 1915 v Paříži veřejné prohlášení, v němž vysvětlil postavení českého

a slovenského národa v habsburské monarchii a jednoznačně požadoval „zcela nezávislý čs. stát“. Pod dokumentem byli podepsáni J. Dürich a T. G. Masaryk spolu s jedenácti vůdčími představiteli zahraničních spolků v USA, Rusku, Anglii a Francii; záměrně nepodepsal prohlášení E. Beneš, který se v neisté situaci neměl kompromitovat. Prohlášení, jehož text stylisticky upravil A. Denis, bylo zveřejněno současně v Ženevě, Paříži a v česko-amerických listech (v Rusku bylo otištěno o něco později). V únoru 1916 byl komitét změněn na Čs. zahraniční výbor, pro nějž se vžil název Česká (později Československá) národní rada. Předsedou této rady se stal T. G. Masaryk, místopředsdou J. Dürich, generálním tajemníkem E. Beneš a dalším členem předsednictva M. R. Štefánik.

Vystupujeme na politickou veřejnost v okamžiku, kdy ústup vítězné armády od nepřátel se využítkuje proti Rusku a jeho spojencům. Stavíme se na stranu bojujících slovanských národů a jejich spojenců bez ohledu na úspěch nebo neúspěch, proto, že hájí právo; rozhodnutí o tom, na čí straně v osudném zápolení národů je právo, je zásadní otázkou politické mravnosti, které se dnes nemůže vyhnout už žádný čestný a opravdový politik, žádný uvědomělý národ. K našemu vystoupení nutí nás však také živý cit slovanské pospolitosti: vyslovujeme bratřím Srbům a Rusům a stejně bratřím Polákům, válkou tak krutě postiženým, vřelé sympatie. Věříme v konečné vítězství Slovanů a spojenců a jsme přesvědčeni, že toto vítězství Slovanů a spojenců bude na prospěch celé Evropy a lidstva. Protislovanský zákeřný postup Ferdinanda Koburského a jeho vlády vítězství spravedlivé věci nezadrží.

Český národ svobodnou volbou krále z rodu Habsburského spojil se s Uhry a rakouskými Němci v soustátí rakouské, dynastie však postupnou centralisací a germanisací vytvářela jednotný stát absolutistický, porušila proti smlouvě samostatnost českého státu na venek i uvnitř. Český národ vysílen evropskou a habsburskou protireformací dovedl tomuto násilí úspěšněji čeliti teprve od svého obrození na sklonku XVIII. století; čelila mu hlavně revoluce r. 1848.

Revoluce zdolána, vydobytá práva národů, zejména českého, opět obětována absolutismu, jenž však otřesen válkou roku 1859 ustoupil konstitucionalismu. Maďarům Vídeň povolila, Čechům dostaly se jen nedodržené slavnostní sliby. Český národ zahájil známý boj pasivní oposice, později účastnil se nového parlamentu aktivně, avšak v parlamentě a na sněmích stále domáhal se svého historického práva a usiloval proti německo-maďarskému dualismu o federalisaci říše. Jednotlivé pokusy o dohodu s říší rozrážely se o panovačnost Němců a Maďarů.

Válka nynější protivy mezi národem českým a Rakousko-Uherským přiostrčila. Válka započatá bez vota parlamentu: všechny státy předložily rozhodnutí o válce parlamentu, jen vláda vídeňská bála se vyslechnout své národy, protože většina jich byla by se vyslovila proti válce. Zástupcové českého národa jistě by byli protestovali se vsí rozhodností; proto vláda nevzala ani jediného českého zástupce a politika na potaz při kroku tak osudném.

Národ český v nové době vždy hájil program rozhodně slovanský; také v této válce, která náš národ překvapila nepřipravený, jak překvapila všechny národy mírumilovné, od samého počátku přes neslýchaný teror, potlačující každý projev opravdového smýšlení lidu, v českých zemích projevovaly sympatie k Rusku a Srbsku a jejich spojencům; projevy austrofilské jsou vládou vynucovány. Dnes vůdčí politikové čeští úpí v žalářích, šibenice staly se oblíbenou podporou neschopné administrace, české pluky decimovány, protože spontánně jednaly podle všennárodního českého programu. Práva jazyka českého bezohledně porušována a ztenčována i za války. Absolutistická soldateska řádí v českých, neněmeckých a nemaďarských zemích jako v zemi nepřátelské; každý projev české publicistiky se potlačuje, kdežto našim národním odpůrcům nejen se dovoluje agitace proti českému národu, Vídeň a Budapešť podporují i pangermanistické orgie v duchu Lagarda, von Hartmana, Mommsena, Tretschka.

Za takové situace český národ nemůže dále mlčet.

Proto utvořil se zahraniční komitét české emigrace, aby cizinu o pravém stavu věci informoval a státním politikům a publicistice spojenců a neutrálních států tužby českého národa přednášel a český program hájil.

Všecky české strany domáhaly se samostatnosti národa posud v rámci Rakouska-Uherska; průběh bratrovražděné války a bezohledného násilí Vídně nutí nás domáhat se samostatnosti bez ohledu na Rakousko-Uhersko.

Usilujeme o samostatný československý stát. Český národ se přesvědčil, že se musí starat sám o sebe. Rakousko poraženo nejen Ruskem, nýbrž i tím malým, tak opovrhovaným Srbskem a stalo se dependencí Německa; dnes pod vedením Berlína na chvíli se zotavilo, ale to zoufalé napětí sil nás nemýlí, jest jen důkazem, že Rakousko-Uhersko již abdikovalo. Ztratili jsme důvěru v životnost Rakouska-Uherska, neuznáme již jeho oprávněnost; svou neschopností a nesamostatností podalo celému světu důkaz, že slovo o nutnosti Rakouska je překonáno a právě touto válkou naprosto vyvráceno. Ti, kdo hájili možnost, ba nutnost Rakouska-Uherska – a byl to jednu dobu sám Palacký – chtěli federativní soustátí rovnoprávných národů a zemí; avšak Rakousko-Uhersko dualistické stalo se potlačovatelem neněmeckých a nemaďarských národů, je překážkou míru v Evropě a zvrhlo s v pouhý nástroj dobývačností Německa na východ, bez vlastního pozitivního cíle, neschopno vytvořit organický státní celek rovnoprávných, svobodných a kulturně pokračujících národů. Dynastie, žijící ve svých absolutistických tradicích, udržuje se jako fantom bývalé světové říše nedemokratickým spolupanstvím neplodné šlechty, beznárodní byrokracie a protinárodního důstojnictva.

Dnes už nikde není pochybnosti, že Rakousko-Uhersko použilo sarajevského atentátu neprávem proti Srbsku: Vídeň a Budapešť neštítily se proti Jihoslovánům užít falešných dokumentů vlastním vyslancem vyráběných a v této politice falše Vídeň a Budapešť pokračují touto válkou. K falši pojí se teď proti národům neněmeckým a nemaďarským mstivost a ukrutnost přímo barbarské.

Německo sdílí vinu Rakousko-Uherska; bylo v jeho moci a bylo jeho povinností vůči kultuře a lidstvu válku zamezit a vídeňsko-budapeštské imperialistické frivolnosti nepoužít.

Rakousko-Uhersko a Německo bojují se svým tureckým a bulharským spojencem pro věc špatnou a ztracenou.

V Paříži, dne 14. listopadu 1915.
(následují podpisy)

Merhout, C.: Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 15-18.

23. Manifest českých spisovatelů ze 17. května 1917

Oportunní aktivismus Českého svazu, jež se projevil v prohlášeních loajality vůči monarchii (24. a 31. ledna 1917) byl v rozporu s míněním většiny českého obyvatelstva. Manifestačním vyústěním tlaku veřejného mínění na české poslance byl otevřený dopis Českému poselstvu na říšské radě (nikoli Českému svazu), který do poloviny května podepsalo 222 českých spisovatelů a kulturních činitelů. Manifest spisovatelů, organizovaný a původně koncipovaný šéfem činohry Národního divadla básníkem Jaroslavem Kvapilem, nebyl propracovaným politickým programem, nýbrž především naléhavou a nabádavou výzvou českým poslancům k obhajobě národních zájmů. Poslanci byli v závěru dokumentu postaveni před ultimátum: buďto budou hájit opravdové zájmy národa, nebo se mají raději vzdát svých mandátů. Smyslem Manifestu bylo nastavit zrcadlo kličkujícímu, sebeklamajícímu politikaření politických profesionálů. Pod Manifestem najdeme jména kulturních osobností odlišného světonázorového i politického zaměření, mj. Ot. Březiny, bratří Čapků, V. Dyka, A. Jiráska, J. S. Machara, M. Majerové, Z. Nejedlého, A. Nováka, I. Olbrachta, A. Sovy, F. X. Šaldy aj.

V Čechách na na Moravě v květnu 1917.

Českému poselstvu na říšské radě!

Obracíme se k Vám, pánové, ve veliké době našeho národního života, v době, za níž všichni budeme odpovídati celým staletím. Obracíme se k Vám, k poselstvu českého lidu, dobře vědouce, že my, čeští spisovatelé, osobnosti v našem životě veřejně činné a známé, máme nejen právo, nýbrž i povinnost, mluvit za rozhodnou většinu českého světa kulturního a duchovního, ba i za národ, jenž sám promluvit nemůže.

Co nejdříve sejde se říšská rada a politickému zastupitelstvu českého národa naskytne s po prvé za války příležitost, aby s její tribuny projevilo všechno, co

se dosud projevit nemohlo ani tiskem, ani jiným veřejným způsobem. Želíme arci, že tribunou touto nebude staroslavný sněm království Českého, a výslovně prohlašujeme, že pouze sněm tohoto království pokládáme za nejpovolanější shromáždění, kde by se mělo o přáních a potřebách našeho národa rokovati. Ale sněmu českého tou dobou bohužel vůbec není, jediným svobodným fórem českých poslanců může býti prozatím jen říšská rada ve Vídni. Nuže, pánové, aspoň tam buďte spravedlivými mluvčími svého národa, aspoň tam povězte státu i světu, co váš národ chce a na čem trvá! Aspoň tam splňte svou svatosvatou povinnost a zastaňte se českých práv a českých požadavků v této nejosudovější době světových dějin způsobem nejrozhodnějším a nejobětavějším, neboť nyní rozhoduje se o českém osudu na celá staletí!

Povinnosti své můžete však dostáti úplnou měrou jen tehdy, učiní-li se už předem zadost všem konstitučním podmínkám, jež parlamentní život předpokládá. Jsou to nejen skutečná volnost shromažďovací před obdobím parlamentním, aby lidové zástupci mohli vyslechnouti přání a stížnosti svých voličů, nejen odstranění novinářské censury ve věcech mimovojenských, nýbrž i naprostá svoboda a nedotknutelnost všech parlamentních řečí na říšské radě i v tisku – a zvláště arci úplná svoboda a nedotknutelnost všech volených zástupců lidových. Řada českých i jihoslovanských poslanců byla této svobody, této nedotknutelnosti zbavena, mnozí odsouzeni do žalářů, ba i k smrti; jiní internováni, aniž se podnes ví, čím se provinili! Politická persekuce rozmohla se po dobu války měrou nikdy netušenou, a má-li nastati nový život občanský, nezbytný to předpoklad všeho jednání a konání parlamentního, je najisto třeba, abyste především vymohli všeobecnou amnestii pro všechny, kdož byli vojenskými soudy z příčin mimovojenských a jen politických odsouzeni. Český národ nemůže nynější delegaci přiznati práva, aby na říšské radě jeho jménem mluvila a jednala, pokud předem se nezajistí úplná občanská svoboda našeho života veřejného! Ale stejným způsobem odporujeme úmyslu, aby si rakouský parlament, zbavený dnes více než čtyřiceti poslanců, z nichž však polovina je na živu a má na své mandáty právo, aby si tento kusý, okleštěný parlament svoje mandáty prodlužoval; jen lid může mandáty dáti a obnoviti, a jen z rukou lidu může český člověk přijmouti politické zastupování jeho práv a tužeb! Tyto touhy a práva národa českoslovanského nabývají nové posily a nového důrazu dosavadním průběhem světové války, za níž se dostává příští Evropě nového, demokratického vzezření, a všechna naše politika musí míti stejně veliké, osvobozující hledisko, jemuž jest arci z minulosti třeba staré české poctivosti, staré obětavosti a oddanosti, starého, slavného zřetele na čest národa a na soud budoucnosti. Tyto krásné vlastnosti projevil český lid svým sebevědomým klidem, jež za války přes všechny svody dovedl zachovávat, aniž mu bývalo třeba poslaneckých příkazův a politických rad. Tento sebevědomý klid, tento pud sebezachování byly nejzdravějším výrazem našeho národního instinktu – a toto výmluvné národní mlčení, nezmatené sebevětším útliskem, nemělo býti až do skončení světového zápasu ničím rušeno. Teď však se otevírají brány rakouského parlamentu, a politickým zástupcům národů poprvé se naskýtá příležitost, aby, budou-li chtíti, svobodně mluvili a jednali. Cokoli

řeknou a cokoliv ujednají, uslyší se nejen doma, nýbrž i v celé Evropě, ba v zámoří. Na Vás, pánové, jakožto na mluvčí československého národa, pohlížeti budou dnešek i budoucnost, a není sporu, čeho po Vás žádají. Program našeho národa je založen jeho dějinami i jeho právy a vším tím, z čeho tato práva vznikla a čím byla svatě zaručena. Doba dnešní zdůrazňuje tento program do posledních důsledků: zdálo-li se kdy, že lze jej odkládati nebo omezovati, nutká Vás doba dnešní, abyste jej rozvinuli před fórem celé Evropy a pak hájili do krajnosti, abyste se domáhali jeho splnění bez výhrad, neboť český lid se ho nikdy nevzdal, ze srdcí československých nikdy nevyvymizela víra v slavné přístí jeho splnění!

Tato chvíle nastala světovou válkou, jejím průběhem a jejími dosavadními výsledky. Evropa demokratická, Evropa národů svéprávných a svobodných jest Evropou zítřka a budoucnosti. Národ žádá po Vás, pánové, abyste byli s touto velikou dějinnou chvílí, abyste jí věnovali všechny své schopnosti, abyste jí obětovali všechny jiné zřetele, abyste v té chvíli jednali jako mužové svrchovaného mravního a národního vědomí. Nedovedete-li učiniti zadost všemu, čeho národ po Vás žádá a co Vám ukládá, vzdejte se raději svých mandátů, prve než na říšskou radu vejdete, a odvolejte se k své nejvyšší instanci: k svému národu!

V Čechách a na Moravě v květnu 1917.

Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých 869-1938, Praha 1938, s. 127-129.

24. Zpráva ze stanu vrchního velitele ruských vojsk o bitvě u Zborova dne 2. července 1917

Ruská únorová revoluce v r. 1917 zlepšila politické podmínky pro čs. zahraniční odboj v Rusku a napomohla k překonání vnitřních rozbrojů (pád Dürichovy separatistické čs. národní rady). K posílení vlivu pařížského centrálního vedení na krajanské hnutí a legie v Rusku přispěla cesta T. G. Masaryka v květnu 1917 do Petrohradu. Jeho osobní zákrok odvrátil hrozící rozpuštění Čs. brigády, která byla naproti tomu zařazena do sestavy ruských vojsk v připravované ofenzívě proti ústředním mocnostem. Čs. brigádě byl svěřen samostatný frontový úsek u Zborova (dosud působili jen jednotlivci v ruských jednotkách jako rozvěďčící). Tak se po dlouhých staletích objevil na válečné scéně samostatný český bojový útvar. V devět hodin dopoledne 2. července zahájil první pluk bitvu, aby v několika hodinách celá brigáda dobyla zázemí v šíři dvanáct a půl kilometru a do hloubky pěti kilometrů; ztráty byly bolestné – skoro 200 mrtvých a na 800 zraněných.

Dne 3. července 1917

Zpráva ruského generálního štábu:

Západní fronta: Směrem na Zločov trvá naše ofensiva účinně dále. Dne 2. července ke 3. hodině odpolední zmocnil se po rozhořčeném a tvrdošíjném boji zarajský pluk vesnice Presovců. Udatná vojska 4. finské divise jakož i československá brigáda zmocnila se mohutně opevněných nepřátelských postavení na pahorcích západně a jihozápadně od vesnice Zborova a opevněné vesnice Korchilova, když prorazili nepřátelskými střeleckými zákopy. Nepřítel ustoupil na řeku Malou Strypu. Finská divise zajala 1560 vojáků a důstojníků, ukořistila 4 zákopová děla, 9 strojních pušek a 1 minový prak. Československá brigáda zajala 62 důstojníků a 3150 vojáků, ukořistila 15 děl a mnoho strojních pušek, které z valné části byly namířeny proti nepříteli.

Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých 869-1938, Praha 1938, s. 129-130.

25. Tříkrálová deklaráce z 6. ledna 1918

Tříkrálová deklaráce byla přijata na velkém shromáždění říšských a zemských českých poslanců v Obecním domě v Praze po dohodě s některými slovenskými politiky a představiteli českých spisovatelů. Podnětem k této akci bylo odmítnutí účasti zástupců Českého svazu ve vládní delegaci na mírových jednáních v Brestu Litevském (prosinec 1917). V dokumentu byl vyzdvižen požadavek práva národů na sebeurčení (zdůrazněný „novým Ruskem“) současně s přihlášením se k národní samostatnosti. Vláda text deklaráce jako „velezrádný“ zkonfiskovala a zveřejněn byl teprve po jednáních v říšské radě od 22. ledna 1918, kde se stal předmětem ostrých nacionálních bojů. Proti deklaráci ostře vystoupila zejména skupina německých nacionálních poslanců (požadovali zřízení samostatné země Deutschböhmen) a taktéž peštské vládní kruhy, které organizovaly na Slovensku protiakce v jednotlivých župách a městech, i když s nepatrným úspěchem.

Ve čtvrtém roce hrozné války světové, jež si vyžádala bezměrných obětí na životech i statcích národů, dějí se prvé pokusy o mír.

My čeští poslanci rakouské rady říšské, jež byla rozsudky nepřislušných soudů vojenských zbavena celé řady svých členů slovanských, a současně i my čeští poslanci rozpuštěného a dosud neobnoveného sněmu Král. českého, jakož i po celou dobu války nesvolávaného sněmu Markrabství moravského a vévodství slezského jsme jako zvolení zástupcové národa českého povinni určitě a jasně za lid český a za porobenou a politicky umlčenou větev slovenskou v Uhrách vyznačiti svoje stanovisko k nové úpravě poměrů mezinárodních.

Když čeští poslanci obrozeného národa našeho promluvili za války francouzsko-německé o mezinárodních otázkách evropských, prohlásili v memorandu svém dne 8. prosince 1870 slavnostně:

„Všichni národové, ať velcí, ať malí, mají rovné právo sebeurčení a osobnost jejich stejně má šetřena býti. Jen z uznání rovnoprávnosti a ze vzájemné vážnosti svobodného sebeurčení všech národů může vykvésti pravá jejich svoboda i bratrství, všeobecný mír a pravá lidskost.“

My poslancové národa českého, věrní jsouce i dnes těmto zásadám svých předchůdců, s radostí jsme pozdravili, že dnes všechny ony státy, jež jsou založeny na zásadách demokracie, válčící i neutrální, pokládají stejně s námi toto svobodné sebeurčení národů za záruku trvalého míru všeobecného.

Nové Rusko při svém pokusu o mír všeobecný vložilo do stěžejních podmínek mírových zásadu sebeurčení národů tak, aby národové svobodnou volbou rozhodli o svém životě a usnesli se, chtějí-li vybudovati stát samostatný, či vytvořiti státní celek ve spolku s národy jinými.

Naproti tomu prohlásil zástupce Rakousko-Uherska jménem čtyřspolku, že otázka sebeurčení oněch národů, jež dosud nemají své státní samostatnosti, má býti řešena v každém státě cestou ústavní. Vzhledem k tomu jsme za český národ povinni prohlásiti, že toto stanovisko zástupce Rakousko-Uherska není stanoviskem naším. My jsme se naopak ve všech svých projevech a návrzích tomuto řešení vzpírali, ježto po bezpočetných trpkých zkušenostech našich neznamená ono nic jiného nežli úplné zamítnutí zásady sebeurčení národů. Trpce žalujeme, že národ náš byl zbaven své samostatnosti státoprávní i svého práva sebeurčení, umělými řády volebními vydán nadto panství německé menšiny a německé centralistické byrokracie. Slovenská větev naše stala se pak obětí brutálnosti maďarské a neslychaného násilnictví ve státě, jenž přese všechny zdánlivě konstituční formy zůstává nejtemnějším koutem Evropy, v němž národové nemaďarští, tvořící většinu, jsou panující menšinou maďarskou týráni a hubeni, od kolébky odnárodňování, zůstávající takřka beze všeho zastoupení na sněmu i v úřadech, bez veřejných škol a bez volnosti ve školách soukromých.

Ústava, na niž se odvolává zástupce Rakousko-Uherska, znetvořila i spravedlnost všeobecného hlasovacího práva, rozmnoživši v rakouské radě říšské způsobem umělým počet mandátů německé menšiny a celá její bezcennost pro svobody národů objevila se až křiklavě jasně v krutém vojenském absolutismu po dobu války. Každý poukaz na tuto ústavu znamená i proto ve skutečnosti jenom odmítnutí práva sebeurčení, vydání v plen všech národů neněmeckých v Rakousku a přímo krutý trvalý výsměch pro nemaďarské národy v Uhrách, kde jest ústava jen nástrojem nejbezohlednějšího panství oligarchie několika šlechtických rodů maďarských, jak to bylo znovu potvrzeno předlohou o volební reformě.

Národ náš touží se všemi demokraciemi světa po míru všeobecném a trvalém. Jest si však plně vědom pravdy, že trvalým může se státi jenom mír takový, jenž odstraní staré křivdy, brutální moc, převahy zbraní, jakož i nadprávi států a národů nad národy druhými – mír takový, jenž zabezpečí samostatný roz-

voj národům velkým i malým a osvobodí zejména ony národy, které sténají dosud pod cizí nadvládou. Proto také toto právo na svobodný život národní a sebeurčení národů, ať malých či velkých a jakékoli příslušnosti státní, musí býti základem příštího práva mezinárodního, zárukou míru a přátelského soužití národů i velkým statkem ideálním, který si lidstvo vyrve z hrůz světové války.

My poslancové národa českého prohlašujeme, že mír, který by národu našemu nepřinesl spravedlnosti a svobody, nemohl by býti pro něho mírem, nýbrž jen počátkem nového mohutného a důsledného zápasu za státní samostatnost, v němž by národ náš napjal veškeré své síly hmotné a mravní až do krajnosti a v tomto bezohledném boji neustal až do šťastného konce. Národ náš se hlásí o tuto svou samostatnost, jsa všecek prodchnut vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických sídel svých a své větve slovenské přispěti mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství.

Dokumenty moderní doby, Praha 1978, s. 52-55.

26. Čtrnáct bodů prezidenta W. Wilsona z 8. ledna 1918

Po vstupu USA do války (v dubnu 1917) vzrostl vliv prezidenta W. Wilsona na události v Evropě. Wilson formuloval svůj mírový program v poselství americkému Kongresu jako jistou protiváhu mírových návrhů ruské revoluce z října 1917; jeho 14 bodů, zaměřených k aktuálním otázkám světové politiky, šlo také dále než původní válečné cíle dohodových států z ledna 1917. V mnohem větší míře se v nich objevily demokratické prvky, jako je odstranění tajné diplomacie, nezaujaté řešení koloniálních sporů, vytvoření všeobecného společenství národů, což vše posilovalo celkový charakter války jako konfliktu demokracie s absolutistickými režimy. Ve vztahu k Rakousku-Uhersku zůstávaly Spojené státy značně zdrženlivé, i když nedávno předtím (v prosinci 1917) vyhlásily habsburské monarchii válku. Proto také v 10. bodu Wilsonova poselství se požadovala jen „autonomie národů Rakouska-Uherska“.

Naším programem jest program světového míru, s těmito body, podle našeho názoru jedině možnými:

I. Veřejné mírové úmluvy veřejně uzavírané, po nichž nebude už soukromých dohod mezinárodních jakéhokoli druhu; diplomacie bude vždy postupovati přímo a veřejně.

II. Naprostá svoboda plavby na mořích mimo pobřežní vody v míru i ve válce, vyjma případ, kdy moře mohou být uzavřena zcela nebo částečně při

provádění mezinárodní akce, vedené za tím účelem, aby se vynutilo provedení mezinárodních závazků.

III. Co nejdokonalejší odstranění všech hospodářských překlad a zavedení rovnosti v hospodářských stycích mezi všemi národy, které svolí k míru a sdruží se, aby jej zachovaly.

IV. Přiměřené záruky, dané a učiněné, že zbrojení států bude sníženo na nejnižší míru slučitelnou s domácí jejich bezpečností.

V. Dobrovolná, svobodomyšlná a naprosto nestranná úprava veškerých koloniálních požadavků na základě přísně zachované zásady, že při určení všech těchto otázek svrchovanosti musejí zájmy dotčených národů míti stejnou váhu jako spravedlivé požadavky vlád, jejichž nárok se má vymeziti.

VI. Vyklizení celého ruského území a taková úprava všech otázek Ruska se týkajících, která bude zaručovatí nejlepší a nejsvobodnější součinnost všech ostatních národů světa za tím účelem – aby mu tyto národy opatřily příležitost určit si samostatně, bez překážek a potíží, svůj vlastní politický rozvoj a národní politiku – aby Rusko ujistily, že bude srdečně přivítáno ve společnosti svobodných států s vládní formou, kterou si samo vybere – aby jej ujistily, že mu bude poskytnuto i více než vítaná pomoc každého druhu, již může potřebovati a samo si přát. Nakládání, jehož se Rusku dostane od jeho bratrských národů v budoucích měsících, bude trpkou zkouškou dobré vůle národů a pochopení, že jeho potřeby liší se od jejich zájmů, jakož i jejich rozumné a nesobecké sympatie.

VII. Belgie – celý svět s tím bude souhlasit – musí býti vyklizena a znovuzřízena, aniž budou dotčeny hranice její svrchovanosti, již požívá stejně jako všechny ostatní svobodné národy. Žádný jiný akt neposlouží tolik jako tento, aby mezi národy vzkřísil důvěru v zákony, které samy ustanovily a jež určily k tomu, aby ovládaly jejich vzájemné styky. Bez tohoto ozdravujícího činu celé složení a platnost mezinárodního práva jsou navždy oslabeny.

VIII. Celé území Francie nechť je osvobozeno, obsazené části znovuzřízeny a bezpráví, spáchané na Francii Německem v roce 1871 v záležitosti Alsaska-Lotrinska, které kalilo světový mír téměř padesát let, nechť je napraveno, aby mír mohl býti opět zajištěn v zájmu všech.

IX. Hranice Itálie nechť jsou upraveny podle zřetelně seznatelných národnostních hranic.

X. Národům Rakouska-Uherska, jejichž místo mezi národy přejeme si míti zabezpečeno a zajištěno, budiž dána první možnost autonomního rozvoje.

XI. Rumunsko, Srbsko a Černá Hora nechť jsou vyklizeny; obsazená území znovuzřízena; Srbsku přiznán volný a bezpečný přístup k moři a vzájemné vztahy jednotlivých balkánských národů nechť jsou určovány přátelskou dohodou podle historicky vytvořených hranic kmenové a národnostní příslušnosti; k tomu nutno připojit mezinárodní záruky politické a hospodářské neodvislosti a územní celistvosti jednotlivých balkánských států.

XII. Tureckým částem nynější Říše otomanské budiž zajištěna bezpečnost a svrchovanost; avšak ostatním národnostem, které žijí nyní pod tureckými zákony, budiž zajištěna spolehlivá bezpečnost života a možnost naprosto volného

a samostatného rozvoje. Dardanelly nechť jsou trvale otevřeny a nechť tvoří pod záštitou mezinárodních záruk volnou cestu pro lodi a obchod všech národů.

XIII. Budiž zřízen neodvislý polský stát, který má zabíratí území obývané obyvatelstvem, o jehož polské národnosti není pochyb; budiž mu zajištěn volný a svobodný přístup k moři a jeho politická a hospodářská neodvislost jakož i územní celistvost zaručena mezinárodní úmluvou.

XIV. Musí se vytvořit všeobecné sdružení národů na základě zvláštních úmluv za tím účelem, aby se zajistila vzájemně politická a územní neodvislost jak malým tak velkým státům.

Dokumenty k dějinám ČSR, I., Praha 1968, s. 20-22.

27. Pittsburská dohoda z 30. května 1918

Představitelé českých a slovenských krajských organizací v USA podepsali s T. G. Masarykem dohodu, která schvalovala spojení Slováků a Čechů v samostatném státě, v němž mělo mít Slovensko vlastní administrativu, sněm i soudy. Podrobná konkretizace podoby československého státu byla ponechána až na rozhodnutí pravoplatných zástupců obou národů. Dohoda z Pittsburghu navazovala na dohodu z Clevelandu z října 1915.

Predstavitelia slovenských a českých organizácií ve Spoj. Štátoch, Slovenskej Ligy, Českého Národného Sdruženia, a Sväzu Českých Katolíkov, porokovali za prítomnosti predsedu Česko-Slovenskej Národ. rady, prof. Masaryka, o česko-slovenskej otázke a o našich posavadných programových prejavoch a uzniesli sa nasledovne:

Schvaľujeme politický program usilujúci sa o spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých Zemí a Slovenska.

Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy.

Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.

Česko-slovenský štát bude republikou, jeho Konštitúcia bude demokratická.

Organisácia spolupráce Čechov a Slovákov ve Spoj. Štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení, prehlbená a upravená.

Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa osvobodným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom.

Dokumenty k dějinám ČSR, I., Praha 1968, s. 24-25.

28. Oficiální uznání Československé národní rady Francií

Zřízení samosprávných čs. zahraničních vojenských jednotek (legií) bylo dalekosáhlým úspěchem našeho zahraničního odboje; od jara 1918, kdy státy Dohody upouštěly od svého dřívějšího příznivého postoje vůči Rakousku-Uhersku, začala Československá národní rada (ČSNR) usilovat o uznání čs. samostatnosti. Na evropské půdě vedl jednání s jednotlivými spojeneckými státy dr. E. Beneš za spolupráce M. R. Štefánika, v USA pak T. G. Masaryk. Benešovo politické jednání s francouzskou vládou, započaté koncem května r. 1918, dospělo o měsíc později k úspěšnému konci: 29. června zasílá francouzský ministr zahraničí S. Pichon prohlášení tajemníkovi čs. národní rady E. Benešovi (bylo vydáno v předvečer slavnostního odevzdání čs. praporu 21. pluku v Darney) o uznání „práva národa československého na samostatnost“.

Ministerstvo zahraničních věcí
Oddělení politické

V Paříži dne 29. června 1918

Pane generální tajemníku!

Ve chvíli, kdy 21. pluk střelecký – první to jednotka samostatné armády československé ve Francii – přijav svůj prapor, se chystá opustiti své tábory a obsaditi svůj úsek frontový uprostřed svých francouzských bratří ve zbraní, vláda Republiky, jsouc svědkyní Vašeho úsilí a Vaši oddanosti k věci Spojenců, považuje za spravedlivé a nutné prohlásiti práva Vašeho národa na samostatnost a uznati veřejně a oficielně Československou Národní Radu jako nejvyšší orgány spravující veškerý zájmy národa a jako první základ příští vlády Československé.

Po dlouhá století těšil se Československý národ jedinečnému blahu samostatnosti; byl o ni oloupen násilím Habsburků, spojenců to německých knížat. Historická práva národů jsou nepromlčitelná. Na jejich obranu bojuje právě se svými Spojenci Francie napadená. Věc Čechoslováků jest jí obzvláště drahá.

Francie nemůže zapomenouti projevu pražského ze dne 8. prosince 1870; tím více nemůže zapomenouti odporu lidu a odmítnutí vojáků bojovati za věc Rakousko-Uherska, hrdinství to posvěcené krví tisíců vlastenců.

Ona slyšela výzvu českých poslanců z 6. ledna, 13. dubna a 16. května.

Věrna jsouc zásadám úcty k národnostem a osvobození národů utiskovaných, vláda Republiky pokládá za spravedlivé a odůvodněné nároky národa Československého, a vynasnaží se nejvš usilovně, aby v dané chvíli uplatnila Vaše tužby po samostatnosti v historických hranicích Vašich zemí, konečně vybavených z utiskovatelského jha Rakouska a Uherska.

Jest mi potěšením, pane hlavní tajemníku, učiniti Vám tato prohlášení. Vaše city, odlesk to citů Vašich krajanů jsou mi zárukou šťastné budoucnosti Vaší vlasti.

Jménem vlády Republiky vyslovuji nejpřímnější a nejvřelejší přání, aby stát Československý společným úsilím všech Spojenců v těsné spojitosti s Polskem a se státem Jihoslovanským se stal hrází nepřekročitelnou útokům germánským a činitelem míru v Evropě, znovu vybudované na základech spravedlnosti a práva národů.

Račte přijmouti, pane generální tajemníku, výraz mé hluboké úcty

S. Pichon.

Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých 869-1938, Praha 1938, s. 136-137.

29. Oficiální uznání Československé národní rady Velkou Británií

Po předchozích jednáních dr. E. Beneše v Londýně a ochotě uznat ČSNR anglickou vládou, jež vyjádřil osobním listem ministr zahraničních věcí lord A. J. Balfour dr. Benešovi 3. června 1918, vydala vláda Velké Británie oficiální deklaraci z 9. srpna 1918, v níž uznala Československou národní radu za představitele „československých národních zájmů“. Důsledkem této britské deklarace byla pak smlouva mezi anglickou vládou a ČSNR z 3. září 1918, která uznávala právo ČSNR účastnit se spojeneckých konferencí a souhlasila s jmenováním čs. diplomatického zástupce v Londýně.

9. srpna 1918

D e k l a r a c e

Od samého počátku války Československý Národ postavil se na odpor proti společnému nepříteli všemi prostředky, jež byly v jeho moci. Čechoslováci postavili značně velikou armádu, bojující na třech různých bojištích, která se pokusila v Rusku a Sibiři zastavit německou invasi.

Vzhledem k tomuto úsilí po dosažení samostatnosti Velká Británie považuje Čechoslováky za národ spojenecký a uznává tři československé armády jakožto jednotnou armádu spojeneckou a válku vedoucí, stojící v pravidelné válce proti Rakousku-Uhersku a Německu. Velká Británie rovněž uznává právo Československé Národní Rady, jakožto nejvyššího orgánu československých národních zájmů a jakožto nynějšího představitele budoucí československé vlády, vykonávat nejvyšší autoritu nad touto spojeneckou armádou.

J. A. Balfour

Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých 869-1938, Praha 1938, s. 137.

30. Proklamace všeho pracujícího lidu v národě československém ze 14. října 1918

Nejistá budoucnost říše vedla rakouskou vládu k drancování některých jejích částí. Z českých zemí začala vyvážet železniční vagóny, uhlí a obilí. Národní výbor se tomu snažil zabránit a svěřil akci k zastavení vývozu potravin Socialistické radě (ustavena 6. 9. 1918 ze 6 zástupců soc. dem. a 7 zástupců socialistické strany). Ta rozhodla uspořádat 14. října v českých zemích generální stávkou, která měla mít i politický podtext. Šestičlenný stávkový výbor přepracoval původní proklamaci, jež měla být v době stávky přijímána na protestních schůzích, a snažil se tím dát celé akci ráz masového politického vystoupení (tak např. původní termín „stát československý“ byl nahrazen pojmenováním „Republika československá“). Rovněž v důvěrných oběžnících Socialistické rady bylo zdůrazňováno, aby chystaná demonstrace vyzněla jako manifestace českého republikanismu. Tím však Socialistická rada ničméně porušovala intence Národního výboru, který byl vázán na zahraniční odboj. Proto zákrokem dr. Rašína nedošlo k slavnostnímu svolání republiky, chystané Socialistickou radou, a demonstrace povětšinou proběhly podle původního scénáře.

Jsme za jedno s usnesením Socialistické rady československé.

Statisíce pracujícího lidu českého ve všech českých krajích vznášíme dnes nejslavnější protest proti vývozu potravin a uhlí, proti pustošení našich zemí, proti vraždě národa.

Čtyři strašná léta utrpení jsou dovršena. Bezpočetné hroby našich nejdražších, pracující lid obrácený v kostry a němé hrůzy v našich rodinách ženou nás k obraně. Domluvili jsme s těmi, kdož nám byli diktováni cizí vládní mocí

a bylo by ponižením pro národ jednati ještě dále s činiteli národu nezodpovědnými, jichž jedna ruka nám ustavičně slibovala a druhá nás ustavičně loupila.

Doba se naplnila. Shodili jsme již okovy poddaných a rabů. Povstali jsme k samostatnosti. Z nezlomné vůle vlastní a za sekce všeho demokratického světa prohlašujeme, že stojíme tu dnes jako vykonavatelé nové státní svrchovanosti, jako občané svobodné republiky československé.

Prohlašujeme, že každý pokus o vývoz a plen našich zemí jest stejnou loupeží a stejným zločinem proti svrchovanému státu našemu jako bylo přepadení Belgie na počátku války.

Každý tento krok požene všechny masy českého pracujícího lidu k nejzoufalší obraně. V této společné obraně proti hladu a smrti budou s námi za jedno masy pracujícího lidu německého.

Kdo se této vůli pracujícího lidu vzepře, bude se pracujícímu lidu také zodpovídat. Každé nové násilí proti nám bude znovu obžalobou naší před tribunálem mezinárodním. Právo na život a právo na svobodu nám dnes nikdo více nevezme. Věc naše jest věcí celého světa. Věc ta již slavně zvítězila, a běda těm, kdož by se odvážili zadržovati vzkříšený národ na slavném pochodě k nové budoucnosti!

Dokumenty k dějinám ČSR, I., Praha 1968, s. 25.

31. Washingtonská deklarace

Washingtonská deklarace vznikla v době, kdy válčící svět očekával odpověď W. Wilsona na mírovou nabídku Německa a Rakouska-Uherska z 5. října 1918. Deklaraci – Prohlášení nezávislosti československého národa z 18. října 1918 – v němž je sice jako místo vydání uvedena Paříž (oficiální sídlo prozatímní čs. vlády), sepsal T. G. Masaryk ve Washingtonu. Deklarace vznikala v kolektivní diskusi s americkými právníky, přáteli T. G. Masaryka, a do jisté míry ovlivnila amerického prezidenta a jeho kabinet při odmítnutí nabídek ústředních mocností na federalizační přeměnu habsburské říše. T. G. Masaryk se v ní přihlašuje k zásadám vyjádřeným v americké deklaraci nezávislosti, v Lincolnových zásadách a v prohlášení lidských a občanských práv. Zároveň zde nastiňuje zásady budoucího ústavního uspořádání Československa – republikánské zřízení, základní lidské svobody a práva, rovnoprávnost žen, zachování práv národnostních menšin a hluboké hospodářské a sociální proměny. Pod textem Deklarace najdeme i podpisy E. Beneše a M. R. Štefánika (u něj to vyvolalo jistou nevoli), zbývajících dvou členů prozatímní čs. vlády.

V tomto vážném okamžiku, kdy Hohenzollerové nabízejí mír, aby zastavili vítězný postup spojeneckých armád a zabránili rozdělení Rakousko-Uherska a Turecka, a kdy Habsburkové slibují federalisaci říše a autonomii nespokojeným národům, podrobeným jejich vládě, my Československá národní rada, uznaná

vládami Spojenců a vládou americkou za prozatímní vládu Československého státu a národa, v úplné shodě s prohlášením českých poslanců, učiněným v Praze dne 6. ledna 1918, a vědomí sobě toho, že federalisace a tím více autonomie neznamenají ničeho pod habsburskou dynastií, činíme tímto a vydáváme toto naše Prohlášení Nezávislosti:

Činíme tak, poněvadž věříme, že žádný národ nemá býti nucen žíti pod svrchovaností, které neuznává, a poněvadž máme vědomí a pevné přesvědčení, že náš národ nemůže se volně vyvíjeti v habsburské lži – federaci, která není než novou formou odnárodňovacího utlačování, pod nímž jsme trpěli minulých tři sta let. Považujeme svobodu za první předběžnou podmínku pro federalisaci, a věříme, že svobodní národové střední Evropy utvoří snadno federaci, jestliže to shledají nutným.

Činíme toto prohlášení na základě svého historického a přirozeného práva. Byli jsme nezávislým státem od sedmého století, a v roce 1526 jakožto nezávislý stát, složený z Čech, Moravy a Slezska, připojili jsme se k Rakousku a Uhrám v obrannou jednotu proti tureckému nebezpečí. Nevzdali jsme se nikdy dobrovolně svého práva jakožto samostatný stát v této konfederaci. Habsburkové porušili svou smlouvu s naším národem nezákonně, překračující naše práva a znásilňující ústavu našeho státu, kterou přísahali dodržovati, a my tudíž od-píráme zůstatí déle v jakékoli formě částí Rakousko-Uherska.

Požadujeme pro Čechy právo k opětnému spojení s jejich slovenskými bratry na Slovensku, kdysi součástky našeho národního státu, odtržené později od našeho národního těla a před padesáti lety vtělené do uherského státu Maďarů, kteří svým nevylicitelným násilnictvím a bezohledným potlačováním svých porobených plemen ztratili veškeré morální a lidské právo na vládnutí komukoli, kromě sobě samým.

Svět zná historii našeho zápasu proti habsburskému utlačování, zesílenému a v systém uvedenému rakousko-uherským duálním vyrovnáním z roku 1867. Tento dualism jest pouze nestoudnou organizací brutální síly a vykořisťování většiny menšinou. Je to politické spiknutí Němců a Maďarů proti našemu národu, jakož i proti ostatním slovanským a latinským národům monarchie. Svět zná historii našich práv, které Habsburkové sami neodvážili se popírati. František Josef uznával opět a opět nejslavnostnějším způsobem svrchovaná práva našeho národa. Němci a Maďaři postavili se na odpor tomuto uznání, a Rakousko-Uhersko, sklánějíc se před Pangermány, stalo se kolonií Německa, a jako jeho předvoj pro východ vyvolalo poslední balkánský konflikt, jakož i přítomnou světovou válku, která byla zahájena jedině Habsburky bez souhlasu zástupců lidu.

Nemůžeme a nechceme nadále žíti pod přímou ani nepřímou vládou těch, kdo znásilnili Belgii, Francii a Srbsko, chtěli býti vrahy Ruska a Rumunska, jsou vrahy desetitisíce občanů a vojínů naší krve a spoluviníci bezčetných nevy-slovitelných zločinů, spáchaných v této válce na lidstvu dvěma degenerovanými a neodpovědnými dynastiemi. Nechceme zůstatí součástí státu, jenž nemá oprávnění na existenci, a kterým odpíráje přijmouti základní principy moderních

světových organizací, zůstává pouze umělým a nemravným politickým útvarem, mařícím každý postup demokratického a sociálního pokroku. Habsburská dynastie, zatížená obrovským dědictvím chyb a zločinů, jest neustálým nebezpečstvím pro mír světa, a my považujeme za svou povinnost vůči lidstvu a civilisaci přispěti k pádu a zničení jejímu.

Odmítáme svatokrádežné tvrzení, že moc habsburské a hohenzollerské dynastie jest božského původu, odpíráme uznati božská práva králů. Náš národ zvolil si Habsburky na trůn český ze svobodné vůle a týmž právem je sesazuje. Prohlašujeme tímto habsburskou dynastii za nehodno vésti náš národ a popíráme všechny její nároky na vládu v Československé zemi, která – to zde prohlašujeme – bude od nynějška svobodným a nezávislým lidem a národem.

Přijímáme a přidržíme se ideálů moderní demokracie, ježto ony byly ideály našeho národa po staletí. Přijímáme americké zásady, jak byly stanoveny prezidentem Wilsonem. Zásady o osvobozeném lidstvu, skutečné rovnosti národů a vládách, odvozujících veškerou svou spravedlivou moc od souhlasu ovládaných. My, národ Komenského, nemůžeme než přijmouti tyto principy, vyjádřené v americkém prohlášení nezávislosti v principech Lincolnových a v prohlášení práv lidských a občanských. Za tyto zásady národ náš proléval svou krev v památných husitských válkách před pěti sty lety. Za tytéž zásady národ náš prolévá dnes svou krev po boku svých spojenců v Rusku, v Itálii a ve Francii.

Načrtne jen hlavní zásady ústavy československého národa; konečné rozhodnutí o ústavě samé spadá na zákonitě zvolené zástupce osvobozeného a sjednoceného lidu.

Československý stát má býti republikou. V ustavičné snaze o pokrok zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury a umění, řeči, tisku, práva shromažďovacího a petičního. Církev má býti oddělena od státu.

Naše demokracie bude spočívat na všeobecném právu hlasovacím. Ženy budou postaveny na roveň mužům sociálně, politicky a kulturně. Práva menšiny budou chráněna poměrným zastoupením, národnostní menšiny budou požívati rovných práv. Vláda bude mít formu parlamentní a bude uznávati zásady iniciativy a referenda. Stálé vojsko bude nahrazeno milicí.

Československý národ provede dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy. Velkostatky budou vyvlastněny pro domácí kolonizaci, šlechtické výsady budou zrušeny.

Náš národ převezme svou část rakousko-uherského předválečného státního dluhu, dluhy z této války přenecháme těm, kdo je učinili.

Ve své zahraniční politice přijme československý národ svůj plný díl odpovědnosti za reorganizaci východní Evropy. Přijímá plně demokratický a sociální princip národnostní a souhlasí s naukou, že všechny úmluvy a smlouvy mají býti vyjednány otevřeně a upřímně bez tajné diplomacie.

Naše ústava postará se o zdatnou, rozumnou a spravedlivou vládu, která vyloučí jakékoli zvláštní výsady a znemožní třídní zákonodárství.

Demokracie porazila theokratickou autokracii. Militarism je překonán; demokracie zvítězila. Na základě demokracie lidstvo bude reorganizováno. Mocnosti

temnoty sloužily vítězství světla; vytoužený věk humanity svítá. Věříme v demokracii, věříme ve svobodu a ve svobodu vždy větší a větší.

Dáno v Paříži dne 18. října 1918.

Profesor T. G. Masaryk,
ministrský předseda a ministr financí.
Generál dr. M. R. Štefánik, ministr národní obrany.
Dr. Edvard Beneš, ministr zahraničních záležitostí a vnitra.

Studijní materiály k českým a slovenským dějinám, V. díl (1914-1918), Praha 1968, s. 105-109.

32. Odpověď prezidenta Wilsona na rakousko-uherskou žádost o příměří a mír

Pod bezprostředním dojmem Masarykovy Washingtonské deklarace je stylizována odpověď prezidenta Wilsona, mluvčího Dohody, na žádost Rakouska-Uherska vzít za základ jednání 14 bodů z 8. ledna 1918. „Říjnové“ skutečnosti byly však jiné než „lednové“. Historie zatím pokročila. Americký prezident odpověděl podle toho – Dohoda již nepochybovala o svém vojenském vítězství. Odpověď americké vlády se stala triumfem čs. otázky, znamenala podpis rozsudku smrti nad rakousko-uherskou monarchií; ruku prezidenta Wilsona vedl při tom T. G. Masaryk.

Washington
Státní departement dne 18. října 1918.

Pane!

Mám čest potvrditi příjem Vaší noty ze dne 7. t. m., v níž jste odevzdal prezidentovi zprávu c. a k. vlády rakousko-uherské. Mám nyní presidentův rozkaz, abych Vás požádal, abyste byl tak laskav a prostřednictvím své vlády odevzdal c. a k. vládě tuto odpověď:

President považuje za svou povinnost oznámiti vládě rakousko-uherské, že se nemůže zabývatí předloženým návrhem této vlády, protože od jeho poselství ze dne 8. ledna nastaly jisté události největšího významu, jež nutně změnily kompetenci a odpovědnost vlády Spojených států.

Mezi 14 podmínkami, které president tehdy formuloval, byla tato: „Národům Rakousko-Uherska, jejichž místo mezi národy si přejeme viděti chráněno a zajištěno, má býti zaručena nejsvobodnější možnost k autonomnímu vývoji.“ Od

té doby, co byla tato věta napsána a před kongresem Spojených států vyslovena, vláda Spojených států uznala, že mezi Čechoslováky a říší německou, jakož i rakousko-uherskou je stav válečný, že československá národní rada je de facto válčící vláda, jež je vybavena náležitou autoritou řídit vojenské a politické věci Čechoslováků. Uznala také v nejvyšší míře spravedlnost národních snah Jiho-slovanů o svobodu. President není tedy již s to, aby uznal pouhou „autonomii“ těchto národů za podklad míru, nýbrž je nucen trvati na tom, že ony, a nikoli on mají býti soudci nad tím, která akce vlády rakousko-uherské uspokojí aspirace a mínění národů o jejich právech a jejich určení jakožto členů rodiny národů. Přijmětež, pane, opětné ujištění o mé nejvyšší úctě.

Robert Lansing,
státní sekretář.

Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých 869-1938, Praha 1938, s. 139.

33. Odpověď Andrásyho prezidentu Wilsonovi z 27. října 1918

Po nezdaru svého manifestu z 16. října 1918 učinil císař Karel I. poslední pokus na záchranu monarchie – jmenoval novou vládu na čele s prof. Lammaschem a 24. října postavil do čela ministerstva zahraničí J. Andrásyho. Ten bezprostředně po převzetí funkce zrušil spojeneckou smlouvu s Německem (z r. 1879) a vypracoval odpověď na Wilsonovu notu, kterou odeslal večer 27. října do USA. Tato nota byla pochopena jako faktická kapitulace monarchie a stala se signálem k manifestacím za zřízení samostatného státu.

Ve Vídni dne 27. října 1918.

Odpovídajíc na notu pana presidenta Wilsona z 18. t. m., zaslanou vládě rakousko-uherské, a ve smyslu rozhodnutí pana presidenta pojednati odděleně s Rakousko-Uherskem o otázce příměří a míru, klade si rakousko-uherská vláda za čest prohlásiti, že stejně jako s dřívějšími projevy pana presidenta souhlasí také s jeho názorem, obsaženým v poslední notě o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jiho-slovanů.

Poněvadž tedy Rakousko-Uhersko přijalo veškeré podmínky, na kterých učinil pan president závislým vstup do vyjednávání o příměří a míru, nepřekáží po názoru rakousko-uherské vlády již nic zahájení tohoto jednání. Rakousko-uherská vláda prohlašuje tudíž ochotu, aniž vyčkala výsledku jiného

vyjednávání, vejíti v jednání mezi Rakousko-Uherskem a odpůřícími státy o ne-prodlené příměří na všech frontách rakousko-uherských, a žádá pana presidenta Wilsona, aby ráčil učiniti příslušné přípravy.

Doskočil, K.: Listy a listiny z dějin československých 869-1938, Praha 1938, s. 140.

34. Zákon ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého

Večer 28. října 1918 se Národní výbor, jakožto nejvyšší domácí autorita nového čs. státu, proměnil po ztrojnásobení svých členů v zákonodárny sbor samostatného Československa a vydal první zákon, jímž se vyhlášoval čs. stát; o státní formě mělo být rozhodnuto Národním shromážděním po dohodě s Československou národní radou. Text základního zákona sepsal dr. Rašín již v noci z 27. na 28. října a odpolední schůze Národního výboru toto navržené znění schválila. Zákonem byl čs. stát utvořen de iure, de facto to trvalo ještě několik měsíců.

Samostatný stát československý vstoupil v život. Aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu, nařizuje Národní výbor jménem československého národa a jako vykonavatel svrchovanosti toto:

čl. 1. Státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s Československou Národní radou v Paříži. Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní svrchovanosti je Národní výbor.

čl. 2. Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.

čl. 3. Všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení.

čl. 4. Zákon tento nabývá účinnosti dnešním dnem.

čl. 5. Národnímu výboru se ukládá, aby tento zákon provedl.

JUDr. Al. Rašín v.r.
JUDr. Fr. Soukup v.r.
Ant. Švehla v.r.
Jiří Stříbrný v.r.
Dr. Vavro Škrobár v.r.

Dokumenty z dějin státu a práva na území ČSSR do roku 1938, Brno 1983, s. 132.

35. Provolání Národního výboru z 28. října 1918

První zákon československého státu potvrzoval platnost všech dosavadních zákonů a kompetence existujících úřadů. Současně apeloval Národní výbor ve zvláštním svolání z téhož dne na „kulturní vyspělost“ čs. lidu a volal jej k „národní kázní“ a klidu. Krotký ráz revoluce byl vědomě připravován a přesvědčení o nutnosti pořádku bylo hlavním článkem už prvního republikánského „katechismu“. Svobody nemělo být využito bouřlivěji, než byla dobyta. Národní výbor řídil se tu poslušně pokyny zahraničního vedení, které poslalo informace, že Dohoda by výtržnosti a násilí snášela s nelibostí a že by z nich mohla sestavit „účet“, který by byl podán na mírové konferenci.

Lide československý!

Tvůj odvěký sen stal se skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných kulturních států světa. Národní výbor, nadaný důvěrou veškerého lidu československého, přijal jako jediný oprávněný a odpovědný činitel do svých rukou správu Tvého státu.

Lide československý, vše, co podnikáš, podnikáš od tohoto okamžiku jako nový, svobodný člen velké rodiny samostatných svobodných národů.

Novými činy v těchto chvílích zahajují se nové a bohdá slavné dějiny Tvoje.

Nezklameš očekávání celého kulturního světa, který se žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin, jež vyvrcholily v nesmrtelné výkony československých legií na západním bojišti, ve Vlaších a na Sibíři. Celý svět sleduje Tvoje kroky do nového života, Tvůj vstup do země zaslíbené. Zachovejž štít čistý, jako jej zachovalo Tvé národní vojsko: Československé legie! Nezapomínej národní kázně! Buď si stále vědom, že jsi občanem nového státu nejen se všemi právy, nýbrž i povinnostmi!

Na počátku velikého díla ukládá Ti Národní výbor, ode dneška Tvá vláda, aby Tvé chování a Tvá radost byly důstojny veliké chvíle nynější! Naši osvoboditelé Masaryk a Wilson nesmějí býti zklamáni ve svém přesvědčení, že dobyli svobody lidu, který dovede sám sobě vládnouti. Ani jediným rušivým činem nesmějí býti zkaleny nynější veliké okamžiky, ani jediný z Vás nesmí se dopustiti ničeho, co by mohlo vrhnouti stín na čisté jméno národa. Každý z Vás musí bezvýhradně šetřiti všeho, co jinému je svato. Svobody osobní i majetku soukromého nesmí býti dotčeno. Podrobte se bezvýhradně rozkazům Národního výboru!

V Praze dne 28. října 1918.

Za Národní výbor československý:
Antonín Švehla v.r.

JUDr. Al. Rašín v.r.
Dr. Vavro Škrobár v.r.
Dr. Fr. Soukup v.r.
Jiří Stříbrný v.r.

Olivová, V.: Dokumenty ke vzniku Československa roku 1918, s. 127-128.

36. Martinská deklarace z 30. října 1918

*Slovenská národní strana svolala prostřednictvím M. Duly na 30. října 1918 shromáždění slovenských politiků do Turč. Sv. Martina. Pozváno bylo asi třicet osob, ale dostavilo se jich na dvě stě. Dopoledne 30. října se konala předpoučad, která měla rozhodnout o dokumentu pro odpolední jednání. Přítomní ještě neměli zprávu o převratu v Praze. Byly předloženy tři návrhy, přijata byla deklaračce, jejímž autorem byl evangelický farář S. Zoch; k menším úpravám v textu došlo po večerním příjezdu M. Hodži z Budapešti. Odpolední zasedání vytvořilo Slovenskou národní radu na čele s M. Dulou. Vrcholným činem martinského shromáždění bylo přijetí Deklarace slovenského národa, v níž se vyhlášovalo pro slovenský národ právo na sebeurčení a nezávislost. Deklarace oficiálně zrušila spojení slovenského národa s Uherskem a stala se samostatným státoprávním aktem přispívajícím ke zrodu Československa. Později někteří představitelé slovenského autonomistického hnutí tvrdili (zejména V. Tuka v článku *Vacuum iuris* z r. 1928), že k deklaraci byla 31. října připojena tajná klauzule, podle níž se měl po 10 letech slovenský národ znovu vyjádřit na základě sebeurčovacího práva buď pro čs. jednotu nebo pro autonomii, případně pro úplnou samostatnost. Tuto tajnou klauzuli však nikdo neviděl.*

Zastupitelia všetkých slovenských politických strán, zhromaždení dňa 30. októbra 1918 v Turč. Sv. Martine a organizovaní v Národnu radu slovenskej vetve jednotného česko-slovenského národa, trvajú na zásade samourčovacího práva národov, prijatej celým svetom. Národná rada vyhlasuje, že v mene česko-slovenského národa, bývajúceho v hraniciach Uhorska, je jedine ona oprávnená hovoriť a konať.

Nie je na to oprávnená uhorská vláda, ktorá za celé desaťročia nepoznala vážnejšej úlohy, ako potlačovať všetko, čo je slovenské, nepostavila a nedovolila nášmu národu ani jedinej školy, nedovolila, aby sa slovenskí ľudia dostali do verejnej správy a úradov, náš ľud majetkove ničila a vykorisťovala svojou stredovekou feudálnou sústavou a politikou.

Nie sú oprávnené na to, aby v mene slovenského ľudu hovorili, ani tie tzv. Zastupiteľské zbory, ktoré sú zostavené na základe úzkého volebného práva,

nedopúšťajúceho prejavíť vôľu národa a pozostávajúce z ľudí, ktorí vzdor nariadeniu zákona nedopustili vo výborech čisto slovenských stolíc ani len slovenského slova.

Nie sú na to oprávnené ani také ľudové zhromaždenia, ktoré vynášajú uzavretie pod tlakom cudzieho násilia.

V mene slovenského národa na Slovensku oprávnená je teda hovoriť jedine Slovenská národná rada.

Národná rada česko-slovenského národa v Uhorsku obydleného osvedčuje:

1. Slovenský národ je čiastka i rečove i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetev.

2. Pre tento česko-slovenský národ žiadame i my neobmedzené samourčovacie právo na základe úplnej neodvislosti. Na základe tejto zásady prejavujeme svoj súhlas s tým novoutvoreným medzinárodným právnym položením, ktoré dňa 18. októbra 1918 formuloval prezident Wilson a ktoré dňa 27. októbra 1918 uznal rakúsko-uhorský minister zahraničia.

3. Žiadame okamžité uzavretie pokoja, a síce na všeludských kresťanských zásadách, aby pokoj bol taký, že by medzinárodnoprávnymi zárukami znemožňoval ďalšiu vojnu a ďalšie zbrojenie.

Sme presvedčení, že náš snaživý a nadaný slovenský národ, ktorý vzdor neslýchanému útisku dospel na taký stupeň národnej kultúry, nebude vylúčený z požehnania pokoja a zo spolku národov, ale jemu bude popriate, aby podľa svojho rázu mohol sa vyvinovať a podľa svojich síl prispel ku všeobecnému pokroku človečenstva.

Zo zasadnutia Slovenskej národnej rady v Turč. Sv. Martine,
30. októbra 1918.

*Dokumenty z dejín štátu a práva na území ČSSR do r. 1938, Brno 1984,
s. 133-134.*